

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

До захисту допустити:
Зав. кафедри
« ____ » _____ 20 ____ р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр»
на тему «Регіональні особливості розвитку міжнародних торговельних відносин»

Студента економіко-правового факультету
спеціальності 051 «Економіка»
освітнього ступеня «Магістр»
Мікули Ігоря Сергійовича
Науковий керівник:
Чентуков Юрій Ілліч, д.е.н., професор
Рецензент: Ткаченко Олена Георгіївна, к.е.н.,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної та інноваційної
діяльності Донецького державного
університету управління

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ____ » _____ 202 ____ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	6
1.1. Теоретичні підходи до дослідження торговельних відносин країн світу.....	6
1.2. Сутність поняття регіону, підходи до його визначення.....	18
1.3. Передумови та цілі регіональної економічної інтеграції.....	25
Висновки до першого розділу.....	39
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	40
2.1. Аналіз сучасного стану міжнародної торгівлі.....	40
2.2. Регіональні особливості здійснення міжнародної торгівлі.....	55
2.3. Оцінка товарної структури експорту регіонів світу.....	62
Висновки до другого розділу.....	70
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	73
3.1. Вплив трансформації глобальних ланцюгів створення вартості на регіональну міжнародну торгівлю.....	73
3.2. Перспективи подальшого розвитку процесів регіоналізації міжнародних торговельних відносин.....	82
Висновки до третього розділу.....	94
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТКИ.....	107

ВСТУП

Розширення і поглиблення економічних відносин між країнами протягом століть нерозривно пов'язане з розвитком міжнародної торгівлі. За оцінками СОТ протягом останніх 250 років (за винятком періоду 1913-1950 рр.) середньорічні темпи зростання міжнародної торгівлі випереджали темпи світового економічного розвитку приблизно в 1,5 рази. Багато дискусійних аспектів в історії економічної думки стосується питань зовнішньоторговельної проблематики.

У практиці світового господарства реалізуються два напрямки зовнішньоторговельної політики: з одного боку, відбувається лібералізація зовнішньої торгівлі в межах окремих країн та інтеграційних об'єднань за їх участю, а, з іншого боку, зберігаються стійкі протекціоністські тенденції в торговельно-економічних зв'язках різних держав та їх угруповань. Вибір політики вільної торгівлі (фритредерства) або протекціонізму в зовнішній торгівлі в їхньому безкомпромисному варіанті був характерний для минулих століть. У наш час ці два підходи взаємопов'язані, переплітаються та коливаються в той бік, який вважається необхідними урядами держав в конкретній економічній ситуації.

В умовах глобалізації світового господарства, зростання взаємозв'язку і взаємозалежності держав, тенденція до посилення відкритості національних економік викликає загострення проблем ефективного поєднання вільної торгівлі і протекціонізму. Лібералізація світової торгівлі - не однолінійний процес, та останнім часом досить суперечливий. Часто він супроводжується посиленням протекціоністських тенденцій (неопротекціонізму), зовнішній лібералізм може приховувати за собою протекціонізм довготривалої дії.

В умовах гострої конкурентної боротьби в глобалізованому світі, при дисбалансі інтересів країн та регіонів, які сьогодні є дуже важливими елементами світового господарства, раціональне поєднання протекціоністських і фритредерських елементів у зовнішньоторговельній політиці постійно

порушується, виникають торгові протиріччя. Ці протиріччя є одними з найбільш напружених в світовій економіці, що обумовлює актуальність вивчення регіональні особливостей розвитку міжнародних торговельних відносин.

Теоретичні та методологічні основи кваліфікаційної роботи. Найважливіше методологічне значення для дослідження протекціоністських і фритредерських тенденцій в регулюванні міжнародної торгівлі має теоретична база, закладена представниками таких напрямків економічної теорії, як меркантилізм (А. Монкретьєн, Т. Мен, В. Стаффорд), історична школа (А. Гамільтон, Ф. Ліст) класичний напрям (Дж. С. Мілль, Д. Ріккардо, А. Сміт), неокласичний напрям (В. Леонт'єв, Б. Олін, Т. Рибчинський, Е. Хекшер). Сучасний етап досліджень (так звані альтернативні теорії) представлений концепцією «технологічного розриву» (Р. Вірнон), теорією «життєвого циклу» (Ч. Кіндельбергер, Л. Уелс), теорією міжнародних конкурентних переваг (М. Портер), теорією ефекту масштабності виробництва (Г. Хафбауер) і ін. теоріями. Методологічною і теоретичною основою даної роботи також послужили висновки і положення, що містяться в працях Кругмана П., Ліндєрта П., Козика В., Філіпенка А., Чужикова В., Булатової О., Дахно І. та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є систематизація теоретичних засад дослідження регіональних особливостей розвитку міжнародних торговельних відносин та оцінка впливу трансформації глобальних ланцюгів створення вартості на регіональну міжнародну торгівлю в умовах глобалізації світового господарства.

Відповідно до мети дослідження в кваліфікаційній роботі поставлені й вирішені такі завдання:

- Дослідити теоретичні підходи до дослідження торговельних відносин країн світу.
- Визначити сутність поняття регіону та підходи до його визначення.
- Проаналізувати регіональні особливості здійснення міжнародної торгівлі.

- Оцінити товарну структуру експорту регіонів світу.
- Дослідити вплив трансформації глобальних ланцюгів створення вартості на регіональну та міжнародну торгівлю.
- Визначити перспективи подальшого розвитку процесів регіоналізації міжнародних торговельних відносин.

Об'єктом дослідження є система міжнародних торговельних відносин між країнами світу в умовах глобалізації. Предметом дослідження є процеси регіоналізації міжнародної торгівлі.

Методологічною базою роботи є діалектичний метод та загальні показові методи: індуктивний та дедуктивний (для визначення сутності міжнародних торговельних відносин); групування та класифікації (при розгляді основних складових, здійснення процесу міжнародної торгівлі та її видів); статистичний та аналітичний (для аналізу показників сучасного стану міжнародних торговельних відносин); системного узагальнення (для систематизації підходів до визначення сутності понять «регіон» та «міжнародна регіональна інтеграція»); економіко-математичного порівняння та групування – при оцінці змін в товарній структурі експорту регіонів світу.

Теоретичне значення полягає в тому, що робота розкриває та систематизує сучасні підходи до визначення міжнародних торговельних відносин та механізми їх реалізації. *Практичне значення роботи* полягає в тому, в роботі здійснено аналіз сучасного стану міжнародних торговельних відносин та прогноз їх подальшого розвитку.

Наукова новизна полягає у визначенні змін у товарній спеціалізації регіонів світу.

При написанні кваліфікаційної роботи були використані дослідження вітчизняних та іноземних вчених, періодичні видання та статистична інформація, ресурси Інтернет. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що містить 83 позиції. Основний текст роботи виконано на 99 сторінках, який містить 14 таблиць, 16 рисунків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

1.1. Теоретичні підходи до дослідження торговельних відносин країн

Безперечно значення міжнародної торгівлі для забезпечення розвитку обумовлено тим фактом, що вона не просто стимулює економічне зростання економіки будь-якої країни та вирішує питання продовольчої безпеки, а й спрямована на подолання бідності та вирішення екологічних питань таких як, наприклад, зменшення негативного впливу людської діяльності на довкілля та зовнішнє середовище, і найважливіше зупиняє інтенсивні зміни клімату. Торговельно-економічні відносини країн світу посідають щільне місце серед численної кількості міжнародних економічних відносин, не тільки з огляду на важливість темпів економічного розвитку країн світу, але й з приводу того, що значно впливають на рівень та якість життя населення будь-якої країни світу. Міжнародні економічні відносини – це сукупність відносин, що виникають між суб'єктами з різних країн з приводу виробництва матеріальних і духовних благ та їх привласнення в усіх сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні) [1].

Система міжнародних економічних відносин формується внаслідок взаємодії трьох відносно самостійних підсистем – техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин [2]. При цьому важливо виокремлювати: міжнародні техніко-економічні відносини це форма розвитку продуктивних сил, відносини з приводу спеціалізації, кооперування, різних варіацій комбінування виробництва, при виникненні необхідності його концентрації, обміну діяльністю, у разі якщо до процесу залучені суб'єкти з різних країн у процесі світового виробництва; міжнародні організаційно-економічні відносини це взаємодія між представниками світового господарства яка виникає в процесі організації виробництва в різноманітних

галузях світової економіки; міжнародні соціально-економічні відносини виникають з приводу економічної власності, між окремими індивідами, організаціями, установами, транснаціональними корпораціями, державою, міжнародними організаціями тощо) у процесі присвоєння засобів виробництва, вироблених товарів/послуг, продуктів інтелектуальної власності та інших об'єктів в усіх сферах суспільного відтворення [3]. Торгівля створює також створює додаткові умови до різних форм інвестування, міжнародного руху капіталу процесів інтеграції, та покращення умов міжнародної міграції робочої сили. Таким чином, світова торгівля була і залишається, однією з основних форм міжнародних зв'язків між країнами світу, а обмін товарами та послугами сприяє подальшій інтеграції та поглибленню глобалізаційних процесів. Тривалий час, основною центральною ланкою світогосподарських зв'язків була і є міжнародна торгівля. Важливо також підкреслити, що міжнародні торговельно-економічні відносини забезпечують поєднання всього комплексу зв'язків та варіацій співробітництва країн світу, основою якого виступає міжнародна торгівля, саме з через те, що вона є історичною першою формою зв'язків між країнами в сфері є обміну товарів та послуг. Саме тому, вона посідає важливе місце в національних законодавствах, щодо нормативів регулювання та захисту національних інтересів.

Наукові доробки з дослідження сутності, передумов виникнення та процесів реалізації міжнародної торгівлі складаються в велику низку теорій та концепцій.

Історично першою економічною концепцією, яка обґрунтовувала значення товару в господарській системі й довела потребу в економічній експансії національних держав за кордоном, була концепція меркантилістів. Вони вважали, що економічна система складається з трьох складових: виробничої, сільськогосподарської та іноземно-колоніальної. Для ефективного функціонування економічної системи найважливішими, з точки зору представників даної концепції, були торгівці, праця яких розглядалася як

основний фактор виробництва. Теоретичні концепції раннього та пізнього меркантилізму віддавали перевагу домінуванню держави в економіці, а питання інтеграції розглядали як невід'ємну частину вчення про зовнішню торгівлю. Обмеженість поглядів меркантилістів полягає в тому, що вони вважали, що збагачення країни можливе тільки внаслідок перерозподілу вже існуючого багатства [4].

Дослідником, який поставив під сумнів концептуальні основи меркантилістів був Д. Х'юм, який запропонував механізм взаємодії «цін – золота - потоків» (price – specie – flow). Він заперечував положення меркантилістів про те, що країни можуть до нескінченності збільшувати кількість наявного у них золота і довів, що приплив золота внаслідок підтримки позитивного сальдо торгового балансу збільшить пропозицію грошей усередині країни та призведе до зростання зарплати та цін, а це, у свою чергу, спричинить падіння конкурентоспроможності країни, і навпаки, відплив золота з країни призведе до падіння цін та зарплати й підвищить конкурентоспроможність країни. Отже, країна не зможе постійно підтримувати позитивне сальдо торгового балансу – цьому будуть перешкоджати внутрішньо економічні чинники [5].

Подальший значений внесок в розвиток концепцій міжнародної торгівлі зробили представники класичної економічної школи, засновником якої був А. Сміт. Автор поставив під сумнів теорію меркантилістів він вважав, що торгівля між двома країнами ґрунтується на абсолютних перевагах, коли виробництво конкретного товару в одній країні є більш ефективним ніж у іншій. Країни будуть вигравати за умов, коли кожна з них буде спеціалізуватися на виробництві тих товарів, на виробництві яких вона має абсолютні переваги, й імпортувати товари, при виробництві яких абсолютні переваги має інша країна [6].

Д. Рікардо, в свою чергу розвинув теорію абсолютних переваг А. Сміта та довів, що торгівля може бути вигідна обом країнам, навіть в тому випадку, якщо жодна з них не має абсолютних переваг у виробництві конкретних

товарів. Міжнародна торгівля в такому випадку може базуватися на порівняльних перевагах, тобто на порівнянні цін двох товарів на внутрішньому ринку, виражених через кількість робочого часу, витраченого на їх виробництво [7].

Докорінних змін теорії міжнародної торгівлі набули в 1920-х рр., коли економісти-неокласики Е. Хекшер та Б. Олін, запропонували теорію міжнародної торгівлі, в основу якої покладена різна забезпеченість країн світу факторами виробництва. Згідно з теорією Хекшера-Оліна країна має порівняльні переваги у виробництві, а відповідно в експорті того товару, який для свого виробництва більш інтенсивно використовує надлишковий для даної країни фактор виробництва. Порівняльна перевага виникає в тому випадку, коли структура відносних цін відрізняється між країнами, а неоднакові співвідношення цін факторів виробництва у двох країнах приводять до неоднакових співвідношень вартості товарів і цін факторів, що в кінцевому випадку й забезпечує основу для взаємовигідної торгівлі. Парадоксальним стало те, що 1953 р. проведені емпіричні дослідження В. Леонтьєва показали, що умови теорії Хекшера-Оліна на практиці не дотримуються. Це дало підстави зробити важливий висновок, щодо значущості для міжнародної торгівлі не тільки кількісного забезпечення країн світу факторами виробництва, а й певних якісних характеристик [8].

Наступний внесок в наукові доробки з теорій та концепцій міжнародної торгівлі на якісно новому рівні зробив М. Портер в межах своєї вже вдосконаленої теорії порівняльних переваг, де він ввів до сучасного аналізу міжнародної торгівлі значення та внесок фірм, які активно залучені до міжнародного обміну. На основі вивчення практики компаній провідних фірм індустріальних країн, на які припадає майже половина світового експорту в той час, він висунув концепцію міжнародної конкурентоспроможності націй, за якою міжнародна конкурентоспроможність країни визначається взаємозв'язком чотирьох її компонентів: факторних умов; умов попиту; станом обслуговуючих та споріднених галузей; стратегією фірми в певній

конкурентній ситуації [9]. У процесі проведення тестування та перевірки на адекватність моделі Хекшера-Оліна та з'ясування феномену парадокса Леонтєва, а також в результаті появи нових тенденцій у виробництві і відповідно торгівлі та її форм між країнами світу виникли альтернативні концепції міжнародної торгівлі, які розвиваються як класичні так і неокласичні підходи.

На основну увагу заслуговують наступні з них: модель економії на масштабі; теорія життєвого циклу товару; модель внутрішньогалузевої торгівлі [10].

Першою, хотілося б виділити модель технологічного розриву, яка була сформульована М. Познером у 1961 р., згідно з цією концепцією більша частина торгівлі між розвиненими країнами ґрунтується на представленні нових продуктів та нових виробничих процесів, що надає як фірмі, так і країні тимчасову монополію на світовому ринку. Така тимчасова монополія часто базується на патентах та авторських правах, що видаються для заохочення інновацій [11].

За П. Кругманом, економія на масштабі (ефект масштабу) виникає тоді, коли пропорційне зростання виробництва товару перевищує аналогічне зростання всіх факторів, використаних для випуску даної продукції. Ефект масштабу може проявлятися у межах як фірми, так і галузі загалом. У першому випадку йдеться про внутрішню економію на масштабі, а у другому – про зовнішню. Внутрішній ефект масштабу утворюється внаслідок зниження середніх витрат за рахунок зростання виробництва у межах фірми. Зовнішній ефект масштабу стосується галузі загалом, коли в ній зростають обсяги виробництва, що спричинює зниження як середніх витрат, так і вартості одиниці продукції в межах галузі [12]. Крім забезпеченості основними факторами виробництва, що лежить в основі теорії Хекшера-Оліна, існування економії масштабу та диференціації продуктів, міжнародна торгівля може також ґрунтуватися на динамічних розбіжностях технологічних змін. Цей

фактор міжнародної торгівлі розглядається в теоріях технологічного розриву та життєвого циклу продукту.

Подальшим розвитком та розширенням моделі технологічного розриву є модель життєвого циклу продукту Р. Вернона, яка була розроблена ним у 1966 р. Дана модель виділяє той факт, що негайно після впровадження нового продукту його виробництво вимагає наявності висококваліфікованої робочої сили. На стадії поширення товар вже стає більш стандартизованим, може вироблятися за технологією масового виробництва, у такому випадку потребує менш кваліфікованої робочої сили. Результатом такого створення продукту стає передача порівняльних переваг виробництва від розвинених країн до країн з більш низькою вартістю робочої сили [5.].

Що стосується теорії внутрішньогалузевої торгівлі С. Ліндера, то вона [13] свідчить, що смаки споживачів в значному ступені залежатимуть від їхнього доходу: рівень доходу на душу населення в країні задовольняє певний рівень смаків й уподобань. Ці смаки більшості споживачів у країні відтворюються у попиті, який стимулює вітчизняні фірми виробляти відповідну продукцію. Тому можна припустити, що вид продукції, який виробляється в країні, значною мірою відтворює рівень доходу на душу населення в ній. Цей набір продуктів, є основою для виникнення експорту. Головним постулатом С. Ліндера є те, що асортимент експортних промислових товарів країн визначається внутрішнім попитом, тому необхідно (але недостатньо), щоб продукт був спожитий або інвестований в країні походження, перш ніж він стане потенційним експортним продуктом. Виходячи з припущення, що внутрішній попит також визначає, які товари країна має імпортувати, то асортимент її потенційних експортних товарів є таким самим або частиною асортименту її потенційних імпортних товарів. Внутрішньогалузева торгівля переважає у відносинах між країнами із приблизно однаковим рівнем економічного розвитку, близьким співвідношенням капіталу й трудових ресурсів, схожими показниками кваліфікації робочої сили. Вигоди від торгівлі між такими країнами будуть тим

більшими, чим сильніше проявлятимуться економія на масштабі та диференціація продуктів.

Не можна не відмітити, популярну сьогодні, гравітаційну модель міжнародної торгівлі, яка достатньо широко використовується в наукових дослідженнях з моделювання та прогнозування міжнародних торговельних потоків товарів і послуг різного регіонального спрямування та розташування. Відповідно до гравітаційного підходу, двостороння торгівля між двома країнами прямо залежить від їхніх доходів (ВНП, ВВП) та зворотно залежить від відстані між ними. Першими, хто використав гравітаційний підхід для моделювання міжнародних торговельних потоків, були Л. Тінберген та П. Пойхонен. Незважаючи на свою не складність, гравітаційна модель цілком адекватно відтворює торговельні потоки порівняно з необхідністю здійснення великої кількості емпіричних перетворень в інших моделях. Важливою перевагою гравітаційної моделі є також те, що для її використання потрібна відносно невелика кількість даних.

Таким чином, концептуальні підходи, наукові доробки з основ та теорій міжнародної торгівлі, є вагомим теоретичним підґрунтям, щоб стверджувати, що міжнародна торгівля є однією з основоположних форм міжнародних економічних відносин та складає парадигму розвитку торговельно-економічних відносин країн світу .

Еволюція цих теорій міжнародної торгівлі представлена на рис.1.1

Значні доробки науковців, дослідників достатньо поглиблюють розуміння сутності міжнародної торгівлі та її ролі в сучасному розвитку торговельно-економічних відносин країн. За своїми масштабами й значенням у ків вона й надалі займатиме найважливіші позиції. Так, А. Філіпенко визначає міжнародну торгівлю як сферу міжнародних товарно-грошових відносин, специфічну форму обміну продуктами праці (товарами і послугами) між покупцями і продавцями з різних країн [10].

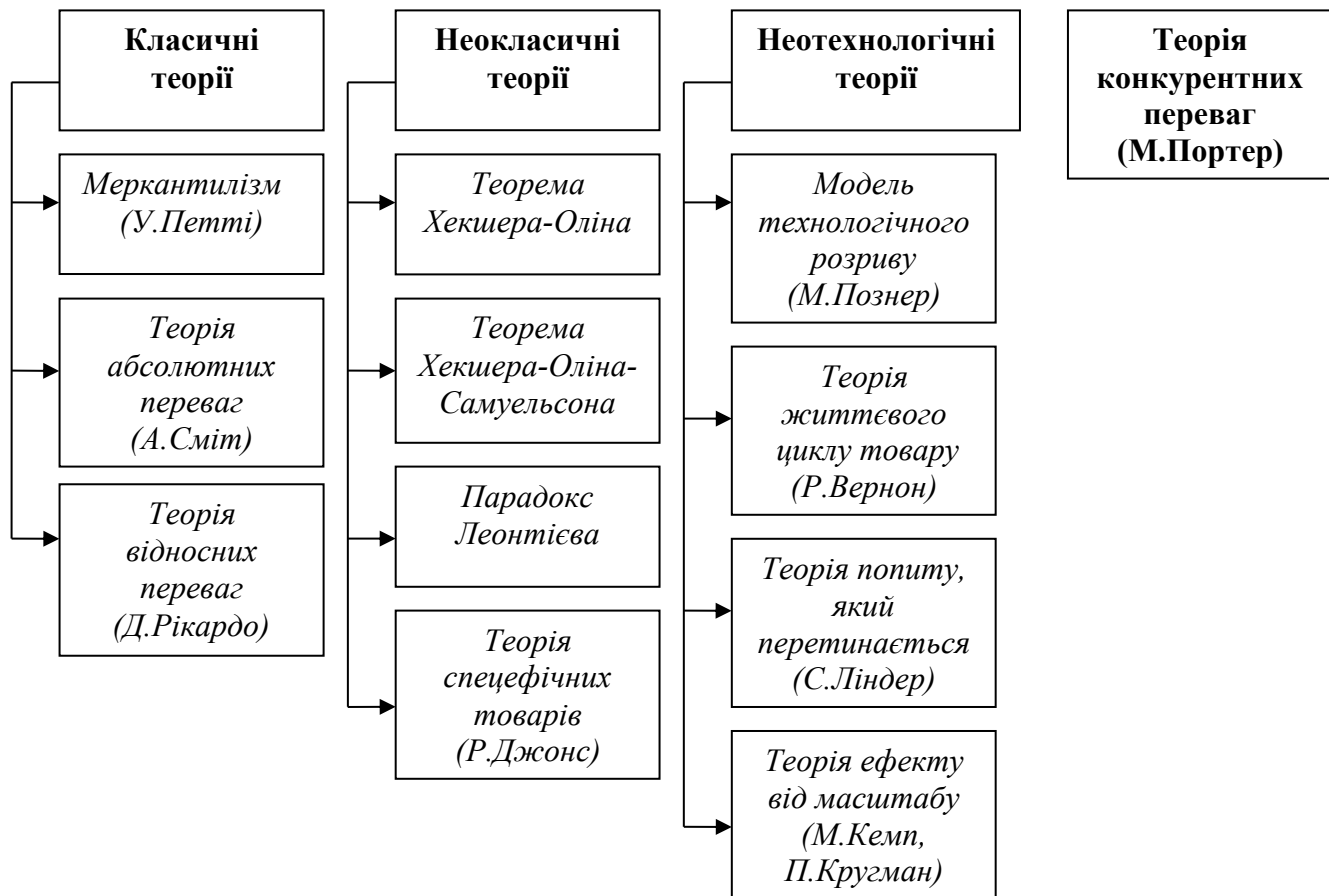

Рис. 1.1. Еволюція теорій міжнародної торгівлі [10]

Т. Циганкова, Л. Петрашко, Т. Кальченко розглядають міжнародну торгівлю з таких основних двох позицій як операційна та державно-політична. З операційної точки зору міжнародна торгівля інтерпретується в якості процесу безпосереднього обміну товарами та послугами між господарюючими суб'єктами різних держав, між самими державами та міжнародними організаціями. Точніше мова йде про рух товарів (до яких, до речі, відносять послуги, ноу-хау, ліцензії, патенти, інжиніринг тощо), інструменти та механізми розширення товарообігу, вдосконалення структури експорту та імпорту, прогнозування та оцінку світових товарних ринків, планування можливостей експорту та потреб імпорту, організацію контрактної роботи, контроль за процесом відвантаження вантажів та поставками, здійснення валютно-фінансових операцій тощо. Тому можна визначити наступні форми реалізації міжнародної торгівлі (рис 1.2.).

Рис. 1.2. Форми міжнародної торгівлі [14, с. 34]

При цьому предметом міжнародної торгівлі як сфери знань є організація виконання експортно-імпоротної операції, а об'єктом, відповідно, будь-яка операція з експорту чи імпорту [14]. За державно-політичним підходом міжнародна торгівля розглядається як особливий тип суспільних відносин, які виникають у світовій системі господарства в процесі і з приводу обміну товарами та послугами між державами, що мають власні зовнішні і зовнішньоторговельні політики. Такі відносини регулюються спеціальними міжнародними регламентами: договорами, угодами, актами та іншими нормами міжнародного права. Проте, оскільки суспільні відносини не можуть не залежати від зовнішньої і внутрішньої політики країн, то відносини обміну

на світовому ринку значною мірою регулюються й актами та діями політичного характеру [14].

Порівняльна характеристика підходів до пояснення сутності міжнародної торгівлі за різними критеріями наведена в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Систематизація підходів до розуміння сутності міжнародної торгівлі

Складова	Підхід		
	Тактичний	Державний	Глобалізаційний
Учасники	Суб'єкти МЕН	Держави, міжнародні організації, міжурядові організації	Багатонаціональні підприємства (Транснаціональні банки та фінансові установи, Стратегічні альянси)
Об'єкт	Експортно-імпортні операції	Обмін товарами, послугами, консалтинг	Глобальні ланцюги створення вартості (внутрішньо корпоративні зв'язки)
Мета	У випадку імпорту-задоволення потреб населення у товарах, що не виробляються всередині країни; у випадку експорту – комерційний інтерес, за рахунок реалізації своїх порівняльних переваг	Досягнення економічних і політичних інтересів держав; дотримання недискримінаційних умов здійснення міжнародної торгівлі	Виконання окремих стадій виробничого процесу в різних країнах з метою отримання переваг за рахунок місцевих відмінностей у собівартості продукції, інфраструктурі, маркетингу, логістиці, торгових та інвестиційних режимах тощо.
Інструменти	Контракти, договори, угоди	Зовнішньоторговельна політика держав, інтеграційних об'єднань; норми міжнародного торговельного права; міжнародні договори.	Складні договірні та юридичні відносини, між значною кількістю підприємств, кожне з яких відповідає за відповідний (певний) вид економічної діяльності.
Засіб здійснення міжнародної торгівлі	Здійснення експортно-імпортних операцій	Торговельний обмін	Функціонування ланцюгів створення доданої вартості

*Складено автором за даними [14].

Вчені підкреслюють, що всі міжнародні відносини реалізуються через низку форм, кожна з яких залежить від кількості учасників тих чи інших

операцій. Кількість учасників міжнародних відносин впливає на складність процесу реалізації, чим вона більша, тим складнішим стає механізм реалізації.

Двосторонні відносини є основною базовою формою міжнародних відносин, яка залишається домінуючою і в сучасних умовах. Багатосторонні (полілатеральні) відносини є формою, яка пов'язана з участю у стосунках декількох, часто багатьох сторін, які можуть бути пов'язані між собою як безпосередньо, так і через одного з учасників, роль якого в їх множині важливіша, ніж інших. Учасники міжнародних відносин вступають між собою у такі стосунки тоді, коли розв'язання певної проблеми, що становить спільний інтерес, неможливе або ускладнене без участі декількох сторін. Ця форма міжнародних відносин є значно складнішою, порівняно з попередньою, оскільки передбачає використання багатосторонніх механізмів координації дій держав. Колективні відносини мають переважно довготривалий характер і велику щільність взаємозв'язків між їх учасниками [15]. Залежно від форми міжнародних відносин видозмінюються способи правової регламентації діяльності учасників. Якщо двосторонні відносини здійснюються на підставі двосторонніх угод, договорів або навіть *Modus vivendi* (від лат. *modus vivendi* – спосіб життя), то підставою багатосторонніх відносин є угоди, договори та конвенції. Колективні відносини, на відміну від попередніх, регламентують угоди, договори, статuti тощо [16]. Торговельно-економічні відносини країн, що є також частиною системи міжнародних відносин, розрізняються залежно від кількісного складу учасників і поділяються на двосторонні (білатеральні) та багатосторонні (полілатеральні, мультилатеральні) відносини. Білатеральні торговельно-економічні відносини належать до сфери економічних відносин між двома країнами. У глобалізованих умовах розвитку країни не можуть дозволити собі обмежувати господарську діяльність в межах національного господарства. Паралельно з розвитком процесів глобалізації та регіоналізації, країни отримують все більше переваг від поглиблення двосторонньої співпраці. Нерідко двосторонні торговельно-економічні відносини відіграють стратегічну роль у зростанні й розвитку економіки окремої держави.

У сучасній системі регулювання міжнародної торгівлі можна виокремити певні рівні (корпоративний, національний, міждержавний, наднаціональний і глобальний), яким притаманні певні механізми та інструменти впливу на темпи, пропорції та структури світової торгівлі (рис. 1.3).

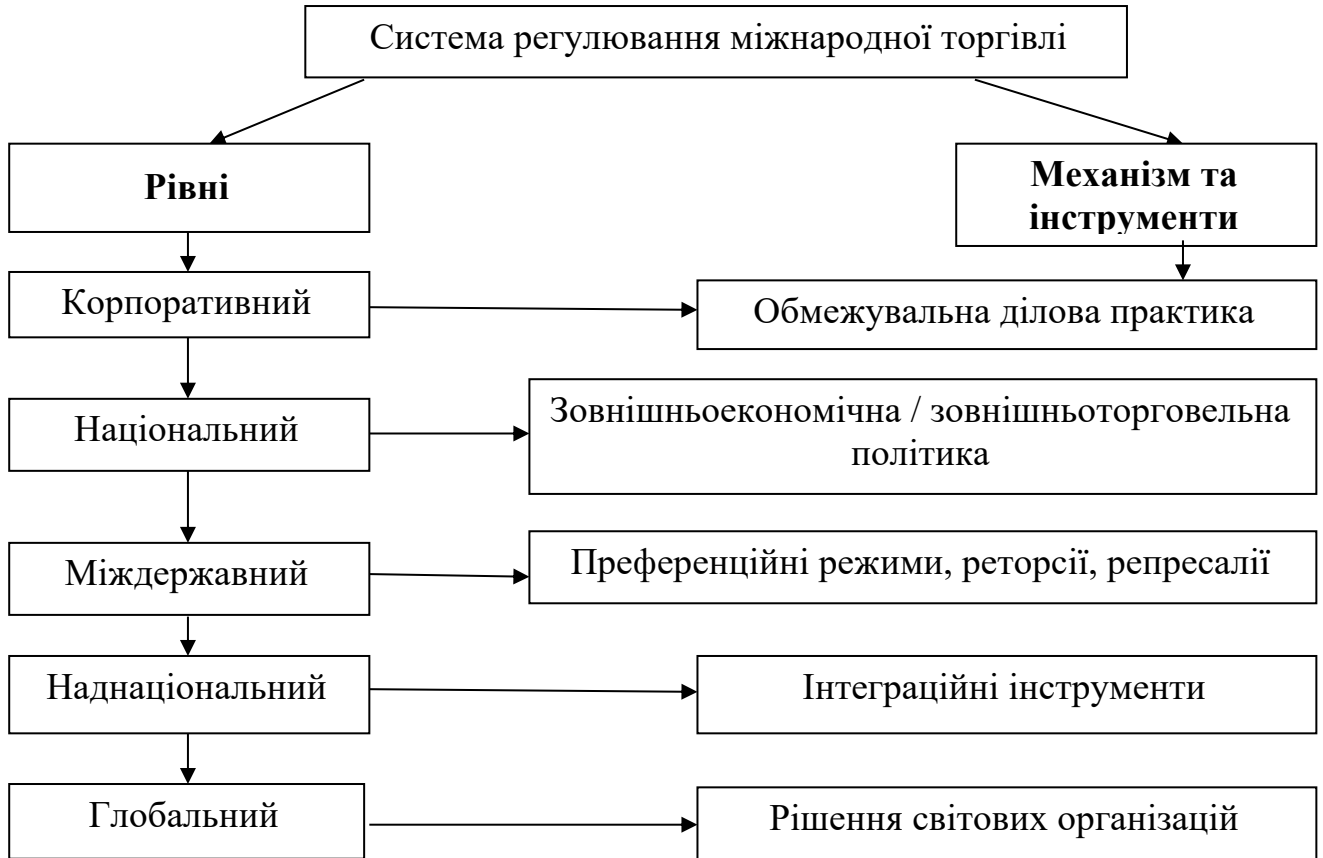

Рис. 1.3. Система регулювання міжнародної торгівлі

На корпоративному рівні (переважно транснаціональних корпорацій) регулювання міжнародної торгівлі дістало назву обмежувальної ділової (або торговельної) практики. Це — не нове явище в світовій економіці. Міжнародні картельні угоди про розподіл ринків, встановлення цін і розмірів експорту та імпорту відомі з часу появи монополій. Слід підкреслити, що в останні роки розвиток великих національних і багатонаціональних підприємств суттєво вплинув на зміни в формах та методах обмежувальної ділової практики, що посилює її негативний вплив на розвиток міжнародних торговельно-економічних зв'язків. Обмежувальна ділова практика — це сукупність дій, заходів, прийомів, що формують ринкову поведінку підприємств чи їх

об'єднань з метою досягнення та утримання провідної позиції на ринку шляхом обмеження або послаблення конкурентної боротьби. Наприклад, О. Попок зазначає [17]., що міжнародні торговельно-економічні відносини є дуже складними та неоднорідними. Існує багато форм їх вираження, які дуже часто перетинаються та є взаємозалежними. Форми міжнародних торговельно-економічних відносин є їх своєрідним вираженням, способом їх існування у сучасному світовому господарстві. Вони різняться залежно від сфери здійснення міжнародної економічної діяльності, рівня розвитку країн і ступеня поглиблення взаємозв'язків. Неможна не відзначити, що значення та впливовість СОТ в значному ступені зменшилося, спалахують торгівельні війни між країнами та регіонами.

1.2. Сутність поняття регіону, підходи до його визначення

Однією з найскладніших та дискусійних категорій в сучасній економічній науці є категорія «регіон», адже нараховується близько ста визначень цього поняття. Це зумовлює різноманітність напрямів і методологічних концепцій у сучасних регіональних дослідженнях, унаслідок чого виникають різні погляди щодо розмірів регіону та критеріїв його розмежування [18].

Поняття «регіон» походить від латинського слова «regio», що означає «країна», «край», «область». Кітінг М. визначає регіон як комплексний феномен, який виражається в трьох площинах: територіальній (як проміжний рівень між державою та місцевими громадами), функціональний (як вияв певної культурної та лінгвістичної самобутності) та політичний (як самостійний політичний простір, який визнають інші суб'єкти політичного процесу і в якому ухвалюють та реалізують певні рішення) [19]. В свою чергу, Калитчак Р. виділяє чотири типи регіонів: економічні регіони – території, що можна визначити за допомогою певних економічних характеристик і критеріїв; історичні (етнічні) регіони – території, що можна визначити завдяки

наявності людських спільнот, які мають спільні історичні та культурні риси, відмінні від домінуючої культури національної держави; адміністративні регіони – території, що використовують для здійснення певної політики чи врахування певних даних;4) політичні регіони – території, що відрізняються від інших наявністю демократично обраного представницького органу, який у свою чергу формує самостійну виконавчу владу, і таким чином усе це дозволяє діяти регіону як незалежному політичному актору [20]. Отже регіон є достатньо розмитим поняттям, що підтверджують дані, наведені в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Підходи до визначення поняття «регіон» в економічній науковій літературі

№	Автор (джерело)	Характеристика
1	Амоша О. [21]	частина території держави, виділена за сукупністю різних ознак в адміністративну одиницю, що свідомо спрямовується й координується для досягнення цілей суспільного розвитку та запобігання дії руйнівних сил або негативних зовнішніх сил
2	Аніщенко В.О. [22]	складна природно-соціально-техногенна система, що передбачає специфічний спосіб організації енергетичних, комунікаційних, ціннісних, інформаційних і цільових структурних компонентів, описується за допомогою внутрішніх (закритих) і зовнішніх (відкритих) зв'язків
3	Грангберг [23]	локальна соціально-економічна система, агломерована система, політична система, а також як регіон-квазідержава, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок, регіон-соціум
4	Гутман Т., Миросдов [24]	економічна система, у якій економічний ефект досягається лише за рахунок розвитку галузей виробництва
5	Зайцева Л. [29]	частина території держави, виділена за сукупністю різних ознак в адміністративну одиницю, діяльність якої свідомо направляється державними органами управління
6	Кузьменко Л. [25]	форма організації продуктивних сил на певній території.
7	Мочерний С. [28]	комплекс підсистем, елементів та компонентів і їх характерних властивостей, взаємодія між якими та середовищем зумовлює якісно або сутнісно нову інтегративну цілісність
8	Попович М. [24]	умовно виділений простір, який відрізняється від прилеглої території природними або набутими властивостями
9	І. Ардженовський [26]	виокремлена у процесі суспільного (територіального) розподілу праці частину території країни, що характеризується: спеціалізацією тих чи інших товарів і послуг, спільністю та специфічністю по відношенню до інших територій, характером відтворювального процесу; комплексністю та цілісністю господарства; наявністю органів управління
10	П.Джеймс, Дж. Мартін [27]	цілісна ділянка території, яка відрізняється певною однорідністю в своїй основі, но не володіюча чіткими кордонами. Більш того, це слово часто використовується для позначення вельми великих територій, які утворюють головні підрозділи континентів.
11	М. Некрасов [29]	велика територія країн з більш або менш однорідними природними умовами, а головним чином із характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів із відповідною і перспективною матеріально-технічною базою, виробничою і соціальною структурами.

12	Алаєва [30]	територія, що характеризується єдністю, взаємозалежністю складових елементів, цілісністю, причому ця цілісність – об'єктивна умова та закономірний результат даної території
13	А. Єпіфанов, І. Сало [31]	економічний регіон, який виділяється всередині країни своєю спеціалізацією та структурою господарства, природними та трудовими ресурсами, соціальними та економічними особливостями.
14	В. Поповкін	найбільша адміністративно-територіальну одиниця субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну належність та власний бюджет.
15	Герасимчук З.В. [32], В.К. Симоненко [33]	відносно цілісна відтворювальна соціо-еколого-економічна система господарської території, самостійну в адміністративно-правовому відношенні, яка є складовою частиною країни, виділяється своїм економіко-географічним положенням, комплексом природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, спеціалізацією і структурою господарства, спільністю екологічних проблем, а також високим рівнем внутрішніх соціально-економічних зв'язків
16	Макогон Ю.В. [34]	область, район, частину країни (систему політичної й адміністративної децентралізації), що відрізняється від інших сукупністю природних або історично сформованих, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей, що нерідко сполучаються з особливостями національного складу населення
17	Коваленко Е.Г. [35]	територія, яка відрізняється достатньо характерними ознаками для того, щоб відокремити її від сусідів
18	О.І. Добриніна [36]	територіально спеціалізована частина народного господарства країни, що характеризується єдністю та цілісністю виробничого процесу
19	Василенко В.Н.	територія, яка виступає своєрідною ареною, на якій забезпечується і здійснюється поєднання матеріальних і нематеріальних чинників (умов) суспільного виробництва
20	Новоселов А.С. [37]	територія, де здійснюються взаємозв'язані господарські процеси, на якій живуть люди, об'єднанні спільними інтересами, здійснюється відтворювальний процес з властивим йому особливостями

Вихідним елементом категорії регіон є просторова складова, але й тут немає єдиного підходу. Деякі автори розглядають регіон лише на мікрорівні, тобто визначають його як частину території країни. Інші же вчені не відносять поняття регіону лише до субнаціонального рівня, розуміючи під досліджуваним поняттям певну територію або умовно відділений простір, який не володіє чіткими кордонами.

Таким чином, у науковій літературі немає єдиного підходу до визначення даної категорії. Єдине, що поєднує всі визначення регіону полягає в тому, що він характеризується як багатоаспектна, комплексна система, тобто регіону властиві певні ознаки. Загалом ці характеристики можна згрупувати в чотири компоненти: населення (трудові ресурси, соціальне середовище, певні природні умови (природне середовище), економічне середовище та владно-управлінська підсистема (територіальні органи влади і управління). Ці складові регіону мають характеризуватися єдністю, однорідністю та

цілісністю, що підтверджує рис. 1.4. При цьому перші три компоненти формують об'єкт управління, а останній є суб'єктом управління регіону.

З певною мірою умовності, можна вважати основним елементом регіону економічну складову, а саме: продуктивні сили, виробничі, техніко-економічні, організаційно-економічні стосунки і господарський механізм. Проте без наявності природних, людських та матеріальних ресурсів не може не лише функціонувати, але й виникнути будь-яка регіональна система [28]. Тому всі вказані елементи становлять потенціал регіону (людський, природний, економічний та адміністративний).

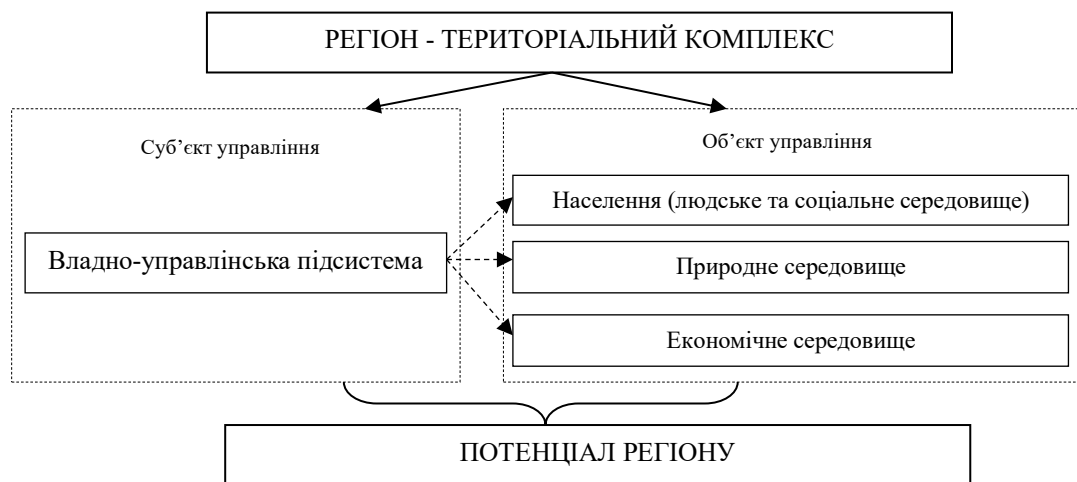

Рис. 1.4. Сукупність та взаємозв'язок елементів регіону

Розвиток процесів інтернаціоналізації виробництва і капіталу і, як наслідок, розвиток інтеграційних процесів призвели до формування принципово нових явищ в економічній практиці розвитку міжнародних економічних відносин, а саме виникнення міжнародних регіонів. Отже, як зазначає Чужиков В., мікроекономічна суть регіону досить добре поєднується з макроекономічним тлумаченням його ієрархічності [38, с. 62,63].

Міжнародному регіону властиві ті ж самі компоненти, що й регіону в цілому, адже, за визначенням Лук'яненка Д., Антонюка Л., Чужикова В., під міжнародним регіоном розуміється група країн, що має спільне географічне положення, подібні природні умови, подібні спеціалізацію та рівень розвитку виробничої та невиробничої сфер [38, с.64].

Можна виділити п'ять різновидів світових регіонів, зокрема:

- географічні: регіони визначаються з точки зору поділу основних континентів світу, а саме: макрорегіони (Азія, Африка, Америка, Європа, Австралія і океанія), мезорегіони (Північна, Центральна, Південна Америка і т.п.), а також мікрорегіони регіони (Східна Європа, Близький Схід та ін.);
- історико-культурні регіони визначаються на основі етнокультурних, етнолінгвістичних та інших параметрів (китайський, корейський, індійський, російський, європейський та ін.);
- культурно-релігійні регіони визначаються через спільність історичного розвитку певної території (конфуціансько-буддистський, мусульманський, православний, західнохристиянський та ін.);
- міжнародно-політичні регіони визначаються в межах дії певних міжнародних організацій (НАТО, СНД та ін.);
- геоекономічні та геополітичні регіони визначаються як певний простір, що характеризується високим ступенем інтенсивності політичних, економічних, культурних, військово-політичних зв'язків (Північна Америка, Східна Азія та ін.) [38, с.64].

Сучасне світове господарство має складну ієрархічну структуру. Гудзь П.В. розрізняє такі рівні регіону, як: мега-, мезо-, мета-, макро-, мікро- та міні регіони [39]. Проте в масштабах світового господарства під регіонами слід також розглядати й сукупність декількох країн у вигляді інтеграційного об'єднання [40]. Таким чином, окрім територіального (або географічного) підходу, можна сформуванати й інтеграційний підхід до розуміння сутності поняття регіон (табл.1.3).

Локальні регіональні утворення виступають як низовий рівень регіону, що разом з іншими може утворювати сукупність регіонів більш високого порядку, а відтак саме від них залежить рівень розвитку національної і світової економіки. Саме географічна агломерація компаній (фірм), які працюють в одній, або в декількох споріднених галузях економіки, створює регіональний

кластер, позитивними ефектами розвитку якого стають ефекти масштабу, розширення та синергетичний ефект.

Таблиця 1.3

Ієрархічна структура світового господарства

Рівень регіону	Приклад застосування	
	Географічний підхід	Інтеграційний підхід
Метарегіон	Північна Америка, Африка, Європа, Азія	Американський ринок, європейський ринок, азійсько-тихоокеанський ринок
Мегарегіон	Центральна Америка, Західна Європа, Південно-Східна Європа	ЕС, НАФТА, АСЕАН, ЧЭС, МЕРКОСУР
Макрорегіон	Балканські країни, країни Балтії, національні країни	Національний територіально-виробничий комплекс
Мезорегіон	Економічні райони в структурі національної економіки (Донбас в Україні, Ельзас і Лотарингія у Франції)	Регіональні територіально-виробничі комплекси, вільні економічні зони, єврорегіони
Мікрорегіон	Територіальна частина в структурі економічного району (Силіконова долина в США)	Мікрорегіональні об'єднання
Локальні регіональні утворення	Міста, сільські райони	Кластери, комбінати тощо

Мікрорегіони ґрунтуються на системі договірних відносин, які виникають в наслідок розвитку спільної виробничої діяльності, створення зарубіжних філіалів компаній, формування міжнаціональних територіально-виробничих комплексів тощо. Мезорегіони ґрунтуються на комплексі специфічних зв'язків і відповідних відносин, які виникають між суміжними територіями в рамках однієї країни (або малими регіонами прилеглих країн), існування яких зумовлено цілісністю, сталим характером виробничо-коопераційних зв'язків тощо. Макрорегіони охоплюють низку зв'язків, сукупність відносин, які виникають в структурі національної економіки (або між окремою групою країн), що вимагає проведення спільної макроекономічної політики і ґрунтується на формуванні цілісного господарського комплексу країни зі своєю структурою і органами управління. Мегарегіони виникають в системі світового господарства на основі поглиблення економічних зв'язків, розвитку інтеграційної взаємодії країн певного регіону, наслідком чого стає виникнення регіональних об'єднань.

Поширення інтеграційних процесів між країнами (інтеграційними об'єднаннями) певного континенту призвело до формування метарегіонів в системі сучасного світового господарства [4, с.95].

Спроба вивчати регіон як цілісну систему з точки зору міждисциплінарного підходу призвела до формування у 50-х рр. ХХ століття регіональної науки (регіоналістики), яку започаткував У.Ізард [6, с.67]. У рамках регіоналістики найбільшого розповсюдження отримали чотири парадигми дослідження регіону, які були запропоновані О.Гранбергом: регіон-квазідержавою, регіон-квазікорпорація, регіон-риннок, регіон-соціум. Під квазідержавою розуміють відносно відокремлену систему держави та національної економіки. Регіон як квазікорпорація являє собою значний суб'єкт господарської діяльності певної форми власності та певного виду економічної діяльності. В даному випадку регіони стають учасниками конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу. Визначення регіону як ринку, акцентує увагу на загальних умовах економічної діяльності та особливостях регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, фінансово-кредитних ресурсів тощо. Розуміння регіону як соціуму передбачає собою систему процесів суспільного відтворення життя та розвиток системи розселення [40].

Слід зазначити, що світовим економічним процесам властиві трансформаційні тенденції. І розуміння цього дозволяє розробити стратегії розвитку регіонів, які повинні ґрунтуватися на певних принципах для забезпечення ефективності їх розвитку, зокрема: розуміння світової економіки як стратегічного ресурсу для розвитку економіки регіону; орієнтація на міжнародні стандарти якості життя населення, продукції та послуг; рівноправність всіх взаємодіючих суб'єктів регіонального ринку; врахування інтересів всіх зацікавлених осіб у розвитку економіки регіону; забезпечення фінансово-економічної самостійності регіону; розвиток конкурентних позицій, що визначають стратегію розвитку регіону (оцінка потенціалу регіону з точки зору міжнародного поділу праці і можливості участі в світових

економічних процесах); розвиток конкурентного середовища в регіоні (створення конкурентоздатних підприємств і виробництв, що адекватно реагують на світові тенденції в економічному і організаційному розвитку регіонів); формування мотиваційного механізму ефективного розвитку регіону [40].

Таким чином, у науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «регіон». Узагальнено можна виділити два підходи до розуміння сутності цієї категорії: територіальний та інтеграційний. Згідно з територіальним підходом, під регіоном розуміють територіальний комплекс, який характеризується певними ознаками: наявністю соціальної, природної, економічної сфери та владно-управлінської підсистеми. Відповідно до інтеграційного підходу, під регіоном розуміють сукупність декількох країн у вигляді інтеграційного об'єднання.

1.3. Передумови та цілі регіональної економічної інтеграції

Сучасне світове господарство характеризується зростанням взаємозалежності економік різних країн, збільшенням міжнародного руху товарів, послуг, технологій, капіталів, фінансів, робочої сили, інтенсивним переходом розвинутих країн від замкнених національних господарств до економіки відкритого типу. Отже, розвиток системи світогосподарських зв'язків знаходиться під впливом інтеграційних процесів, які інтенсивно розвиваються в усіх регіонах.

Формування цих стійких виробничо-економічних зв'язків між національними господарствами країн, яке відбувається на основі міжнародного поділу праці, характеризується процесами інтернаціоналізації, тобто переплетенням та об'єднанням економік різних країн, а також корпорацій та компаній, який виявляється у створенні окремими економічними агентами зарубіжних господарський суб'єктів, розширені

їхньої діяльності на міжнародному рівні та у розвитку наднаціональних форм зв'язків на міждержавному рівні [14]. Якісно новим закономірним етапом інтернаціоналізації господарського життя, що передбачає більш тісне зближення окремих національних господарств, є економічна інтеграція [12]. При чому в сучасних умовах розвитку МПП в межах інтеграційної тенденції відбуваються два взаємозалежні процеси: глобальна інтеграція (всесвітня економічна інтеграція), яка ґрунтується на принципах транснаціоналізації і виявляється у формі глобалізації, та регіональна інтеграція, яка пов'язана з міждержавною взаємодією і ґрунтується на територіальній системі розміщення продуктивних сил і формуванні відповідних міждержавних територіально-виробничих комплексів [12].

Загалом поняття «інтеграція» ввійшло до наукового економічного обігу нещодавно – в 20-х рр. ХХ ст. Його вперше використали німецькі вчені Р.Шмед, Х.Кельзен і Д.Шиндлер, маючи на увазі об'єднання людей в особі країн у певну соціально-політичну спільність. Саме поняття «інтеграція» походить від латинського «integer» – цілий; отже, інтеграція веде до утворення цілісної економічної системи [12].

Слід зазначити, що домінуючою складовою інтеграційних процесів є економічна інтеграція, адже вона формує основу для всіх глобалізаційних процесів. Сьогодні існує багато трактовок економічної інтеграції, що зазначені в табл. 1.4, але досі немає єдиного універсального поняття категорії «економічна інтеграція» та інших аналогічних понять.

Таблиця 1.4

Визначення поняття «економічна інтеграція» в науковій літературі

№	Автор (джерело)	Характеристика
1	Козак Ю.Г. [41]	процес зближення національних економік шляхом утворення єдиного економічного простору для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, робочої сили через національні кордони
2	Дахно І.І. [42]	процес усунення митних та інших бар'єрів, що традиційно існували між країнами. Означає вільний рух капіталів, товарів, послуг і робочої сили у межах певного угруповання країн
3	Михайлушкин А.І. [42]	процес економічної взаємодії країн, що приводить до лібералізації міжнародних економічних відносин, який знаходить відображення у зменшенні і знятті обмежень на їх здійснення

4	Кіреєв А.П. [5]	процес економічної взаємодії країн, що приводить до зближення господарських механізмів, який приймає форму міждержавних угод і узгоджено регульований міждержавними органами
5	Авдокушин Є. [12]	формування (при активній участі державних структур) стійких всебічних зв'язків між національними господарствами двох або більшого числа країн, у ході якого відбувається взаємопроникнення (зрошення) процесів відтворення, наукове співробітництво, створення тісних господарських, науково-виробничих і торговельних зв'язків
6	Смітєнко Б. [14]	об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їхньої взаємодії, розвиток зв'язків між ними як на рівні національних господарств цілих країн, так і між підприємствами, фірмами, компаніями, корпораціями
7	Хлевінська О. [42]	взаємодія й взаємне пристосування національних господарств різних країн, що веде до їхні поступового економічного злиття, на міждержавному рівні регіональних економічних об'єднань, що відбувається шляхом формування держав й узгодження їхні внутрішньої й зовнішньої економічної політики
8	Ніколаєва І.	процес зрощення економік сусідніх країн у єдиний господарський комплекс на основі глибоких і стійких економічних зв'язків між їхніми компаніями
9	Мохамед А.Е.	процес створення глибоких і стійких взаємозв'язків між економічними суб'єктами для переміщення виробничих ресурсів, шляхом формування економічних об'єднань різних типів
10	Місяць Т.	є найбільш складним і важливим процесом об'єднання держав у єдину глобальну модель розвитку, оскільки вона визначає всі інші типи інтеграції
11	Великий енциклопедичний словник	свідомо і планомірно регульований процес міжнародного поділу праці, зближення економік і формування сучасної високоефективної структури національних господарств, формування глибоких і стійких зв'язків в основних галузях економіки, науки та техніки, розширення і зміцнення міжнародного ринку цих країн, удосконалення товарно-грошових відносин
12	Тінберген Я. [43]	створення найбільш бажаної структури світової економіки, зняття штучних бар'єрів в її функціонуванні і введення необхідних елементів координації та уніфікації
13	Сторонянська І.З. [14]	переплетення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів різних суб'єктів господарювання, розділених у просторі, перетворення їх у цілісний господарський механізм

Проте можна виділити певні загальні риси в визначенні сутності економічної інтеграції. Зокрема, більшість авторів під економічною інтеграцією розуміють процес, який характеризується або зближенням, взаємопроникненням, поглибленням взаємодії, пристосуванням, зрощенням, переплетенням або об'єднанням економічних суб'єктів. При цьому даний процес супроводжується лібералізацією міжнародних економічних відносин шляхом усунення митних та інших бар'єрів для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, робочої сили, а також більш тісного торговельного, виробничого та наукового співробітництва. Та результатом даного процесу є утворення єдиного економічного простору і цілісного господарського механізму.

Більшість науковців розглядають економічну інтеграцію лише на макрорівні, адже суб'єктами інтеграційних процесів, на їх думку, є

національні економіки, країни. Проте деякі вчені вважають, що інтеграційні процеси відбуваються як на макрорівні, так і на мікрорівні, адже вони зазначають, що інтеграційні процеси можуть відбуватися не тільки між національними господарствами країн, але й між підприємствами, фірмами, компаніями, корпораціями.

Щоб зрозуміти сутність інтеграційних процесів, необхідно проаналізувати теоретичні концепції економічної інтеграції, оскільки кожна з них досліджує окремі аспекти цього явища.

В розвитку теорій економічної інтеграції чітко можна виділити два основних підходи, які ґрунтуються на ідеях власно економічного лібералізму та, з іншого боку, ідеях державного регулювання економіки. Відповідно до першого підходу, інтеграція розглядається скрізь призму процесу злиття ринків, що потребує врегулювання торговельних та валютних бар'єрів, уніфікації ринкових механізмів, що відповідним чином впливає на механізми вільного ціноутворення та вільної конкуренції. Порівняльні переваги країн – є підґрунтям для розвитку інтеграційних процесів. Другий підхід ґрунтується на визнанні того факту, що дії ринкових механізмів недостатньо для економічної інтеграції, а злиття ринків має доповнюватися злиттям економік в цілому, а від так необхідна спільна економічна політика та відповідне регулювання розвитку економічних структур як на національному, так і на наднаціональному рівнях. Відповідно, порівняльні переваги країн розглядаються в динамічному контексті, а від так, інтегруватися мають не взаємодоповнюючі, а однорідні і конкурентоспроможні економіки, що створюються принципово нові економічні комплекси [41]. В рамках другого підходу виділяють такі теорії економічної інтеграції, як функціональна, структурна, неокейнсіанство, дирижизм, характеристика яких надана в табл. А.1 Додатку А. Слід зазначити, що сьогодні у міжнародній практиці не застосовують позиції певної теоретичної школи в чистому виді, а відбувається поєднання теоретичних засад інтеграції, що впливає на формування різноманітних інтеграційних угруповань.

Міжнародна економічна інтеграція, в свою чергу, являє собою комплексний феномен, що охоплює не тільки економіку, але і весь соціум [41]. Вона охоплює різні сфери суспільного життя країн, які інтегруються. Про міжнародну економічну інтеграцію можна говорити тоді, коли взаємозв'язки між національними економіками стають досить тісними, а окремі відтворювальні процеси змикаються [42].

Суть міжнародної економічної інтеграції проявляється в її характерних рисах, а саме: міждержавному регулюванні економічних процесів; поступовому формуванні міжнародного господарського комплексу із загальною структурою відтворення; усуненні адміністративних та економічних бар'єрів, які перешкоджають вільному рухові товарів, капіталів, робочої сили та ресурсів у межах регіону; зближенні внутрішніх економічних умов у державах, які беруть участь в інтеграційних об'єднаннях [40].

Проте поняття «міжнародної економічної інтеграції» не має чіткої дефініції в науковій літературі. Таку ситуацію дослідники пояснюють, по-перше, наявністю великої кількості моделей, типів інтеграційних процесів, які розрізняються за цілями і функціями, і, по-друге, відмінностями в національних інтересах, які переслідують окремі держави в процесі власної інтеграції в певне угруповання [40]. Отже, існує декілька підходів щодо визначення сутності міжнародної економічної інтеграції, що зазначені в табл. 1.4.

Таблиця 1.5

Визначення поняття «міжнародна економічна інтеграція» в науковій літературі

№	Автор (джерело)	Характеристика
1	Козик В.В. [41]	є вищою формою інтернаціоналізації господарського життя, що передбачає зближення і взаємоприспосовування всіх структур національних господарств
2	Булатова О.В. [40]	процес взаємодії країн на основі розвитку стійких взаємозв'язків і поділу праці між ними, що забезпечується погодженою внутрішньою і зовнішньою політикою держав, які інтегруються.
3	Семак Е.А. [42]	комплекс економічних відносин співробітництва країн у різних сферах діяльності, який характеризується глибоким взаємопроникненням економік і веде до довгострокової технічної, технологічної та економічної взаємозалежності

4	Липов В.В. [42]	процес утворення наднаціональних міжнародних економічних об'єднань на рівні держав з метою підвищення ефективності їхньої господарчої діяльності шляхом цілеспрямованого поступового скорочення та усунення в межах об'єднання перепон для міжнародного руху товарів, послуг, капіталів, технологій, робочої сили, кооперації виробництва, утворення спільного ринку, формування міжнародних та наднаціональних органів управління внутрішньої та зовнішньої економічної політикою
5	Галіуліна А.Л.	процес зближення, взаємоприспосовування національних економік у межах єдиного економічного простору та проведення узгодженої між державами економічної політики
6	Мохамед А.Е.	сталий процес зближення ряду держав на шляху до об'єднання, який містить у собі весь інтеграційний процес, від проголошення інтеграції до самого тісного співробітництва в галузі економіки, фінансів, залучення робочої сили, створення наднаціональних органів економічної й політичної влади, які формують загальну базу проведення внутрішньої й зовнішньоекономічної політики держав, що інтегруються
7	Лагутін В. [сучасна форма інтернаціоналізації виробництва, при якій відбувається взаємне пристосування, переплетення і об'єднання національних господарств різних країн
8	Панчишин С. [42]	процес господарсько-політичного об'єднання країн на основі розвитку глибоких установлених зв'язків поділу праці між національними економіками
9	Румянцева Е.Е. [41]	об'єднання країн за географічним принципом, пов'язане із загостренням конкуренції на світових ринках і використанням ефекту масштабу
10	Сторонянська І.З. [41]	процес зближення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів суб'єктів господарювання двох і більше регіонів, що перетворює господарський механізм на міжрегіональну економічну систему

Таким чином, трактування даного поняття неоднозначне. Можна виокремити певні критерії розуміння сутності поняття «міжнародна економічна інтеграція» шляхом виділення трьох особливостей даного визначення. Міжнародну економічну інтеграцію розуміють як форму інтернаціоналізації, як процес взаємодії країн та як сукупність економічних відносин.

Козик В.В. та Лагутін В. під досліджуваним поняттям розуміють форму інтернаціоналізації або господарського життя, або виробництва. Але міжнародна економічна інтеграція відображає постійний процес розвитку взаємодії між суб'єктами інтеграції, отже їй притаманний динамізм. З огляду на це, цю категорію слід розглядати як явище, тобто процес.

Більшість авторів під даним поняттям розуміють саме процес взаємодії та зближення національних економік. Такі визначення є подібними, адже кожен з авторів пише про сталий та комплексний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік в

різних сферах діяльності на основі стійких взаємозв'язків, поділу праці та географічної наближеності країн, який супроводжується підвищенням ефективності їхньої господарчої діяльності шляхом усунення різних бар'єрів, а також кооперацією виробництва, утворенням спільного ринку, встановленням більш інтенсивних зв'язків. Також деякі науковці зазначають, що міжнародна економічна інтеграція призводить до відмови від певної частки суверенітету країн, що інтегруються, адже вони проводять погоджену внутрішню і зовнішню політику.

Семак Е.А. наводить дещо інше розуміння сутності міжнародної економічної інтеграції, визначаючи її як комплекс економічних відносин між країнами, результатом яких є довгострокова технічна, технологічна та економічна взаємозалежність.

Лук'яненко Д.Г., в свою чергу, розглядає міжнародну економічну інтеграцію і як відносини, і як процес [44]. Визначаючи економічну інтеграцію як відносини, вона характеризується відсутністю будь-якої форми дискримінації іноземних партнерів у кожній із національних економік, як процес — стиранням відмінностей між економічними суб'єктами — представниками різних держав. Таким чином, інтеграція як процес має глобальні масштаби, а інтеграція як відносини, на думку Лук'яненка, характеризується регіональними ознаками, тобто наближається до поняття регіональна економічна інтеграція.

Сутність процесів регіональної інтеграції визначається через процеси об'єднання, злиття, укрупнення, розпаду регіонів. Ці процеси зумовлюють певні фактори, зокрема: глобальні процеси (нерівномірність рівнів соціально-економічного розвитку, поглиблення глобальних проблем); геополітичні фактори (географічне положення регіону, необхідність забезпечення територіальної цілісності та системи безпеки); економічні фактори; науково-технічні фактори (розвиток співробітництва та кооперації у науково-технічній сфері, розвиток мережі науково-технічних та освітніх закладів); інфраструктурні (система транспорту, комунікацій); культурно-релігійні

фактори (культурно-релігійна спільність виступає додатковим засобом консолідації регіону); екологічні; криза традиційного інституту – інституту національної суверенної держави [44].

Таким чином, під регіональною економічною інтеграцією розуміється також процес розвитку економічних зв'язків та співробітництва країн (табл.1.6), але цей процес веде до формування єдиного господарського комплексу в регіональному масштабі, тобто утворюється єдиний економічний регіон, який виявляє себе як самостійне ціле.

Таблиця 1.6

Визначення поняття «регіональна економічна інтеграція» в економічній літературі

№	Автор (джерело)	характеристика
1	Ломакин В.К. [44]	процес розвитку стійких економічних зв'язків і поділу праці національних господарств, який, охоплюючи зовнішньоекономічний обмін і сферу виробництва, веде до тісного переплетення національних господарств і створення єдиного господарського комплексу в регіональному масштабі
2	Дахно І.І. [42]	процес розширення економічного і виробничого співробітництва, об'єднання національних господарств двох і більше суверенних держав, який передбачає утворення єдиного економічного регіону
3	Буторіна О. [42]	процес, що передбачає утворення нової спільності, нової сукупності окремих частин, які починають виявляти себе як самостійне ціле
4	Гражевська Н.І. [40]	процес формування міждержавних утворень різного типу, насамперед регіональних торговельних угод щодо преференційної й вільної торгівлі та митних союзів
5	Урбан О.А. [41]	процес зближення економік країн певного регіону світу

Без певних передумов процес регіональної економічної інтеграції не може відбуватися. Такими передумовами є:

— належність (близькість) рівнів економічного розвитку й ступеня ринкової зрілості країн, що інтегруються. Найбільш активно інтеграційні процеси проходять між державами, що знаходяться на приблизно однаковому рівні економічного розвитку;

— географічна наближеність країн, що інтегруються, наявність у більшості випадків спільних кордонів і економічних зв'язків, що історично склалися. Більшість інтеграційних об'єднань світу створювалися з декількох сусідніх

країн, були розташовані близько одна до одної, мали єдині транспортні комунікації. Пізніше до них приєднувалися й інші сусідні країни;

— наявність спільних економічних та інших проблем, що поставали перед країнами в галузях розвитку, фінансування, регулювання економіки, політичного співробітництва тощо. Економічна інтеграція повинна вирішити конкретні економічні проблеми, які реально стоять перед країнами, що інтегруються;

— демонстраційний ефект. У країнах, що створили інтеграційні об'єднання, зазвичай відбуваються позитивні економічні перетворення (прискорення темпів економічного зростання, зростання зайнятості, зниження інфляції, підвищення рівня добробуту та ін.). Ці фактори психологічно впливають на інші країни, що уважно слідкують за якісними змінами у країнах – членах інтеграційного угруповання;

— поява «ефекту доміно». Після створення інтеграційного об'єднання країни, що залишилися поза його межами, зустрічаються з певними труднощами, пов'язаними з переорієнтацією економічних зв'язків, що входять до угруповання, одна на одну. Все це може призвести до скорочення торгівлі країн, що не є членами об'єднання. Деякі з цих країн не хочуть залишитись поза межами інтеграційних процесів. Вони дуже швидко підписують двосторонні угоди про торгівлю та інші економічні стосунки з країнами – членами інтеграційного об'єднання [58, с. 362-363].

Головною метою інтеграції є нарощування обсягів та поширення асортименту товарів та послуг на основі і в результаті забезпечення ефективності господарської діяльності.

Більшість інтеграційних об'єднань, що виникають та розвиваються у сучасній світовій економіці, мають виконати ряд завдань, головними з яких є:

— використання переваг економіки масштабу. Досягти цього можна завдяки розширенню розмірів ринку, зменшенню трансакційних витрат та використанню інших переваг на основі теорії економіки масштабу.

- вирішення завдань торгової політики. Регіональні угруповання дають змогу створити більш стабільне і передбачуване середовище для взаємної торгівлі, мають можливість зміцнити переговорні позиції в рамках багатосторонніх торгових переговорів у СОТ.
- сприяння структурній перебудові економіки. Досягається завдяки використанню країнами, що будують ринкову економіку або здійснюють глибокі економічні реформи, досвіду провідних розвинених країн, що є членами об'єднання. Більш розвинені країни, що підключають своїх сусідів до процесів інтеграції, також зацікавлені у прискоренні їх ринкових реформ та створенні там повноцінних і ємкісних ринків.
- підтримка молодих галузей виробництва. Інтеграційне об'єднання дуже часто розглядається як спосіб підтримати місцевих виробників за рахунок виходу на більш широкий регіональний ринок.
- створення сприятливого зовнішньополітичного середовища. Важливою метою більшості інтеграційних угруповань є зміцнення взаєморозуміння і співробітництва країн, що беруть участь у політичній, соціальній, військовій, культурній та інших позаекономічних областях; забезпеченні економічної й політичної консолідації та міжнародної воєнної безпеки.
- можливість регулювання соціально-економічних процесів на регіональному рівні. Мета такого регулювання – усунення національних перепон на шляху взаємних обмінів і взаємодії національних економік, забезпечення сприятливих умов господарюючими суб'єктами, розкріпачення конкуренції [58, с. 363].

Проте, незважаючи на очевидні економічні переваги, процеси регіональної економічної інтеграції відбуваються на тлі складного переплетіння політичних і соціально-економічних проблем. Основні чинники, що зумовлюють виникнення й існування згаданих проблем, наступні: націоналізм; традиційні конфлікти між окремими країнами та групами країн; ідеологічні розходження; політико-правові, економічні та соціально-культурні відмінності країн-учасниць; зростання затрат під час реалізації функцій

регулювання на наднаціональному рівні; суперечності розширення складу інтеграційних угруповань та інше [44].

Сучасним процесам регіональної економічної інтеграції притаманні певні особливості, а саме:

- динамізм процесів економічної інтеграції в цілому, зумовлений як дією об'єктивних факторів, так і «ланцюговою» реакцією країн світу на розвиток окремих інтеграційних угруповань;
- нерівномірність розвитку й реалізації форм економічної інтеграції, спричинена проявами очевидних відмінностей економічного розвитку країн і регіонів світу;
- розвиток, поряд з інтеграційними, дезінтеграційних процесів, які мають глибокі корені в історичних, політичних, економічних і соціальних закономірностях світового розвитку [44].
- формування міжнародного господарського комплексу зі своєю структурою та органами управління, що забезпечують однакові умови економічної діяльності всередині країни-члена співтовариства, на міждержавному та наддержавному рівнях;
- об'єднання різноманітних видів ресурсів для спільного вирішення соціально-економічних проблем;
- основою інтеграційної діяльності є не зовнішньоторговельний обмін, а взаємодія в галузі виробництва, науки, причому на пільгових порівняно з іншими країнами умовах;
- інтеграційне співробітництво має комплексний і довготривалий характер [40].

Залишається питання відносно ототожнення регіоналізації регіональній економічній інтеграції. Деякі автори використовують ці категорії, підміняючи одне іншим. Але більшість науковців не погоджуються з цим. Зокрема, Жук М.В. під регіоналізацією розуміє надання взаємних зовнішньоторговельних привілеїв двох або більшої кількості країн. Проте це визначення не можна вважати повним, адже воно скоріше характеризує передумови регіоналізації,

а не сам процес. Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г. та Макогон Ю.В. визначають регіоналізацію як процес «поглиблення міжнародних зв'язків на компактному просторі, що зветься регіоном». Визначення Пархоменко Н.М. наближається до розуміння суті категорії, що досліджується, Козаком Ю.Г., Лук'яненком Д.Г. та Макогом Ю.В., адже він вважає, що суттю регіоналізації є «зростаюча залежність розвитку соціально-економічних систем...від локальних особливостей, що обумовлює необхідність врахування просторового фактора в дослідженнях інтеграційних процесів». Балабанов К.В. також відмічає, що регіоналізація проявляється у зміцненні місця й ролі регіональних інтеграційних об'єднань у світовій економічній системі. Таким чином, можна вважати, що поняття регіоналізації не є тотожним поняттю регіональної економічної інтеграції, але є взаємопов'язаним, адже процес регіоналізації скоріше є результатом або наслідком регіональної економічної інтеграції.

Булатова О.В. також розглядає взаємозв'язок між регіоналізацією та регіональною економічною інтеграцією, виокремлюючи чотири аспекти: політико-правовий, економічний, гуманітарний та національно-культурний [40, с. 36]. В рамках політико-правового аспекту зазначається, що регіоналізація відбувається в контексті поглиблення інтеграційних процесів та характеризується посиленням ролі регіону в системі управління. З економічної точки зору регіоналізація супроводжується зростанням значення регіону для забезпечення економічного розвитку та конкурентоспроможності шляхом збалансованого регіонального розвитку та інтенсивного транскордонного співробітництва. Гуманітарний та національно-культурний аспекти пов'язані з тим, що регіон являє собою середовище, де створюються більш сприятливі умови для розвитку регіональних спільнот.

В розвитку процесів регіоналізації виокремлюють дві хвилі [44, с. 35-37]. Перша хвиля регіоналізації (з 60-х до середини 80-х рр. ХХ ст.) характеризувалася створенням перших регіональних угруповань типу «Північ-Північ», тобто між економічно розвинутими країнами, а також

«Південь-Південь», тобто між країнами, що розвиваються. У рамках регіональних угруповань "Південь-Південь", на відміну від угруповань «Північ-Північ», відзначалася дуже низька внутрішньорегіональна торгівля, і загальні вигоди від такого об'єднання були обмежені. Друга хвиля регіоналізації, що оформилася в останні два десятиліття ХХ ст., різко відрізнялася від першої. На цьому етапі країни, що розвиваються, стали демонструвати свої пріоритети співробітництва з розвинутими країнами, а не об'єднувати зусилля з країнами третього світу. Почали формуватися регіональні угруповання типу «Північ-Південь».

У цьому контексті можна виділити два види регіональної інтеграції, що отримали назву старого та нового економічного регіоналізму (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Особливості старого та нового регіоналізму

Старий регіоналізм	Новий регіоналізм
існував в умовах біполярності	розвивався як сучасна версія багатополарності
формувався здебільшого «згори», під контролем двох супердержав	формується "знизу", містить елементи спонтанності і автономії його акторів
мав протекціоністський характер	реалізує ідеї "відкритого регіоналізму", сумісного з економічною взаємозалежністю
спрямовувався, як правило, на вирішення економічних проблем чи питань безпеки	більш багатовимірний, оскільки включає в себе торгово-фінансове, екологічне, соціальне, політичне й інше вимірювання
передбачав відносини між суверенними державами	передбачає участь недержавних та субнаціональних акторів

Але слід зазначити, що, якщо «регіоналізація - це процес, який включає неформальну компоненту, а саме - структури, які виникають в рамках суспільства, соціальних інститутів і формуються в умовах географічної, соціальної і навіть культурної близькості» [40]. Тобто регіоналізація характеризується об'єктивними процесами. То «регіоналізм – це політика країни, спрямована на зближення політичних та економічних відносин в будь-якому регіоні» [44], тобто в основі регіоналізму знаходяться суб'єктивні інтереси країн. Таким чином, можна стверджувати, що новий регіоналізм поступово набуває об'єктивних характеристик та причин розвитку.

Отже, розвиток системи світогосподарських зв'язків знаходиться під впливом інтеграційних процесів, які інтенсивно розвиваються в усіх регіонах.

Під регіональною економічною інтеграцією розуміється процес розвитку економічних зв'язків та співробітництва країн, але цей процес веде до формування єдиного господарського комплексу в регіональному масштабі, тобто утворюється єдиний економічний регіон, який виявляє себе як самостійне ціле. До передумов економічної інтеграції відносяться: близькість рівнів економічного розвитку, географічна наближеність, спільні економічні проблеми, поява демонстраційного ефекту та «ефекту доміно». Інтегруючись, країни повинні виконати певні завдання, серед яких: використання переваг економіки масштабу, вирішення завдань торговельної політики, сприяння структурній перебудові економіки, підтримка молодих галузей виробництва, створення сприятливого зовнішньополітичного середовища, можливість регулювання соціально-економічних процесів на регіональному рівні.

Отже, розвиток системи світогосподарських зв'язків знаходиться під впливом інтеграційних процесів, які інтенсивно розвиваються в усіх регіонах. Інтегруючись, країни повинні виконати певні завдання, серед яких: використання переваг економіки масштабу, вирішення завдань торговельної політики, сприяння структурній перебудові економіки, підтримка молодих галузей виробництва, створення сприятливого зовнішньополітичного середовища, можливість регулювання соціально-економічних процесів на регіональному рівні.

Висновки до першого розділу.

Безперечно значення міжнародної торгівлі у забезпеченні економічного розвитку, воно, перш за все, обумовлено тим фактом, що вона не просто стимулює економічне зростання економіки будь-якої країни та вирішує питання продовольчої безпеки, а й спрямована на подолання бідності та вирішення екологічних питань таких як, наприклад, зменшення негативного впливу людської діяльності на довкілля та зовнішнє середовище, і найважливіше зупиняє інтенсивні негативні та незворотні зміни клімату. Торговельно-економічні відносини країн світу посідають щільне місце серед численної кількості міжнародних економічних відносин, не тільки з огляду на важливість темпів економічного розвитку країн світу, але й з приводу того, що значно впливають на рівень та якість життя населення будь-якої країни світу.

В науці існує великий напрям досліджень концепцій міжнародної торгівлі, що вивчають передумови, техніки, механізм здійснення та наслідки. Слід зазначити, що світовим економічним процесам властиві трансформаційні тенденції. Розуміння цього, вимагає досліджувати процеси міжнародної торгівлі, в тому числі, з позиції регіоналізації світового господарства. Регіони, які повинні ґрунтуватися на певних принципах для забезпечення ефективності їх розвитку, зокрема: розуміння світової економіки як стратегічного ресурсу для розвитку економіки регіону; орієнтація на міжнародні стандарти якості життя населення, продукції та послуг; рівноправність всіх взаємодіючих суб'єктів регіонального ринку; врахування інтересів всіх зацікавлених осіб у розвитку економіки регіону; забезпечення фінансово-економічної самостійності регіону; розвиток конкурентних позицій, що визначають стратегію розвитку регіону; розвиток конкурентного середовища в регіоні (створення конкурентоздатних підприємств і виробництв); формування мотиваційного механізму ефективного розвитку регіону.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

2.1. Аналіз сучасного стану міжнародної торгівлі

Аналіз останніх тенденцій у міжнародній торгівлі показує потужність мінімального зростання в період між 2012 та 2014 роками, після чого спад у 2015 та 2016 роках і, нарешті, потужний підйом у 2017 та 2018 роках. Після продовження періоду нестабільності обсягу світової торгівлі зріс приблизно на 10% у 2017 та 2018 роках, досяг 25 трлн дол. США. Як відмічалось у початковому прогнозі Всесвітньої торгової організації (ВТО), спостерігалось, що за період між 2019 та 2021 роками обсяги глобальної торгівлі збільшаться приблизно на 3,7 % в рік, перевищуючи зростання світового виробництва на 0,7 %. Однак, як виявили останні прогнози (ЮНКТАД) [45], внаслідок нинішньої невизначеності у сфері світової торгівлі в цьому періоді зростання торгівлі може залишатися рівним зростанню об'єктів виробництва у світі. (таблиця 2.1.)

Таблиця 2.1.

Динаміка обсягів світової торгівлі, млрд. дол. США

Економіки	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Економіки, що розвиваються	5006	6438	7900	8244	8436	8481	7415	7049	7879	8665	8406
Транзитивні економіки	466	609	810	822	806	761	521	443	548	674	652
Розвинені економіки	7082	8254	9628	9445	9708	9763	8618	8551	9311	10131	9874

Недавній постійний ріст міжнародної торгівлі був результатом у першу чергу тенденцією підвищення цін на сировинні товари (відновлення цін на нафту) та незначного зниження курсу долара США у вересні 2017 року. Однак такі тенденції лише частково пояснюють зростання обсягів міжнародної торгівлі, що відбувалося протягом останніх двох років. Крім того, відзначався стійкий зріст обсягу міжнародної торгівлі, головний фактором якого

слугувало динамічне зростання світового виробництва яке спостерігається в більшості країн, що допомагало стимулювати значні інвестиції в економічне зростання. Тим не менше, сьогодні, в умовах зростання невизначеності у сфері глобальної торгівлі прогнози, по всій вірогідності, потрібно переглядати в бік зниження (рис 2.1.).

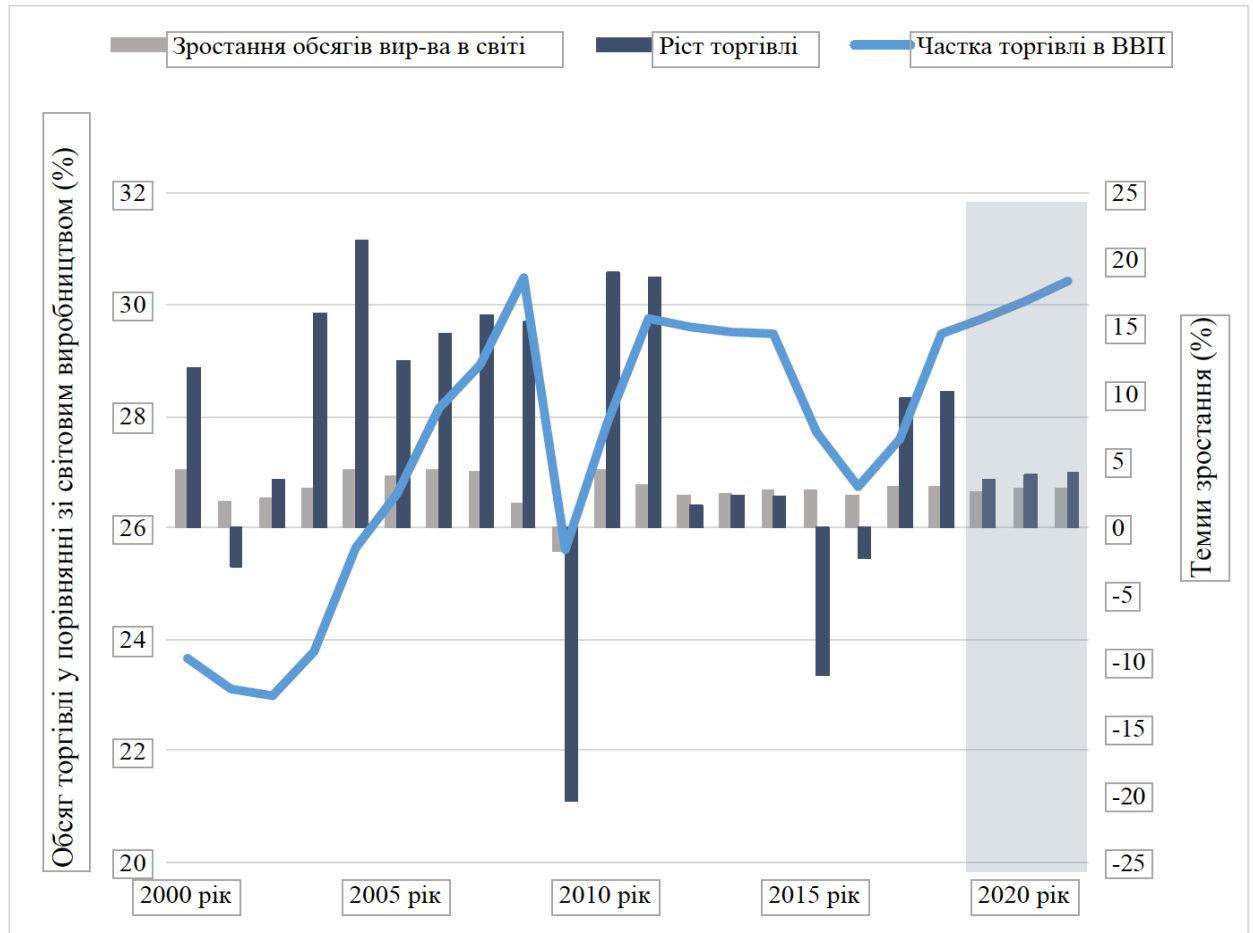

Рис. 2.1. Економічне зростання і міжнародна торгівля, 2000-2021 рр.

Джерело: ЮНКТАД [45]

Примітка: Дані за 2019 - 2021 роки є прогнозами.

У період між 2011 та 2014 рр. даний показник зупинився на рівні близько 30 відсотків, а потім, скоротився у 2015 та 2016 роках - ці два роки часто називають періодом де-глобалізації. Надалі цей показник почав зростати, досягнувши пікових рівнів у 2018 році.

Динаміка темпів зростання міжнародної торгівлі, 2009-2019 рр. [45]

Роки	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Регіони											
Світ	-22	21,8	19,8	0,94	2,36	0,29	-12	-3,0	10,5	9,76	-2,7
Африка	-30	32,5	17,1	4,75	-7,67	-5,05	-30	-7,9	18,2	14,5	-3,8
Америка	-21	23,1	19,0	2,60	1,02	0,76	-10	-3,6	8,41	8,04	-1,6
Азія	-20	29,0	21,0	3,83	2,20	0,97	-11	-4,3	11,1	9,52	-3,1
Європа	-23	13,8	18,9	-2,7	4,19	-0,07	-14	-1,2	10,1	10,4	-3,1
Азія та Океанія	-20	29,3	21,29	3,4	2,0	0,8	-11	-4,19	11,37	9,54	-2,8

Динаміка темпів зростання міжнародної торгівлі представлена в таблиці 2.2., де показані темпи розвитку світового виробництва та торгівлі, а також співвідношення вартості світової торгівлі та обсягу світового виробництва – цей показник, як правило, застосовується для оцінки тенденцій глобалізації.

Хоча річні темпи зростання торгівлі в 2018 році були в цілому високими, у другій половині року це зростання сповільнилося. Більш важливим є те, що дані ЮНКТАД свідчать про стагнацію вартісного обсягу міжнародної торгівлі в першому кварталі 2019 року (рис. 2.2.). У 2018 році темпи зростання торгівлі були високими у всіх регіонах і торгових блоках. Експорт з Європейського союзу, Сполучених Штатів Америки, Китаю і Східної Азії виріс на 7-9 відсотків. Ціни на сировинні товари сприяли швидкому зростанню експорту в країнах з перехідною економікою, а також в країнах Африки і Близького Сходу. Навпаки, дані за перший квартал 2019 року показують, що зростання експорту практично припинився в Сполучених Штатах Америки і Китаї, негативна динаміка спостерігалася також і в Європейському союзі. Крім того, дані вказують на скорочення експорту в інших розвинених країнах і в країнах що розвиваються у Південній Азії.

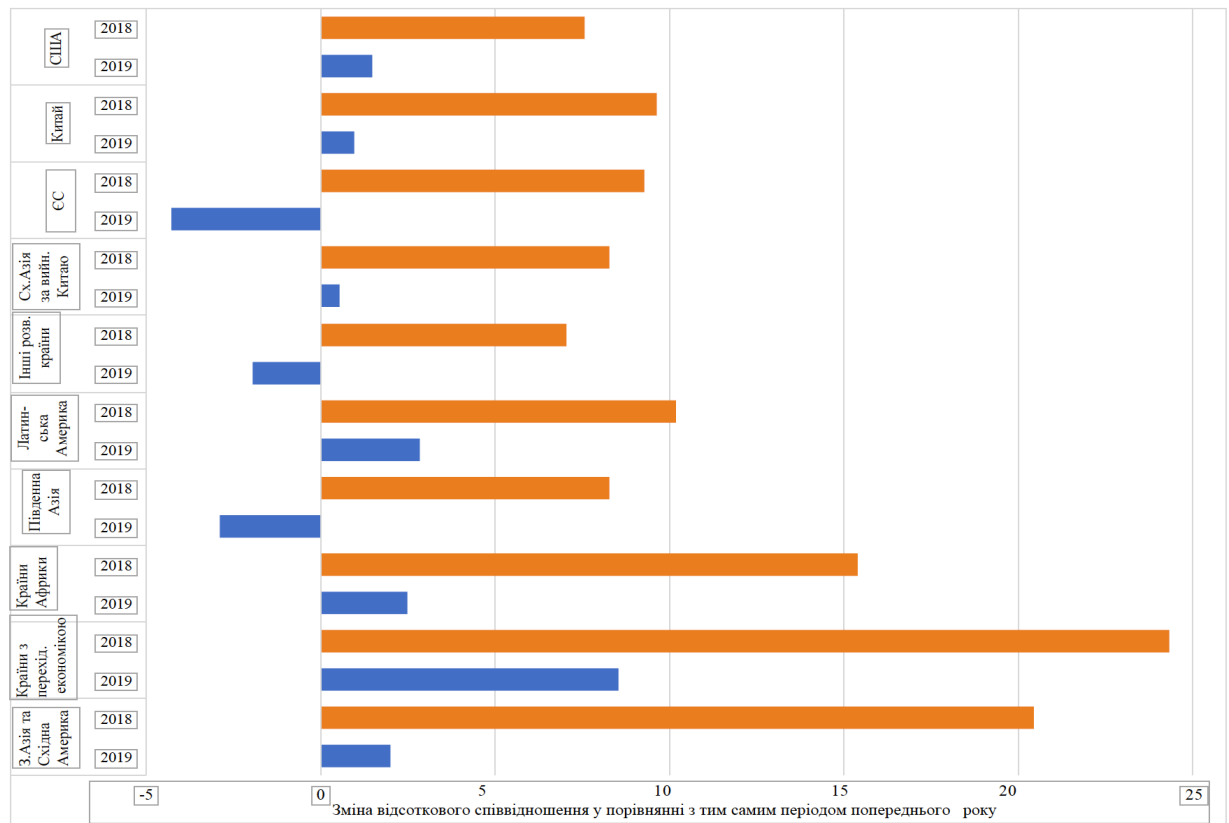

Рис. 2.2. Останні тенденції в галузі експорту, країн з найбільш розвинутою економікою, окремих груп, регіонів, 2012-2019 рр.

Торгівля між країнами, що розвиваються становить значну частину міжнародної торгівлі товарами, склавши в 2018 році 5,5 трлн. дол. США, або 28 відсотків обсягу світової торгівлі. Відносно торгівлі по лінії Південь - Південь актуальні два важливих міркування. По-перше, після 2012 року зростання інтеграції припинилося, при цьому частка торгівлі по лінії Південь - Південь в глобальній торгівлі залишилася незмінною. По-друге, в торгівлі товарами по лінії Південь - Південь як і раніше домінують деякі країни Східної Азії, частка яких в 2018 році займала понад три чверті загального обсягу і становила майже 4,5 трлн. дол. США.

Що стосується торгівлі послугами, то у глобальному масштабі в 2018 році вона досягла рекордного рівня 5,8 трлн. дол. США, підтвердивши динаміку експорту послуг, який зростає швидшими темпами, ніж експорт товарів як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються. Крім того, експорт послуг має більш стійкий характер, ніж експорт товарів, оскільки його

максимальне скорочення припало на періоди глобальної економічної та фінансової кризи 2009 року і зменшення обсягів торгівлі в 2015 році.

У період між 2005 і 2018 роками частка економіки країн, що розвиваються у світовому експорті послуг збільшилася з 23% до 30% [45]. Лідерські позиції як і раніше займають країни Азії, що розвиваються, у яких в період між 2005 і 2018 роками спостерігалися найвищі темпи зростання експорту послуг, а в 2018 році - найбільша частка в світовому експорті послуг, що склала 24%. У період між 2005 і 2018 роками спостерігалось помітне річне зростання експорту послуг в найменш розвинених країнах, яке склало 11 %, перевищивши зростання їх експорту товарів і збільшивши частку послуг в загальному обсязі експорту з 14 % до 19 %. [45]. Це свідчить про збереження впливу послуг на зростання експорту в країнах, що розвиваються і найменш розвинених країнах.

Розподіл експорту комерційних послуг у 2018 році за секторами [46] підкреслює різні профілі торгівлі послугами в розвинених і країнах, та країнах що розвиваються. Залежність країн з перехідною економікою, та країн що розвивається від транспорту і поїздок як і раніше була вищою на 59% і 54% відсотки від їх загального обсягу експорту комерційних послуг, відповідно, і була більш відчутною в Африці і найменш розвинених країнах, складаючи відповідно 72% і 75%. З іншого боку, розвинені країни продовжували спеціалізуватися, переважно, на категоріях послуг з більш високою доданою вартістю, таких як фінансові послуги.

Незважаючи на відмінності, які зберігаються, розрив між економічними профілями країн, що розвиваються і розвинених країн трохи скоротився. У період між 2005 і 2018 роками до числа найбільш швидко зростаючих категорій експорту в країнах, що розвиваються стали послуги в сфері телекомунікацій, комп'ютерів та інформації, фінансові та інші ділові послуги. (рис 2.3.), при цьому річні темпи зростання становили відповідно 13%, 12% і 9%. Це призвело до збільшення залежності експорту комерційних послуг в країнах, що розвиваються від цих категорій з більш високою доданою

вартістю в умовах скорочення відносної частки послуг в сфері транспорту та подорожей.

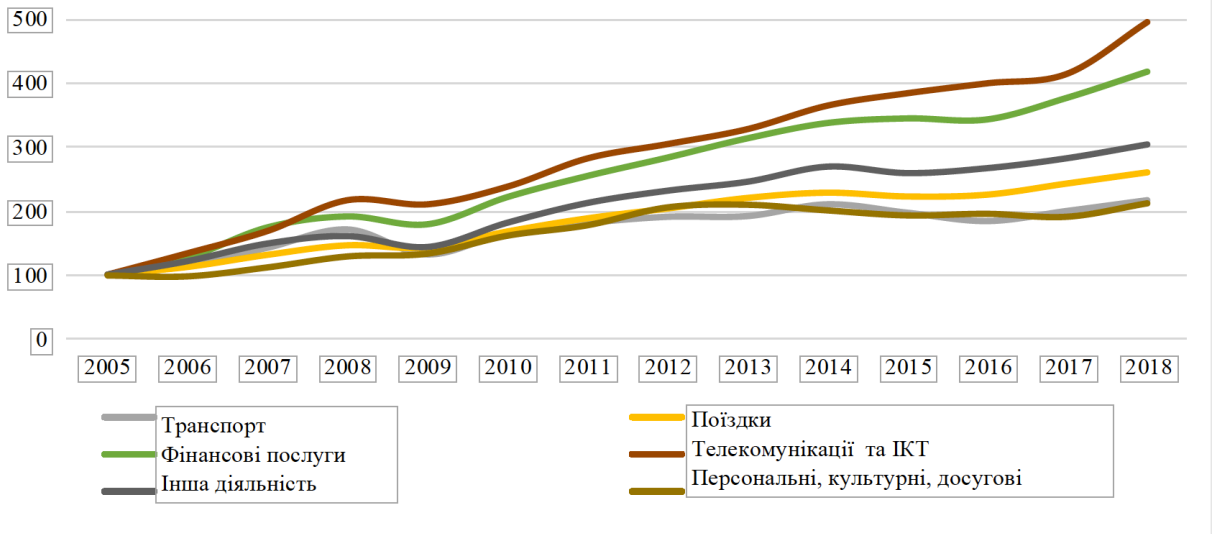

Рис. 2.3. Експорт країн з економікою, що розвивається за окремими категоріями комерційних послуг, 2005-2018 рр.

*(2005 = 100)

Ці тенденції не в повній мірі відображають значення торгівлі послугами. Наприклад, основним способом поставки залишається торгівля послугами з використанням методу комерційної присутності (способу 3), про що свідчить тенденція зростання обсягу продажів іноземних філій, що склала в 2017 році 30,8 трлн. дол. США, що на 6% більше в порівнянні з 2016 роком. [47] Крім того, 52% іноземних філій транснаціональних корпорацій, що працюють в основній та обробній галузях промисловості, здійснювали фактичну діяльність з надання послуг. Тимчасове переміщення людей в якості постачальників послуг (спосіб 4) також має важливе значення для країн з економікою, що розвиваються, зокрема, для експорту професійних і підприємницьких послуг, відповідно зі значними коштами, що переводяться в такі країни. [48]

Крім цього, в наявних даних по транскордонній торгівлі послугами не відображаються значні додаткові послуги, що включаються в експорт товарів, послуг в сфері проміжних ресурсів і послуг, що надаються в єдиному

комплексі з товарами, таких як послуги з розподілу, що надаються компаніями обробної промисловості. Експорт додаткових послуг в складі продукції всіх економічних секторів, відомий як (спосіб 5) торгівлі послугами, що відображає «підвищення ролі послуг» в міжнародній торгівлі. Обсяг загальносвітового валового внутрішнього продукту (ВВП), що збільшується в результаті багатосторонньої лібералізації (способу 5) торгівлі послугами, може досягти 300 млрд. євро до 2025 року, що призведе до розширення обсягів глобальної торгівлі в розмірі понад 500 млрд. Євро. [49]

Крім того, в сфері послуг існують важливі види діяльності, які виконуються в межах виробничих фірм, але не враховуються в даних по транскордонній торгівлі послугами або при аналізі доданої вартості в валовому експорті.

Згідно з оцінками, в 2018 році загальносвітовий обсяг грошових переказів склав 689 млрд. дол. США, з яких 529 млрд. дол. США припали на країни, що розвиваються [50]. Важливість міграції для сектору послуг також наголошується тим фактом, що близько 71% працюючих-мігрантів зайняті у сфері послуг.

У період з січня 2018 р. по березень 2019 р. цінам на ринках ключових сировинних товарів була властива висока ступінь коливань. Зростання цін, як правило, було обумовлено такими факторами, як недостатність пропозиції на ринках у зв'язку з несприятливими погодними умовами, економічною і політичною невизначеністю в багатьох частинах світу, а також більш стійким попитом. Падіння цін було викликано головним чином хаотичною пропозицією, ослабленням попиту, зростанням обсягів запасів та сприятливими погодними умовами. В цілому, падіння цін на пальне, мінеральні руди і групи металів чинило знижувальний тиск на всі групи сировинних товарів, про що свідчить 10 відсоткове зниження індексу цін на сировинні товари за даними ЮНКТАД на вільному ринку в 2018 році в порівнянні з його збільшенням на 6% в той же період 2017 року. У першому кварталі 2019 року цей індекс виріс на 5%, в основному в результаті зростання

цін в одній і тій же групі. Нестабільність цін на сировинні товари призводить до таких наслідків, як нестабільність державних надходжень в двох третинах країн, що розвиваються і більш ніж в 80% найменш розвинених країн, для яких характерна залежність від сировинного сектору. Це може мати серйозні наслідки для державного інвестування і фінансування економічних і соціальних програм, перешкоджаючи досягненню цілей в галузі сталого розвитку.

Безумовно на обсяги здійснення міжнародних торговельних операцій впливає збереження напруженості у торговельних відносинах між деякими країнами та регіонами світу, і вказує на те, що первинні прогнози, в яких темпи зростання світової торгівлі в 2019 році становили до 4 відсотків, були занадто оптимістичними. Зокрема, тривала ескалація напруженості між Сполученими Штатами Америки та Китаєм. У першому кварталі 2019 року обсяг торгівлі між Сполученими Штатами і Китаєм скоротився більш ніж на 15% у порівнянні з тим же періодом попереднього року, причому очікується його подальше скорочення [51]. Станом на червень 2019 року частка двосторонньої торгівлі між Сполученими Штатами Америки та Китаєм, яка становила близько 400 млрд дол. США, обкладалася додатковими тарифами [52]. Прямим наслідком застосування тарифів у відносинах між цими двома країнами є перенаправлення деякої частини двосторонньої торгівлі в інші країни, де діють фірми, які є близькими конкурентами компаній в Китаї або Сполучених Штатах. Згідно з оцінками ЮНКТАД, в найбільш сприятливому становищі опиниться Європейський Союз, на частку якого в кінцевому підсумку доведеться близько 70 млрд. дол. США з двосторонньої торгівлі між Сполученими Штатами і Китаєм, а Японії, Мексиці, Канаді та іншим основним бенефіціарам дістанеться більш ніж по 20 млрд. дол. США кожному.

Більш високі тарифи збільшують внутрішні ціни, негативно впливають на переробні галузі, в яких використовуються імпорتنі матеріали і проміжні товари, і негативно позначаються на споживачах в цілому. Витрати несуть в основному ті фірми, які переводять складальні операції в Китай, в той час як

значна частка двостороннього імпорту в Сполученні Штати з Китаю припадає на іноземні підприємства, найчастіше приналежні Сполученим Штатам і працюючим в Китаї. Високий імпорتنний компонент китайського експорту свідчить і про те, що негативному впливу можуть піддаватися інші країни, що розвиваються, інтегровані в виробничо-збутовий ланцюжок. Крім того, ефект напруженості в торговельних відносинах буде відчуватися в формі понижуючого тиску на міжнародні ціни на ті товари, щодо яких обидві країни мають вплив на ринку, такі як сталь і алюміній, а також такі сільськогосподарські товари, як соєві боби, а негативні наслідки при цьому будуть відчувати ті країни, що розвиваються-постачальники, які не збільшили свою частку на ринку істотно. У більш загальному плані, спіралі додаткових тарифів приведуть до скорочення глобального попиту на імпорт і послабленню довгострокових перспектив зростання, в тому числі для країн, що розвиваються.

Напруженість в торгових відносинах тягне за собою наслідки як для безпосередніх країн-учасниць, так і для глобальних і регіональних виробничо-збутових ланцюжків. Тарифи ставлять у не вигідне становище не тільки збиральників продукції, але і постачальників в виробничо-збутовій ланцюги, причому незалежно від того, де вони знаходяться. До сих пір наслідки використання тарифів у відносинах між Сполученими Штатами і Китаєм для виробничо-збутових ланцюжків були обмеженими, однак якщо ця ситуація, згідно з прогнозами, збережеться, то в кінцевому рахунку у фірм з'являться серйозні стимули для реструктуризації своїх виробничо-збутових ланцюжків.

За оцінками ЮНКТАД [45], тарифи, введені Сполученими Штатами Америки щодо Китаю, істотно порушено знаходяться на початку ланцюжка постачальників Китаю з інших країнах Східної Азії. Крім того, тарифи, які накладаються Китаєм на імпорт зі Сполучених Штатів, будуть чинити негативний вплив на постачальників в Північній Америці (рис 2.4.). Знову ж таки, від такої реорганізації виграють інші регіони світу, особливо Європа.

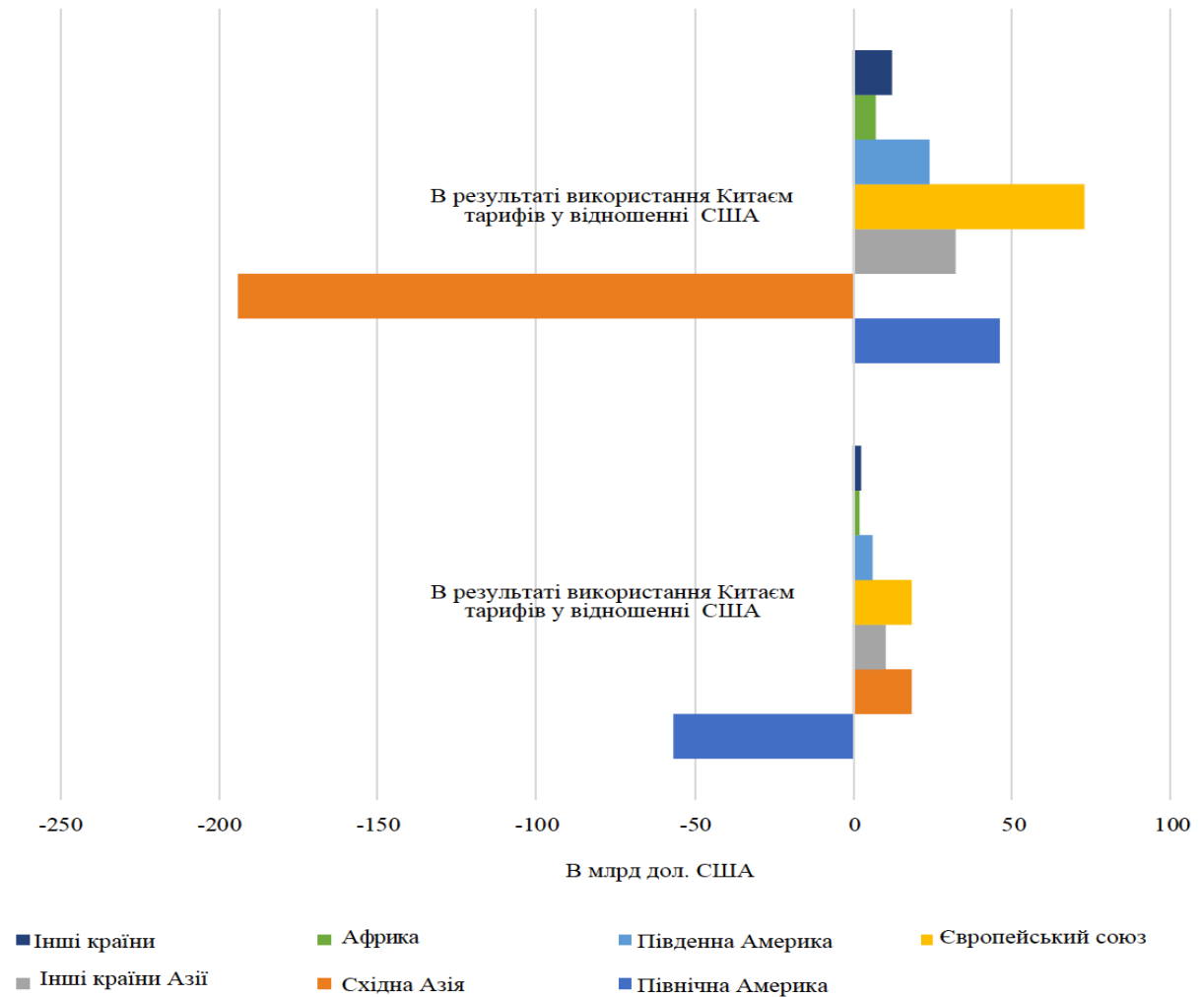

Рис 2.4. Оцінка результатів введення тарифів Китаєм у відношенні до США на регіональні виробничо-збутової ланцюги (2018-2019 рр.)

У відповідь на пандемію COVID-19 уряди більшості країн надали економічні стимули для підтримки фінансових систем, підприємств і домогосподарств і вийдуть з нинішньої рецесії з істотно більш важким обов'язком. Пакети стимулів варіюються в залежності від країни від невеликої частки ВВП до цілих 25 відсотків ВВП.

Пакети стимулів включають додаткову ліквідність для банківських систем, зниження податків і збільшення державних витрат, а також помітне зниження процентних ставок центральними банками.

На початку квітня оголошені пакети стимулів в кожній з основних розвинених економік, а також в Китаї були близькі до 10 відсоткам ВВП або перевищували їх, і приблизно дюжина країн знизили свої ставки як мінімум на 50 відсотків.

Відповідно до недавнього дослідження Wells Fargo, кроки, вжиті урядом США для боротьби зі спалахом COVID-19, ймовірно, збільшать дефіцит федерального бюджету США приблизно до 17 відсотків. Очікується, що відношення боргу до ВВП федерального уряду США виросте з 79 відсотків в 2019 фінансовому році до 96 відсотків в 2020 фінансовому році.

Контрзаходи проти пандемії COVID-19 привели до колапсу міжнародної торгівлі через закриття кордонів, демонструючи крихкість глобальних виробничо-збутових ланцюжків в сильно взаємопов'язаному світі. Під час глобальної рецесії країни, орієнтовані на експорт, зіткнуться зі скороченням зовнішнього попиту як на первинні ресурси, так і на продукцію обробної промисловості, що стане справжнім безпосереднім потрясінням для цих економік.

Однак шлях до відновлення економіки, швидше за все, буде йти через внутрішні ринки, а не на глобальні. До середини 2000-х років основні рушійні сили глобалізації - ми говоримо про зниження тарифів, зниження транспортних витрат і зниження процентних ставок - були в значній мірі вичерпані. Крім того, залежність від імпорту промислових товарів початку підривати економічно і технологічно розвинені країни, а також з точки зору військової і стратегічної потужності, змушуючи уряди чинити опір подальшому відкриттю внутрішніх ринків, особливо для Китаю і його високотехнологічних товарів.

По суті, світ знову крок за кроком ділиться на регіональні і місцеві ринки, що прискорюється COVID-19 і тепер загрожує ефектом доміно в усьому світі. За даними Світової організації торгівлі (СОТ), 80 країн світу ввели експортні заборони чи обмеження в результаті пандемії COVID-19, що охоплюють все, починаючи від предметів медичного призначення (наприклад,

лицьових масок і щитів), до фармацевтичних препаратів і медичного обладнання (наприклад, апаратів ШВЛ).) На продукти харчування, майже 40 відсотків були виправдані як «необхідні для захисту життя чи здоров'я людини, тварин або рослин».

При певних обставинах СОТ попереджає, що нові експортні обмеження на період COVID можуть в кінцевому підсумку спонукати країни покладатися на товари з більш низькою пропозицією і більш високими цінами, вироблені всередині країни, щоб компенсувати непередбачуваний доступ до товарів першої необхідності, які в іншому випадку були б імпортовані.

Навіть до COVID дані були локальними. Китай - провідний світовий експортер і «світова фабрика» - вже знизив свою експортну залежність (частку товарного експорту у ВВП) майже на 50 відсотків в період з 2008 по 2019 рік. Сполучені Штати просуваються в тому ж напрямку, в якому виявляють інтерес американці – в закупівлі більшої кількості товарів, вироблених в Америці, перегляд і відмову від багатосторонніх торговельних угод і ескалації торгових воєн (сталь, Китай та ін.).

«Ера цифрової революції», в якій ми живемо, принесла безпрецедентні темпи технічного прогресу в порівнянні з попередніми чотирма технологічними хвилями. Те, що вчені сказали нам, було абсолютно неможливим, якимось чином чарівним чином з'явилося на ринку менш ніж через 5 років. Перший безпілотний автомобіль від Google - лише один із сотень прикладів того, як технології перевершують загальні очікування.

Як це не парадоксально, менш (економічно) глобалізований світ, подібний до того, який ми бачимо, може ще більше прискорити технологічний прогрес і послабити глобальні економічні наслідки пандемії, подібних COVID, в майбутньому. Опора на внутрішні ланцюжки поставок в розвинених країнах, де працівники отримують відносно високу заробітну плату, неможлива без автоматизації виробничих процесів і стимулювання робототехніки та інших адитивних технологій.

Оскільки на заводах працює менше людей, виробництво також менш схильне майбутнім пандеміям COVID-19.

Пандемія COVID-19, ймовірно, також прискорить інновації в біотехнологіях, телемедицині, онлайн-навчанні і віддалену роботу завдяки прискореним зрушень в розробці і тестуванні в цей тривалий кризовий період.

Зовнішність валюти також може змінитися, оскільки все більше людей покладаються на цифрові фінансові транзакції, що стимулює появу централізованих цифрових валют.

Обсяг торгівлі збільшився тільки на 0,6% в 2018 році і 0,3% в 2019 році, досягнувши 13,758 млрд. т і 13,804 млрд. т відповідно. Більш слабкі показники торгівлі в 2018-2019 роках відбивали кілька факторів: напруженість в світовій торгівлі через посилення протекціонізму, значно слабший глобальне економічне зростання і більш високий рівень невизначеності в цілому.

Загальний обсяг світової торгівлі товарами демонструє явну тенденцію до зростання в період 2005-2019 років, за винятком 2009 року, за яким слідувало швидке відновлення в наступні роки. Однак обсяг світової торгівлі товарами змінюється досить істотно по регіонах. У наступній таблиці більш детально показано зміна обсягу торгівлі. Найвищі темпи зростання в 2020 році [53] прогножуються для Південної та Північної Америки - на 2,4 і 2,3% відповідно. Найнижчий для Африки - всього 0,3%.

Таблиця 2.3.

Обсяги та темпи зростання міжнародної торгівлі за регіонами світу.

Регіон	Обсяг торгівлі (М тон)		Темп зростання	
	2018	2019	2018	2019
Африка	302	303	0,3	0,3
Азія	7145	7187	2	0,6
Європа	4109	4143	-0,8	0,8
Північна америка	1110	1097	0,5	-1,2
Південна Америка	527	513	1,1	-2,7
Інші регіони	355	352	-8,4	-1
Всього	13758	13804	0,6	0,3

Зростання світової торгівлі товарами в 2019 р. склало 2,6% проти 3% в 2018 р., відзначається в опублікованому дніми прогнозі Світової організації торгівлі.

Зростаюча напруженість, на яку посиляється глава СОТ [53], пов'язана, перш за все, з наростанням торгових суперечностей між США і Китаєм в 2017-2018 рр. Взаємини між двома економічними наддержавами, безумовно, істотно впливають на настрої виробників, інвесторів, стан світових ринків і на глобальну економіку в цілому. За останні два роки Вашингтон і Пекін вже неодноразово досягали домовленостей, але кожен раз вони зривалися. В кінці лютого 2019 р. президент Дональд Трамп оголосив про майбутню зустріч з головою Сі Цзіньпіном, на якій повинна була відбутися торгова угода. Однак переговори були перенесені з кінця березня на більш пізній термін через збереження серйозних розбіжностей між сторонами.

У цих умовах надії на міцні і довготривалі американо-китайські домовленості в торгівлі не цілком виправдані, що і знижує в першу чергу очікування зростання світової торгівлі.

Серед причин уповільнення зростання торгівлі в 2018 р, дія яких очевидно продовжилася і в 2019 р були також вказані: слабше порівняно з очікуваннями зростання світової економіки; волатильність на фінансових ринках, включаючи ринки країн, що розвиваються; зниження позитивного ефекту від стимулюючої податкової політики в США; можливі проблеми в китайській економіці, пов'язані з трансформацією моделі зростання; завершення періоду м'якої грошово-кредитної політики в зоні євро і, нарешті, невизначеність щодо наслідків Brexit.

Зафіксовані в 2017 р. показники зростання торгівлі в 4,6%, які перевищували середні, викликали певний оптимізм в плані повернення до колишньої динаміки, однак ці очікування не виправдалися. У наступному 2018 році торгівля росла лише трохи краще світової економіки, і дана тенденція тепер переноситься на 2019-2020 роки.

У 2018 році відбулися деякі зміни в позиціях світових експортерів і імпортерів при підрахунку обсягів в доларах США. Найбільше зростання експорту продемонстрували виробники нафти, в тому числі Саудівська Аравія з показником зростання 34,8% і Росія з показником 25,6%.

Лідерами зростання товарного імпорту стали Індонезія - 20,2%, Бразилія - 19,8%, Китай - 15,8% і В'єтнам - 15,4%. Китай показав найкраще зростання як в експорті комерційних послуг - 17%, так і в їх імпорті - 12%. Також високі темпи зростання експорту та імпорту комерційних послуг продемонструвала Індія - відповідно, 11% і 14%.

Опублікований звіт відображає зниження по ВВП в Північній Америці, Європі та Азії. Економісти пов'язують це з зазначеними вище макроекономічними факторами - зниженням ефекту від стимулюючої податкової політики США, припиненням дії стимулюючої монетарної політики в єврозоні і зміни внутрішньої економічної політики в КНР, сенс якої полягає в переході від зростання за рахунок виробництва та інвестицій до зростання за рахунок споживання і сектора послуг.

Що стосується напруженості у відносинах між учасниками торгівлі, то, безумовно, цей фактор залишається найважливішим, хоча б тому, що зберігається ризик її переростання в повномасштабну торговельну війну, наслідки якої для глобальної економіки непередбачувані. Однак в своїх поточних підрахунках економісти виходять з того, що вплив нинішньої напруженості в торговельних відносинах на торговельні потоки дуже важко піддається кількісній оцінці, бо даний вплив обумовлено, по-перше, характером оголошених протекціоністських заходів, по-друге, чи реалізуються вони або служать лише фактором залякування. Очевидно, що в першому випадку кількісна оцінка можлива, а в другому утруднена, хоча ефект посилення невизначеності і зниження активності інвесторів може бути досить значним.

Економісти СОТ зробили спробу оцінити економічні наслідки можливого наростання торгових конфліктів, при якому міжнародне

співробітництво по тарифам повністю припиняється (тобто відбувається відмова країн-членів від їх зобов'язань в рамках СОТ), і всі держави встановлюють імпорتنі мита в односторонньому порядку. Як показали розрахунки, при такому сценарії світовий ВВП у 2022 р. скоротиться на 2%, а світова торгівля знизиться на 17% в порівнянні з середніми очікуваннями. Так, в 2009 році, що слідував за кризовим 2008 роком, падіння світового ВВП склало якраз 2%, а світової торгівлі - 12%.

Слід підкреслити, що в умовах наявності ряду факторів з високим ступенем невизначеності їх впливу, вироблення якогось одного сценарію зміни глобальної торгівлі та ВВП навряд чи виправдана. Очевидно, має сенс представляти різні сценарії. Вище було відзначено складність врахування настроїв інвесторів і виробників в залежності від характеру протекціоністської політики держав. На даний момент іншим фактором дуже істотною невизначеності залишається Brexit, тобто умови виходу Британії з ЄС, а саме наявність або відсутність торгової угоди Лондона з Брюсселем і її параметри.

Експерти Департаменту з економічних і соціальних питань ООН проаналізували поточні економічні показники в розвинених і країнах, що розвиваються і простежили тенденції до регіональної інтеграції, зумовленої економічною кризою, викликаним пандемією COVID-19.

У першій половині 2020 року міжнародна торгівля зазнала спад, обумовлений введенням режиму карантину, скороченням обсягів виробництва, обмеженнями перевезень і падінням попиту на увазі пандемії COVID-19.

2.2. Регіональні особливості здійснення міжнародної торгівлі

За даними Світової організації торгівлі (СОТ), світова торгівля товарами скоротилася на 3% в річному численні в I кварталі 2020 року. Світовий експорт послуг скоротився на 7,6% в річному обчисленні за той же період.

Рис. 2.5. Обсяги зростання світової торгівлі у %, за кварталами 2006-2020 рр.

Початкові прогнози СОТ на II квартал 2020 року вказують на падіння обсягів світової торгівлі товарами приблизно на 18,5% в річному численні. З огляду на ослаблення заходів соціальної ізоляції і обмежень на пересування в більшості країн в II кварталі 2020 року, можливо деяке відновлення торгівлі. Свідченням цього є збільшення числа комерційних рейсів (включаючи міжнародні вантажні авіап перевезення) і пропускнуої здатності портів [53].

У другій половині року обсяг міжнародної торгівлі, ймовірно, залишиться нижче рівня минулого року. Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) прогнозує [45], що в 2020 році спад міжнародної торгівлі складе приблизно 20%. СОТ чекає спад від 13 до 32%. Прогнози СОТ на 2021 рік вказують на зростання обсягу торгівлі товарами від 5 до 20% в залежності від темпів відновлення економіки, які, в свою чергу, будуть залежати від вибору країнами грошово-кредитної, податкової та торгової політики.

Торгівля в країнах, що розвиваються зазнала значного спаду, проте з деякою неоднорідністю. У всіх регіонах світу спостерігалось зниження показників світової торгівлі в I кварталі і в квітні 2020 року. Вплив пандемії на торгівлю послугами стало особливо значним через міжнародних і національних обмежень на пересування. Експорт країн, що розвиваються в I кварталі впав на 7%, імпорт - на 2%, а торгівля Південь-Південь (тобто. торгівля між країнами, що розвиваються) скоротилася на 2%.

Після 1990 року світова торгівля розширювалася швидшими темпами завдяки розвитку глобальних виробничо-збутових ланцюгів (ГВЗЛ). Це розширення створило можливості для безпрецедентної конвергенції: бідні країни зростали швидшими темпами і почали наздоганяти багатші. Масштаби бідності різко скоротилися.

Двигуном цього процесу стало розділення виробництва між країнами і зміцнення зв'язків між компаніями. Комплектуючі та деталі почали переміщатися по світу, оскільки компанії звертали свій погляд туди, де виробнича ефективність була вищою. У країнах, що стали невід'ємною частиною ГВЗЛ, - зокрема, в Бангладеш, В'єтнамі та Китаї - росли доходи і продуктивність. Саме в цих країнах зазначалося найбільш різке зниження рівня бідності.

Однак сьогодні не варто вважати само собою зрозумілим, що торгівля залишиться локомотивом процвітання. Після світової фінансової кризи 2008 року торгівля зростала не швидкими темпами, а розвиток ГВЗЛ сповільнилося. В останнє десятиліття не спостерігалось змін поворотного характеру, подібних тим, що відбувалося в 1990-і роки, - інтеграції Китаю та Східної Європи в світову економіку і висновку найважливіших торгових договорів, включаючи угоду за підсумками Уругвайського раунду багато-сторонніх торговельних переговорів і Північно-Американську угоду про вільну торгівлю (НАФТА).

У той же час сформувалося два потенційно небезпечних фактори, що загрожують успішній моделі економічного зростання на основі трудомістких виробництв за провідної ролі торгівлі. По-перше, розвиток працевзберігаючих технологій, таких як автоматизація і 3D-друк, що можуть наблизити виробництво до споживача і знизити попит на робочу силу всередині країни і за кордоном. По-друге, торгові конфлікти між великими країнами можуть стати причиною скорочення або дроблення ГВЗЛ.

ГВЗЛ існують вже декілька століть. Однак їх швидке зростання припало на період з 1990 по 2007 рік, коли технічний прогрес в сфері транспорту, інформації та зв'язку, а також зниження торговельних бар'єрів слугували для

виробників стимулами до поширення виробничих процесів за межі національних кордонів (рисунок 2.6.) .

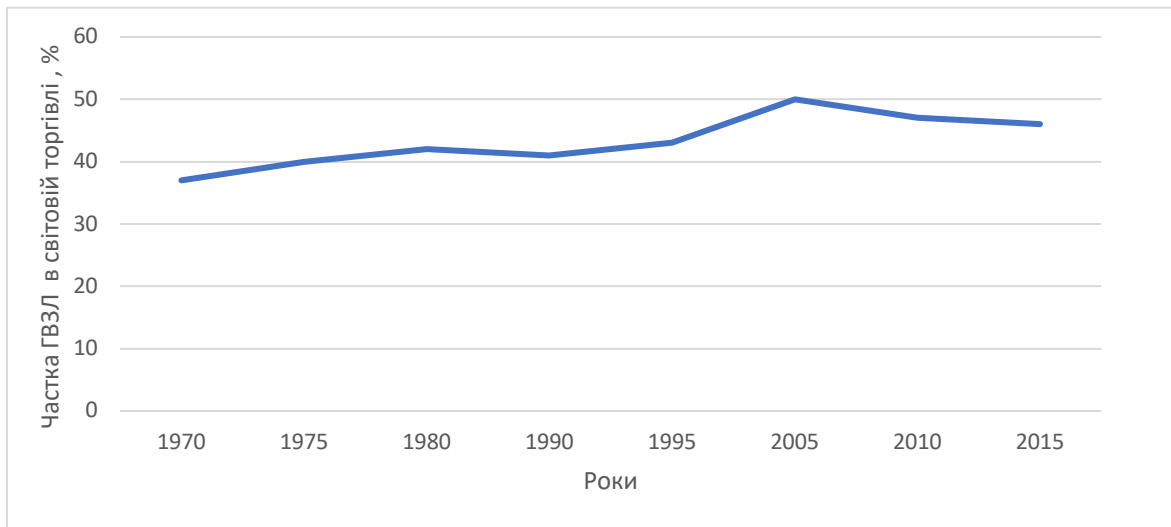

Рис.2.6. Зміна частки ГВЗЛ в світовій торгівлі, 1970-2015 рр.

ГВЗЛ розвивалися, перш за все, в машинобудуванні, електронній промисловості та транспортній галузі, а також охоплювали регіони, що спеціалізуються в цих галузях, а саме Східну Азію, Західну Європу і Північну Америку. Більшість країн в цих регіонах входять в складні ГВЗЛ, що виробляють сучасні промисловими товари і послуги, і беруть участь в інноваційній діяльності. Навпаки, багато країн Африки, Латинської Америки та Центральної Азії, як і раніше виробляють та продають сировинні товари, які потім направляються на переробку в інші країни.

У більшості країн міжнародна торгівля становить значну частку валового внутрішнього продукту (ВВП). У глобальному масштабі частка світової торгівлі (вартості експорту та імпорту товарів і комерційних послуг) у світовому ВВП постійно зростає (із 20% у 1995 р. до 56% у 2016 р., виключенням стане 2020, через пандемію COVID-19).

Рис. 2.7. Закономірності сучасного етапу розвитку світової торгівлі та зміни її структури

Можна виокремити такі закономірності сучасного етапу розвитку світової торгівлі (з 1995 р., коли було створено Світову організацію торгівлі (СОТ)):

1. Швидке зростання міжнародної торгівлі товарами та послугами. Упродовж десятиліття 2006–2018 рр. експорт промислових товарів зріс із 8 до 11 трлн дол. США, а щорічні темпи зростання експорту сільськогосподарських товарів становили 5%. Загалом у цей період експорт сільськогосподарських товарів збільшився на 70%. Водночас вартість експорту палива та видобувної продукції зменшилася на 10%. Швидкими темпами зростає світовий експорт комерційних послуг. За десять років світовий експорт комерційних послуг зріс із 2,9 до 4,8 трлн дол. США. Але вже в 2019 році усі регіони зафіксували

падіння обсягу та вартості торгівлі товарами. Найбільше падіння відбулося в Південній та Центральній Америці та Карибському басейні.

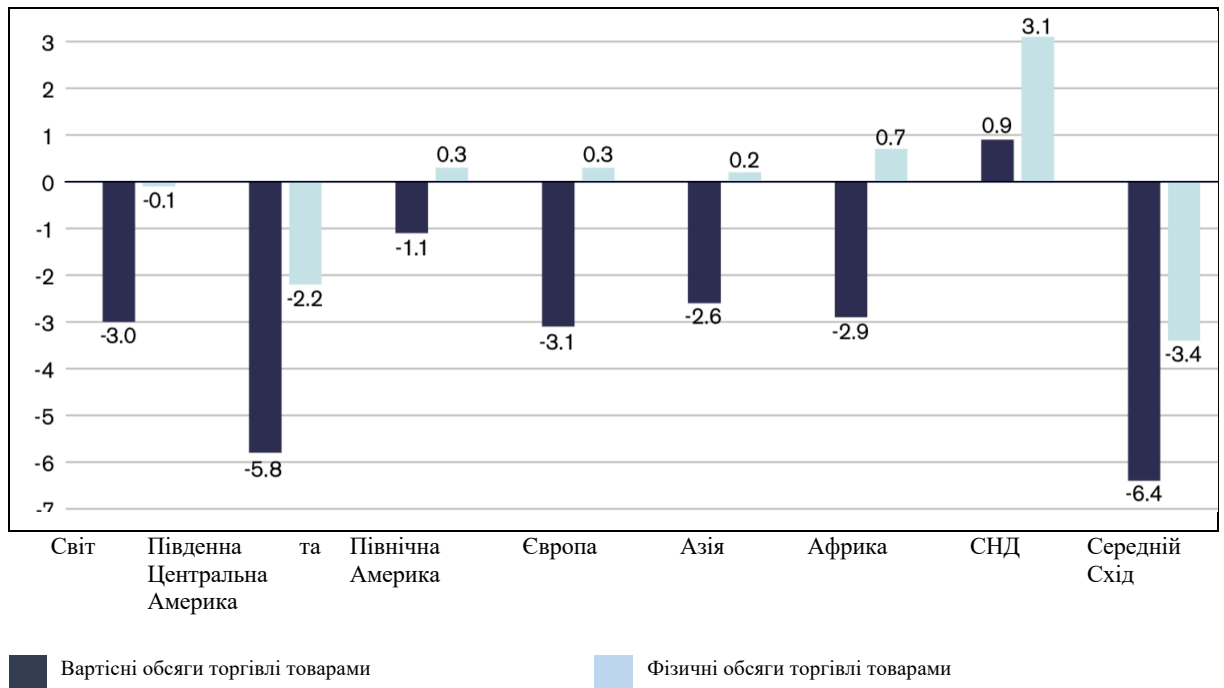

Рис. 2.8. Світова торгівля товарами за регіонами, 2019 (щорічні зміни, %)

Світовий експорт промислових товарів скоротився на 2,0% у 2019 році, але залишається провідною складовою товарного експорту [54].

2. Нерівномірність темпів зростання міжнародної торгівлі. До кінця 90-х років ХХ ст. міжнародна торгівля зростала швидкими темпами. Водночас зростання сповільнювалося під час декількох криз, які мали місце в цей період – валютної кризи в Мексиці (1994–1995 рр.), фінансової кризи в Азії у 1997 р. та ін. Темпи зростання міжнародної торгівлі ще прискорилися з початку 2000-х років і різко сповільнилися внаслідок економічної кризи 2008 р. У 2009 р. вартість світового експорту зменшилася на 12% проти попереднього року: на 22% знизився світовий експорт товарів і на 9% – експорт послуг. Із 2010 р. почалося відновлення темпів зростання світової торгівлі після кризи 2008 р. Світовий товарний експорт у 2010 р. збільшився на 14%. Із 2012 р. спостерігалось сповільнення темпів зростання світової торгівлі, а в 2015 р. – скорочення обсягів торгівлі. Вартість світового товарного експорту в 2015 р. зменшилася на 13,5% унаслідок зміцнення курсу долара США і падіння цін на

нафту [1]. Середній курс долара США зріс на 13% відносно валют торговельних партнерів. Негативні тенденції тривали, й у 2016 р. вартість світового товарного експорту зменшилася до 15,46 трлн дол. США, що на 3,3% менше за значення відповідного показника у попередньому 2015 р. Вартість світового експорту комерційних послуг збільшилася лише на 0,1% у 2016 р.

3. Синхронізація динаміки світової торгівлі та світового ВВП, причому темпи зростання торгівлі характеризуються більшою волатильністю, ніж зростання ВВП. Після Другої світової війни темпи зростання обсягів світової торгівлі товарами перевищили темпи зростання світового ВВП в 1,5 раза, а протягом 90-х рр. минулого століття – вдвічі. З 1995 р. до 2000 р. світовий товарний експорт зростав щорічно у середньому на 7%, тоді як світовий ВВП – на 3%. З 2000 р. до 2005 р. світовий товарний експорт зростав у середньому на 5%, а світовий ВВП – на 2,9%. Між 2005 р. та 2010 р., незважаючи на світову економічну кризу, середньорічні темпи зростання світового товарного експорту випереджали темпи зростання світового ВВП (відповідно 3,5% та 2,3%). Тенденцію до випереджального зростання світової торгівлі було порушено у 2009 р., коли світовий товарний експорт зменшився на 12%, а світовий ВВП – на 2%. Проте вже протягом 2010 р. тенденція до випереджального зростання товарного експорту відновилася – експорт зріс на 14%, а світовий ВВП – на 4%. У середньому темпи зростання світового товарного експорту протягом 2010–2014 рр. становили 3,5%, а світового ВВП – 2,5%. У 2015 р. темпи зменшення вартості світового товарного експорту становили 14%, а темпи зростання світового ВВП – 2,4% (натомість фізичні обсяги світового товарного експорту у 2015 р. зросли на 2,7%) [1]. У 2016 р. співвідношення темпів збільшення вартості 13 товарного експорту до темпів зростання світового ВВП було менше за одиницю (0,6). Середньосвітовий показник відношення зовнішньої торгівлі до ВВП упродовж 2012–2018 рр. знизився з 60,6 до 56,4%. У країнах ЄС цей показник залишався в невеликому інтервалі 82,1–83%. Серед країн ЄС доцільно виокремити Угорщину та Чехію, відношення зовнішньої торгівлі до ВВП в яких є порівняно високим: 164–

171% та 147–158% відповідно, й упродовж 2012–2018 рр. цей показник істотно не змінювався.

4. Волатильність світових цін на товари. Цінова ситуація на світових ринках, особливо ринках ресурсів, характеризується значною волатильністю. З 2002 р. до 2008 р. зростання міжнародної торгівлі супроводжувалося підвищенням цін на товари. Одним із чинників зростання міжнародної торгівлі у цей період стало приєднання Китаю до СОТ у 2001 р. і зростання економіки цієї держави, що зумовило підвищення попиту на ресурси. З 2015 р. активізувалася зворотна тенденція цінової кон'юнктури. Основним чинником зменшення світового експорту в 2015 р. стало зниження на 45% світових цін на енергоносії.

5. Трохи повільніше знижувалися ціни на метали та продовольство. Тенденція до зниження цін на енергоносії зберіглася й у 2016 р.: так, світова ціна на енергоносії знизилась у 2016 р. на 18%, як порівняти з 2015 р., а фізичний експорт енергоносіїв – на 17%. Загалом упродовж 2012–2016 рр. світові ціни на енергоносії знизилися на 60%, а обсяги експорту – на 54%.

2.3. Оцінка товарної структури експорту регіонів світу

Світове постачання товарів на світовий ринок має помітну регіональну структуру. Економіки Північної та Центральної Америки; Європа; і Південна, Східна і Південно-Східна Азія експортують переважно промислові товари. Економіки в інших регіонах в основному спеціалізуються на сировинних товарах, за винятком Бразилії, Південно-Африканської Республіки, Нігерії та кількох країн Північної Африки. Основні експортери палива були розташовані вздовж північного узбережжя Південної Америки, в Середній та Північній Африці, а також Західній та Середній Азії.

В Африці на перші товари припадало три чверті товарного експорту, у країнах Америки, що розвиваються - половина, а в Азії та Океанії лише чверть.

В африканському експорті переважають паливо (43%); та продукти харчування (21%) з Американських економік, що розвиваються.

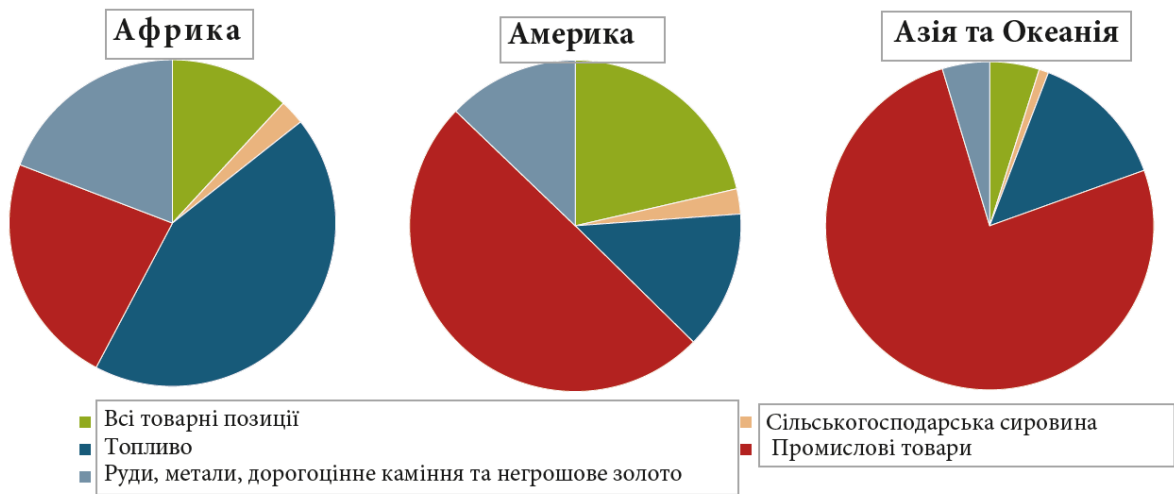

Рис 2.9. Регіональна структура експорту країн, що розвиваються, за товарними групами, 2018 (%)

Регіони, що розвиваються, демонструють значні відмінності у своїй торгівлі з рештою світу. У 2018 році експорт товарів в країни що розвиваються, Азії та Океанії, на 7 % перевищив вартість імпорту. Цей надлишок торгівлі був зумовлений виробленим експортом і частково компенсований дефіцитом в інших товарних групах. В Африці структура торгівлі була зовсім іншою: імпорт обробної промисловості втричі перевищував експорт. Незважаючи на надлишок руд, металів, дорогоцінного каміння та немонетарного золота та палива, загальний дефіцит залишався 12 %. Америка, Економіки що розвивається на американському континенті, мають менший торговий дефіцит, ніж економіки Африки, і демонструють порівняно високий чистий експорт продуктів харчування [54].

В ході аналізу порівняння товарної структури торгівлі різних регіонів світу за участю країн, що географічно входять до цих регіонів було проведено на основі розрахунку коефіцієнтів подібності структур, який вказує на те, що чим більше відхилення структур, тим менше значення він буде приймати. Коефіцієнт подібності розраховується за формулою:

$$P = 1 - \frac{1}{2} \sum |d_j - d_k| \quad (2.1)$$

Розрахунок коефіцієнтів подібності товарних структур міжнародної торгівлі був здійснений для таких регіонів світу, як Африка, Америка, Європа, Азія та Океанія (табл. 2.3)

Таблиця 2.4

Структура товарного експорту за регіонами світу, 2009 р.

Види транспорту	Африка		Америка		Європа		Азія і Океанія	
	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%
Промислові товари	26215772,91	18	216654567,3	15	311111681,6	12	169591533	8
Паливо	75574593,15	53	114515499,5	8	188906124,9	7	282686800,9	13
Хімічна промисловість	5430339,01	4	111456868,9	8	330628121,9	12	127692199,1	6
Машинобудування та транспортне обладнання	7643943,217	5	647 780 584	46	1024582675	38	933081953,8	44
Інші промислові товари	17290432,86	12	271119548,7	19	642067566,4	24	555689907,6	26
Інше	11071161,35	8	61334766,84	4	175619649,5	7	73334613,17	3

* Розраховано автором на основі даних [45]

Розраховані показники структури підтверджують зроблене припущення щодо впливу регіональних особливостей на структуру їх товарного експорту. Так, товарна структура експорту Америки, характеризується домінуванням у ній – машинобудування та транспортного обладнання, на який припадає 46% обсягів товарного експорту регіону, інші товарні позиції складають значно менші частки. Складова товарного експорту – машинобудування та транспортне обладнання займає також найбільшу частку в структурах товарного експорту Азії і Океанії та Європи, на відміну від Африканського регіону, де ця частка складає лише 5%.

Навпаки, товарна структура Африки, що представлена в таблиці, характеризується значним домінуванням палива (53% товарного експорту

регіону), співвідношення між паливом і машинобудуванням та транспортним обладнанням тут складає 10:1.

На основі даних таблиці 2.4 були отримані такі значення коефіцієнтів подібності структур (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Коефіцієнти подібності структур міжнародної торгівлі за регіонами світу у 2009 році

	Африка	Америка	Європа	Азія і Океанія
Африка	1	0,48786115	0,46477694	0,45738062
Америка	0,48786115	1	0,88237326	0,8796428
Європа	0,46477694	0,88237326	1	0,86722503
Азія і Океанія	0,45738062	0,8796428	0,86722503	1

* Розраховано автором на основі даних [45]

На основі проведених розрахунків можна зробити висновки, що найбільш схожими за товарними групами в структурі міжнародної торгівлі є Європейський та Американський регіони, що відрізняються один від одного на 12%. Також дуже схожим до них є регіон Азії та Океанії що відрізняється від них всього лише на 13%. Найбільш відрізняється від них товарна структура експорту Африканського регіону. Якщо говорити про товарну структуру міжнародної торгівлі Африки, то найбільш близькою до неї за структурою, що розглядається, є товарна структура експорту Америки, (52 %). В цілому ж розраховані коефіцієнти свідчать про вагомій відмінності між структурами товарного експорту Африки та інших регіонів, що порівнювалися.

Для оцінки розвитку та змін в структурі міжнародної торгівлі за регіонами світу було здійснено аналогічний порівняльний аналіз за результатами 2019 року.

Розрахунок коефіцієнтів подібності товарних структур експорту був здійснений для тих же регіонів світу (Африка, Америка, Європа, Азія та Океанія) за 2019 р.

Структура товарного експорту за регіонами світу, 2019 р.

Види транспорту	Африка		Америка		Європа		Азія і Океанія	
	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%
Промислові товари	127889900	27	659836681	21	989640557	14	761496087	9
Паливо	199505217	42	414684722	13	613953311	8	1019299103	13
Хімічна промисловість	26485024,2	6	306224782	10	1198601925	17	689145107	9
Машинобудування та транспортне обладнання	42926572,1	9	984083570	31	2452667500	34	3249435684	40
Інші промислові товари	40495429,5	8	454542885	14	1581013596	22	1996668809	25
Інше	39701041,99	8	337453619,3	11	405480738,8	5	332624499,3	4

* Розраховано автором на основі даних [45]

Розраховані показники структури підтверджують тенденції, що були характерними для міжнародної торгівлі в означених регіонах 10 років тому з того приводу, що найбільш вирізняється від інших товарна структура міжнародної торгівлі Африканського регіону. Проте, відбулися і певні зміни: в африканському регіоні в структурі товарного експорту зменшилася частка палива майже на 10%, а збільшилася частка експорту промислових товарів та групи машинобудування та транспортне обладнання на 9% та 4% відповідно. Так, в товарних структурах експорту Америки, Європи, Азії та Океанії зменшилася частка групи машинобудування та транспортне обладнання на користь збільшення груп промислових товарів та хімічної промисловості. Все ж таки складова товарного експорту - машинобудування та транспортне обладнання займає також найбільшу частку в структурах товарного експорту Америки, Європи, Азії і Океанії, при цьому в Азії та Океанії вона є значно більшою за інші.

На основі даних таблиці 2.6 були отримані такі значення коефіцієнтів подібності структур (табл. 2.7).

Коефіцієнти подібності структур міжнародної торгівлі за регіонами світу у 2019 році

	Африка	Америка	Європа	Азія і Океанія
Африка	1	65,4021933	50,7855981	49,2991527
Америка	65,4021933	1	83,0167707	80,3921492
Європа	50,7855981	83,0167707	1	86,3378415
Азія і Океанія	49,2991527	80,3921492	86,3378415	1

* Розраховано автором на основі даних [45]

На основі проведених розрахунків можна зробити висновки, що за 10 років відбулися певні зміни: тепер, найбільш схожими за товарними групами в структурі міжнародної торгівлі стали Європейський регіон та регіон Азії і Океанії, що відрізняються один від одного на 14%, залишається дуже схожим до них є Американський регіон, що відрізняється від Європейського на 17%, від Азіатського на 20%. Найбільш відрізняється від них все також товарна структура експорту Африканського регіону, але відставання скоротилося. Якщо говорити про товарну структуру експорту Африки, то найбільш близькою до неї за структурою, з регіонів що розглядаються, залишається товарна структура експорту Америки, (35%). В цілому ж розраховані коефіцієнти свідчать про збереження відмінностей між структурами товарного експорту Африки та інших регіонів, що порівнювалися, але з істотними зменшеннями в різницях.

Обсяги світової торгівлі впадуть в 2020 році через епідемію коронавіруса на 13-32%, прогнозують експерти Світової організації торгівлі (СОТ).

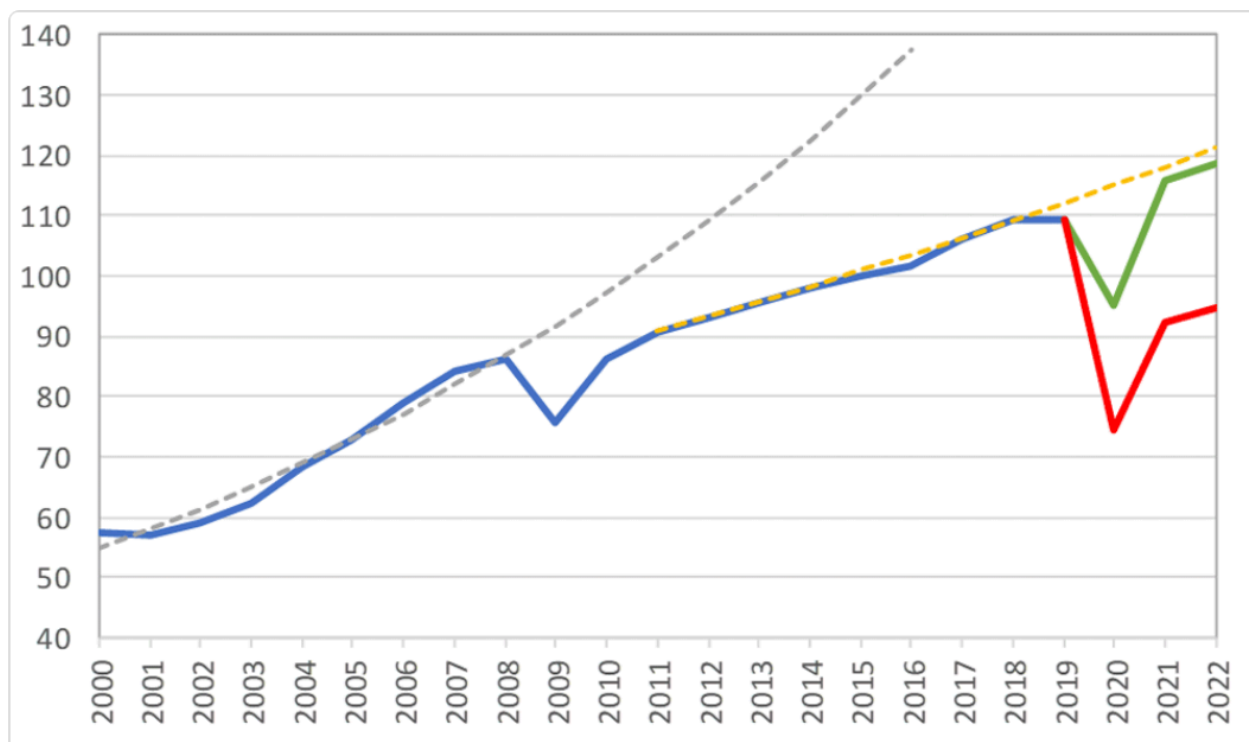
Як повідомили «SeaNews», двозначне зниження обсягів торгівлі очікується в 2020 році практично у всіх регіонах, при цьому найсильніше постраждає експорт з Північної Америки і Азії. Експорт з СНД, за прогнозами, постраждає не так істотно, оскільки в основному це енергоносії, попит на які більш-менш стабільний, вважають в СОТ. Зате імпорт у нас просяде набагато сильніше, ніж в Європі або Америці.

Найбільш істотне зниження товарообігу очікується в сегментах зі складними ланцюжками доданої вартості, в першу чергу таких як електроніка і автопром.

Експорт послуг також постраждає через введені в рамках боротьби з коронавірусів обмежень на перевезення і пересування людей.

У 2021 році очікується відновлення торгівлі, але все буде залежати від тривалості епідемії і ефективності заходів, що вживаються.

На основі даних WTO побудовано прогноз обсягів міжнародної торгівлі на 2020 та 2021 рр. рис. 2.10.

Міжнародна торгівля	Прогноз песимістичний	Прогноз оптимістичний
Тренд 1990-2008	Тренд 2011-2018	

Рис 2.10. Динаміка та прогноз обсягів міжнародної торгівлі

З прогнозу видно, що навіть оптимістичний варіант відхиляється від тренду, що отримано за динамічним рядом показників міжнародної торгівлі за 2011-2018 роки, у першій половині 2020 р. приблизно на 14 % в сторону

падіння обсягів торгівлі, незважаючи на песимістичний варіант за яким прогнозується падіння до 35%. За оптимістичним сценарієм, відновлення почнеться в другій половині 2020 року і буде йти високими темпами, так що світова торгівля повернеться на рівень, близький до докоронавірусному. У разі реалізації песимістичного сценарію відновлення буде частковим.

При цьому, потрібно зазначити, що за даними СОТ, ще до епідемії обсяг світової торгівлі товарами за підсумками 2019 року вже скоротився на 0,1% на тлі торгових воєн і уповільнення економічного розвитку. При цьому експорт товарів в доларовому еквіваленті знизився в 2019 році на 3% до 18,89 трлн. Доларів США, експорт послуг збільшився на 2% до 6,03 трлн. дол. США.

Висновки до другого розділу.

Аналіз останніх тенденцій у міжнародній торгівлі показує потужність мінімального зростання в період між 2012 та 2014 роками, після чого спад у 2015 та 2016 роках і, нарешті, потужний підйом у 2017 та 2018 роках. Після продовження періоду нестабільності обсягу світової торгівлі зріс приблизно на 10% у 2017 та 2018 роках, досяг 25 трлн дол. США.

Недавнє постійне зростання міжнародної торгівлі було результатом у першу чергу тенденцією підвищення цін на сировинні товари (відновлення цін на нафту) та незначного зниження курсу долара США у вересні 2017 року. Однак такі тенденції лише частково пояснюють зростання обсягів міжнародної торгівлі, що відбувалося протягом останніх двох років. Крім того, відзначався стійкий зріст обсягу міжнародної торгівлі, головний фактором якого слугувало динамічне зростання світового виробництва яке спостерігається в більшості країн, що допомагало стимулювати значні інвестиції в економічне зростання. Тим не менше, сьогодні, в умовах зростання невизначеності у сфері глобальної торгівлі прогнози, по всій вірогідності, потрібно переглядати в бік зниження.

Безумовно на обсяги здійснення міжнародних торговельних операцій впливає збереження напруженості у торговельних відносинах між деякими країнами та регіонами світу. Зокрема, тривала ескалація напруженості між Сполученими Штатами Америки та Китаєм. У першому кварталі 2019 року обсяг торгівлі між Сполученими Штатами і Китаєм скоротився більш ніж на 15% у порівнянні з тим же періодом попереднього року. Більш високі тарифи збільшують внутрішні ціни, негативно впливають на переробні галузі, в яких використовуються імпорتنі матеріали і проміжні товари, і негативно позначаються на споживачах в цілому. Напруженість в торгових відносинах тягне за собою наслідки як для безпосередніх країн-учасниць, так і для глобальних і регіональних виробничо-збутових ланцюжків. Тарифи ставлять у невідгідне становище не тільки збиральників продукції, але і постачальників в виробничо-збутової ланцюги, причому незалежно від того, де вони

знаходяться. У відповідь на пандемію COVID-19 уряди більшості країн надали економічні стимули для підтримки фінансових систем, підприємств і домогосподарств і вийдуть з нинішньої рецесії з істотно більш важким обов'язком. Пакети стимулів варіюються в залежності від країни від невеликої частки ВВП до цілих 25 відсотків ВВП.

Контрзаходи проти пандемії COVID-19 привели до колапсу міжнародної торгівлі через закриття кордонів, демонструючи крихкість глобальних виробничо-збутових ланцюжків в сильно взаємопов'язаному світі. Під час глобальної рецесії країни, орієнтовані на експорт, зіткнулися зі скороченням зовнішнього попиту як на первинні ресурси, так і на продукцію обробної промисловості, що стане справжнім безпосереднім потрясінням для цих економік.

Світове постачання товарів на світовий ринок має помітну регіональну структуру. Економіки Північної та Центральної Америки; Європа; і Південна, Східна і Південно-Східна Азія експортують переважно промислові товари. Економіки в інших регіонах в основному спеціалізуються на сировинних товарах, за винятком Бразилії, Південно-Африканської Республіки, Нігерії та кількох країн Північної Африки. Основні експортери палива були розташовані вздовж північного узбережжя Південної Америки, в Середній та Північній Африці, а також Західній та Середній Азії.

В ході дослідження було проведено порівняння товарної структури експорту різних регіонів світу за участю країн, що географічно входять до цих регіонів на основі розрахунку коефіцієнтів подібності структур.

На основі проведених розрахунків можна зробити висновки, що найбільш схожими за товарними групами в структурі міжнародної торгівлі були Європейський та Американський регіони у 2009 році, найбільш відрізнялася від інших товарна структура експорту Африканського регіону.

За 10 років відбулися певні зміни: тепер (у 2019 р.), найбільш схожими за товарними групами в структурі міжнародної торгівлі стали Європейський регіон та регіон Азії і Океанії, що відрізняються один від одного на 14%,

залишається дуже схожим до них є Американський регіон, найбільш відрізняється від них все також товарна структура експорту Африканського регіону, але відставання скоротилося.

Побудований на основі статистичних даних СОТ прогноз, свідчить, що 2021 році очікується відновлення торгівлі, але все буде залежати від тривалості епідемії і ефективності заходів, що вживаються.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Вплив трансформації глобальних ланцюгів створення вартості на регіональну міжнародну торгівлю

Останні сорок років виробничі процеси в усьому світі організовані в так звані глобальні ланцюжки створення вартості (ГЛСВ), що передбачають наявність великої кількості країн-постачальників, що представляють собою безліч складових ланок, з яких сировина і проміжна продукція надходять в місця збірки і виробництва товарів, після чого готова продукція відправляється на адресу кінцевих споживачів, також знаходяться в різних країнах.

Одним з центральних ланок глобальних ланцюжків створення вартості є Китай, який виступає в якості основного виробника різного роду промислових товарів і комплектуючих до них і одночасно - як найбільшого споживача сировини. У Китаї також розташовується безліч обробних і складальних виробництв. На сьогоднішній день Китай поряд з Японією, США і Європейським союзом утворює ядро глобальної виробничої мережі, будучи перш за все найбільшим виробником частин і комплектуючих для таких світових брендів електроніки, як Apple, Intel, Sony та ін.

Спалах коронавірусної інфекції в провінції Хубей в грудні 2019 року змусив владу Китаю ввести жорсткі заходи щодо стримування поширення вірусу, що виражаються в обмеженні пересування і взаємодії людей, що в свою чергу призвело до закриття виробничих майданчиків. В результаті заходів зі стримування епідемії в січні - лютому 2020 року спостерігалось серйозне зниження промислового виробництва Китаю - за перші два місяці 2020 року обсяги виробництва Китаю скоротилися на 13,5% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Таке падіння обсягів промислового виробництва в

Китаї є безпрецедентним - ні спалах атипової пневмонії 2002-2003 рр., Ні фінансова криза 2008-2009 рр. не викликали такого різкого зниження виробництва [55].

Падіння виробничої активності Китаю неминує позначається на поставках сировини і компонентів, що грають важливу роль у функціонуванні ГЛСВ.

Безпрецедентне падіння обсягів виробництва в Китаї викликало також значне скорочення потоків міжнародної торгівлі. Так, за даними Головного митного управління Китаю, скорочення імпорту та експорту Китаю в січні - лютому 2020 року порівняно з аналогічним періодом минулого року склало 4% і 17% відповідно. При цьому до числа товарів, які продемонстрували найбільше зниження обсягів експорту і імпорту в цілому, відносяться перш за все такі товари, як обладнання для автоматичної обробки даних, процесори та інші комплектуючі для електроніки, а також текстильне сировину.

Падіння виробничої активності Китаю і скорочення обсягів експорту зерна неминує позначаються на інших країнах, які є споживачами китайської продукції і виступають наступними ланками в глобальних ланцюжках створення вартості. Найбільше падіння експорту Китаю в січні - лютому 2020 року порівняно з аналогічним періодом минулого року доводиться перш за все на такі країни, як США (-27%), Німеччина (-24%), Італія (-18%), Іспанія (-15%) і Франція (-15%).

Поточна ситуація характеризується значним ступенем залежності виробничого циклу від імпортованих компонентів. Так, за даними Федерального статистичного відомства Німеччини, імпортується приблизно чверть виробничої сировини, при цьому 10% всіх імпортованих матеріалів надходить з Китаю. Найбільша залежність Німеччини від імпортованої сировини спостерігається у виробництві електроніки і обчислювальної техніки і в текстильній промисловості.

Разом з тим, поточні торговельні відносини деяких великих учасників глобального виробничого процесу, які характеризуються певним ступенем

напруженості, з урахуванням поширення пандемії та її економічних наслідків продовжують погіршуватися, що не може не позначатися на ГЛСВ в цілому. Так, останні щомісячні дані торгівлі США свідчать про різке скорочення імпорту в США комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання, автомобільних кузовів і причепів, а також текстильних матеріалів та іншої продукції, яка бере участь в глобальних ланцюжках створення вартості [56].

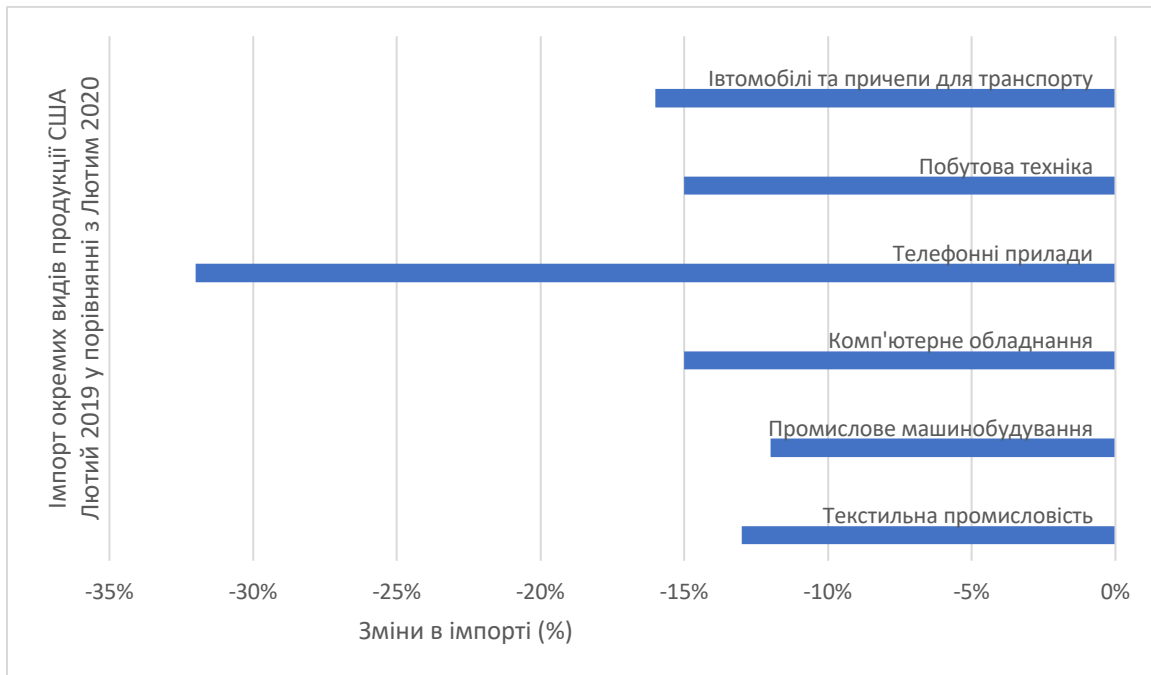

Рис 3.1. Зміни в імпорті США, продукції, що бере участь у ГЛСВ

Наслідки «другого шоку», пов'язані із закриттям виробничих підприємств і зниженням споживчого попиту, що має негативний вплив на ринок інвестицій.

На прикладі Китаю, котрий пережив повний цикл епідемії, видно, що виробникам доводиться стикатися з негативними наслідками «другого шоку»: спочатку закриваються самі підприємства, потім спостерігається зниження попиту з боку споживачів, що стоять на наступних ланках численних ГЛСВ. У разі якщо інші глобальні центри виробничо-збутових ланцюжків зіткнуться з подібною тенденцією, кумулятивний ефект наявності «вузьких місць» і знижується споживчого попиту може значно збільшити ризик вступу

світового виробництва в стадію рецесії і виникнення збоїв в транскордонних ланцюжках поставок.

Наслідки «другого шоку» також впливають на інвестиції. За даними Міжнародного валютного фонду, в даний час спостерігається найбільший за всю історію відтік капіталу з країн, що розвиваються, що оцінюється в 83 млрд дол. США.

Незважаючи на те, що прямі іноземні інвестиції (ПІІ) зазвичай характеризуються меншим ступенем волатильності, на думку експертів, вплив COVID-19 на ринок інвестицій буде відчутним. Так, прогноз ЮНКТАД на 2020-2021 рр. допускає скорочення глобальних ПІІ в розмірі 30-40%.

Таким чином, очікується, що явище «другого шоку», що полягає в колапсі попиту і виробництва в розвинених країнах і відтоку капіталу з ринків країн, що розвиваються, буде мати набагато більш довгострокові наслідки негативного характеру, ніж тимчасові перебої в ланцюжках поставок, викликані пандемією COVID-19.

Націоналізація або регіоналізація світових виробничих процесів як один із способів усунення наслідків економічної кризи може привести до зниження ступеня диверсифікації постачальників і обмеження можливостей для країн з економікою, що розвивається.

Поточний період ознаменований активними дискусіями і пошуком способів усунення тривалих економічних труднощів. На думку Організації Об'єднаних Націй (ООН) та інших багатосторонніх політичних інститутів, найбільш багатообіцяючим виходом з кризи, що насувається економічної кризи є прийняття скоординованої глобальної стратегії.

Останнім часом набирає популярність позиція перегляду усталених економічних моделей на національному рівні. Основним аспектом, що вимагає перегляду, є міжнародний аутсорсинг виробництва і назриваюча необхідність усунення майбутніх «вузьких місць» за рахунок надання національним ланцюжкам поставок більшої незалежності. Більш того, COVID-19 продемонстрував, що існуючі моделі аутсорсингу виробництва, засновані

тільки на мінімізації витрат, скорочення запасів і використання активів, в поточних умовах є недостатньо ефективними.

У той же час висока ступінь націоналізації або регіоналізації ланцюжків поставок пов'язана з ризиком подальшого зниження рівня диверсифікації постачальників у світовій економіці, а також зі скороченням можливостей для країн, що розвиваються в частині інтеграції в ГЛСВ для доступу до міжнародної торгівлі, людського капіталу та наукових знань. Такий розвиток подій завдасть значної шкоди індустріалізації країн з економікою, що розвивається і буде перешкоджати соціально-економічному прогресу цих регіонів, зазначеного в останні роки [57].

Дослідженнями впливу пандемії на глобальні ланцюжки створення вартості займається також ЮНКТАД, за аналітичними прогнозами якої глобальні ланцюжки доданої вартості (ГЛСВ) також сильно постраждали в результаті кризи COVID-19. У кількох статтях, недавно опублікованих в VoxEU, попереджалося про небезпеку відступу від глобалізації в економіці і про радикальне скорочення існуючого транснаціонального виробничого апарату. Але COVID-19 - це не єдиний фактор цих радикальних змін. Криза, викликана пандемією, накладається на попередні серйозні виклики, з якими зіткнулася транснаціональна виробнича система в зв'язку з новою промисловою революцією, розширенням економічного націоналізму і необхідністю збалансування розвитку.

Звіт ЮНКТАД (World Investment Report, WIR20) не тільки підсумовує вплив COVID-19 на прямі іноземні інвестиції (ПІІ), а й розглядає майбутнє з точки зору потенційної еволюції міжнародної виробничої системи протягом десятиліття 2021-2030. Автори звіту намагаються запропонувати комплексні аналітичні рамки для позначення можливих шляхів розвитку і рішень в області економічної політики.

2030 рік - це також термін реалізації Цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй. Звіт WIR20 з'являється в критичний момент, через що

оцінка впливу очікуваних змін на картину ПІІ в найближчі роки стає ще більш важливою.

ЮНКТАД вже протягом 30 років аналізує прямі іноземні інвестиції та діяльність транснаціональних корпорацій. За цей час міжнародне виробництво пережило двадцять років динамічного зростання, а потім десять років стагнації. Транскордонні потоки інвестицій в матеріальні виробничі активи перестали рости в другому десятилітті ХХІ століття, динаміка торгівлі ослабла, а обмін в рамках глобальних ланцюжків доданої вартості (ГЛСВ) навіть знизився [58].

Десятиліття, яке закінчиться в 2030 році, може виявитися десятиліттям змін в міжнародному виробництві.

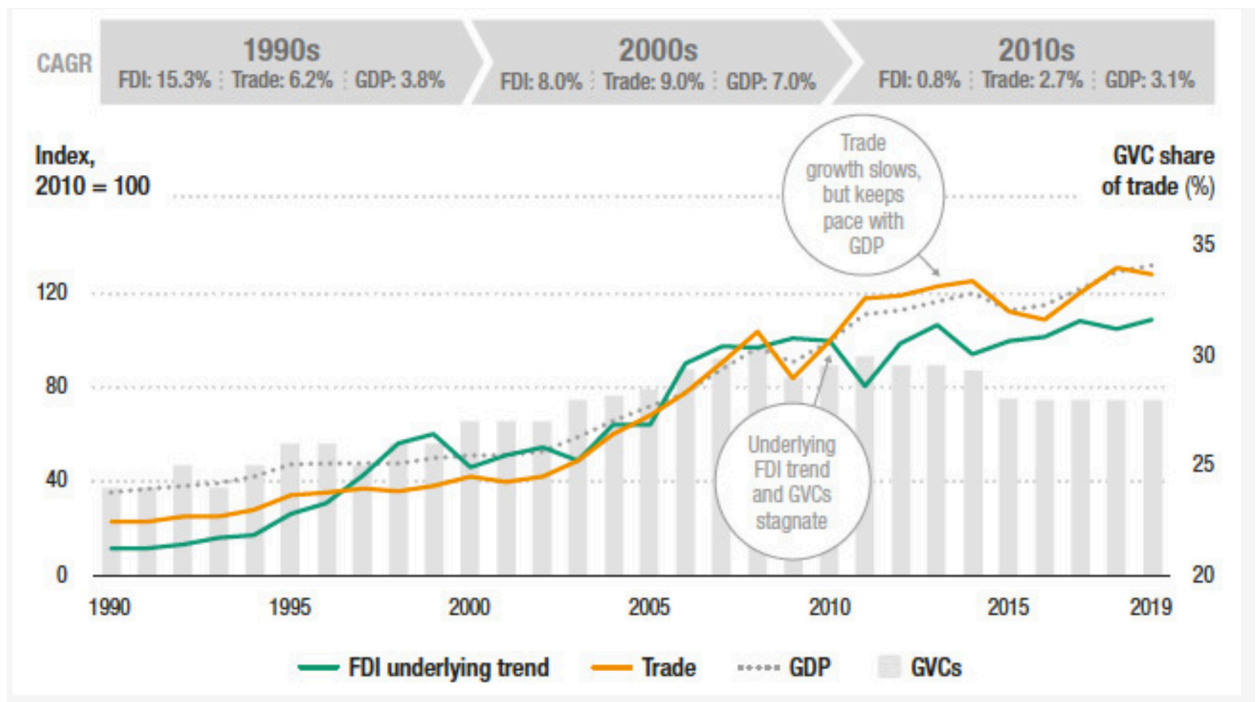

Рис 3.2. Динаміка змін у ПІІ, міжнародній торгівлі, ГЛСВ 1990-2019 рр.

Тенденції в торгівлі та інвестиціях мають три основних аспекти: ступінь фрагментації і довжину ланцюжка поставок (від короткої до довгої), географічний розподіл доданої вартості (концентроване або розосереджене) і рішення транснаціональних корпорацій в сфері контролю, які визначають ведення торгівлі з незалежними контрагентами або ж реалізацію прямих інвестицій. Можна виділити сім типових галузевих конфігурацій, які в сукупності генерують левову частку світової торгівлі та інвестицій. До них

відносяться капіталомісткі і трудомісткі галузі первинного сектора; високотехнологічні та низькотехнологічні галузі з великою часткою ГЛДВ; географічно розосереджені переробні галузі та галузі, що працюють за принципом «спиці на втулці» (hub-and-spoke); сфери послуг з високою або більш низькою доданою вартістю.

Залежно від вихідної точки кожної галузі - її архетипічної конфігурації міжнародного виробництва - вона буде наближатися до однієї з чотирьох траєкторій.

Повернення виробництва (reshoring) призведе до більш короткого, менш фрагментованого ланцюжку вартості і більш високої географічної концентрації доданої вартості. Цей шлях, в першу чергу, буде стосуватися високотехнологічних галузей з великою часткою ГЛСВ. Цей сценарій пов'язаний, зокрема, з розпродажем виробничого майна (дезінвестиції) в більшому масштабі і зі зменшенням іноземних інвестицій, що реалізуються для підвищення ефективності [58].

Диверсифікація призведе до більшого розкиду економічної активності. Перш за все, вона буде стосуватися сфери послуг і виробництва з високою часткою виробництва в ГЛСВ. Цей сценарій ширше відкриває двері в ГЛСВ новим учасникам ринку (країнам або компаніям), а його передбачувана залежність від дигіталізації ланцюжка поставок зробить управління цими ланцюжками менш ригористичним і буде здійснюватися за допомогою платформ, а не активів.

Регіоналізація обмежить фізичну довжину, але не фрагментацію ланцюжків поставок. Збільшиться географічний розкид доданої вартості. З цієї траєкторії будуть слідувати регіональні переробні галузі, деякі галузі з високою часткою ГЦДС і навіть перший сектор.

Ефектом реплікації буде скорочення ланцюжка вартості і зміна конфігурації етапів виробництва. Це призведе до збільшення географічного розкиду видів діяльності, та й до більшої концентрації доданої вартості.

Реплікація, зокрема, стосуватиметься регіональних переробних підприємств з моделлю «спиці на втулці»

Різноманітність цих траєкторій показує, що очікувані зміни в транснаціональному виробництві не є односторонніми. Однак загальний хід змін підказує наступні ефекти:

- скорочення ланцюжків вартості і зменшення їх фрагментації;
- більш висока концентрація доданої вартості;
- управління ланцюжком поставок, засноване більше на платформах, при невеликих активах;
- відмова від глобальних на користь регіональних - і навіть функціонуючих на більш низькому рівні - ланцюжків поставок;
- тиск в бік зменшення глобальних іноземних інвестицій, орієнтованих на поліпшення ефективності, на користь регіональних інвестицій, орієнтованих на ринок;
- тиск на зменшення глобальної торгівлі проміжними товарами; менше в разі торгівлі кінцевою продукцією;
- в деяких галузях - відмова від масштабних інвестицій на користь розподіленого виробництва в менших масштабах;
- подальший розвиток і фрагментація ланцюжків вартості в сфері послуг;
- збільшення ролі економічної стійкості і національної безпеки у диверсифікації ГЛСВ;
- перехід від інвестицій в ГЛСВ до транскордонних інвестицій в інфраструктуру, національні послуги, а також «зелену» та «блакитну» економіку (екологічну, в тому числі щодо морів), обумовлений необхідністю збалансованого розвитку.

Наслідки для економічної політики:

До викликів відносяться: позбавлення від виробничого потенціалу (дезінвестицій), відновлення діяльності базових країн, напрямок інвестицій в інші галузі, а також всі менші обсяги інвестицій, орієнтовані на підвищення

ефективності, що тягне за собою посилення конкуренції за ПШ. «Витаскування» цінності з ГЛСВ і розвиток, заснований на вертикальній спеціалізації, стане складніше. Промисловий апарат, сконструйований для потреб ГЛСВ, буде відчувати падіння прибутку. Зміни в умовах локалізації інвестицій будуть часто негативно позначатися на шансах країн, що розвиваються залучити міжнародні корпорації [58].

Потенційна користь, яка випливає з трансформації, включає можливість залучати інвесторів, зацікавлених в диверсифікації джерел постачання, а також необхідність створення резервного потенціалу та економічної стійкості. Збільшиться обсяг регіональних інвестицій, орієнтованих на ринок. Скорочення ланцюжків вартості призведе до збільшення інвестицій в масове виробництво і виробництво кінцевих товарів, що буде супроводжуватися нарощенням промислового потенціалу в широкому географічному масштабі і створенням кластерів. А ось цифрова інфраструктура і платформи нададуть можливість розвитку нових застосунків і послуг, а також спростять висхідний доступ до ГЛСВ.

Щоб протистояти цим викликам і скористатися можливістю, необхідно змінити траєкторію розвитку інвестицій. Центр ваги повинен зміститися з орієнтованих на експорт і поліпшення ефективності інвестицій в вузькоспеціалізовані ділянки ГЛСВ на ширшу стратегію, орієнтовану на експорт, яка охопить регіональні ринки і регіональні промислові кластери.

Додатково існує необхідність перенесення уваги з конкуренції за вартістю на конкуренцію за диференційовані інвестиції, які характеризуються гнучкістю і стійкістю. Меншим може бути фаворитизм великих промислових інвесторів з «великою інфраструктурою» на користь менших виробничих підприємств і послуг з «малою інфраструктурою» [59].

3.2. Перспективи подальшого розвитку процесів регіоналізації міжнародних торговельних відносин

З позиції розгляду рівнів сучасної економіки необхідно виділити напрямки впливу факторів глобалізації та регіоналізації на розвиток міжнародних торговельних відносин, а отже, економічних інтеграційних союзів сучасних держав: макрорегіонального (об'єднання держав великого регіону), мезорегіонального (співпраця між прикордонними адміністративно-територіальними об'єднаннями, єврорегіонами), мікрорегіональних (загальні спеціальні економічні зони, ВЕЗ).

Проблема науково-теоретичного осмислення процесів економічної інтеграції на макрорегіональному рівні знайшла відображення в політекономічних теоріях інтеграції, які відбили теоретико-методологічні установки їх представників. Виділимо найбільш впливові школи:

- ринкова школа інтеграції: мінімізація регулюючого втручання в процеси міжнародної інтеграції;
- структурна школа: інтеграція - більше ніж просто об'єднання декількох національних господарств, вона служить справі загального формування держави;
- неокейнсіанська - «дирижизм»; недовіру до ринкового механізму, інтеграція як процес формування оптимальної ринкової структури.

Глобалізація, витоки якої слід шукати в економічних процесах, що проходили в світовій економіці в 50-х роках 20 століття, супроводжується регіоналізацією світового економічного простору, в основі якої лежить міжнародна економічна інтеграція. Основні характеристики впливу чинників глобалізації та регіоналізації на розвиток регіональних економічних інтеграційних союзів сучасних держав на макрорегіональному рівні можна узагальнити наступним чином:

- в РЕІС створюється єдиний економічний простір для вільного руху капіталу, технологій, робочої сили;

- активізуються процеси макрорегіонального кооперування в реальному секторі світової економіки;
- в основі функціонування регіональних структур лежить принцип «доповнюваності», що означає багаторівневу систему прийняття рішень національними (наднаціональними) регулюючими органами;
- регіоналізація стимулює розвиток міжнародних економічних зв'язків всередині об'єднання, як наслідок - високі темпи зростання взаємної торгівлі
- макрорегіональні зв'язку мають тенденцію до організаційної трансформації національно-державних економічних систем;
- посилюється координація і в інших напрямках макрорегіональної інтеграції - правової, екологічної, інформаційної та інших, що сприяє розвитку РМІЕС і формуванню відповідних інститутів інтеграції [60];
- макрорегіоналізація перетворюється в найактивнішу складову механізму глобалізації.

Розглянемо більш докладно розвиток РМІЕС, основні етапи якого в цілому характерні для економік усіх континентів. Доцільно проаналізувати регіональні інтеграційні процеси в Європі, де ці процеси проходили досить успішно, оскільки історично більшість європейських країн раніше входили в єдині союзи і держави (Франкція, Священна Римська імперія, Австро-Угорська імперія та ін.).

Після Другої Світової війни перша хвиля регіональної економічної інтеграції стала відповіддю на посилення торгової, фінансової та інвестиційної взаємозалежності країн. Із закріпленням позицій США на ринках ресурсів, технологій і комунікацій в якості лідера, починаючи з другої половини 20 ст., Європейські країни відповіли на виклик створенням Спільного ринку, а пізніше - формуванням ЄЕС, а потім - Єдиною Європою (Європейського Союзу- ЄС)

У 60-70-х роках минулого століття стали формуватися передумови для утворення трьох полюсів економічної потужності в західних економіках: США - країни Західної Європи - Японія. Разом з тим, у міру зростання

економічної могутності даних центрів сили, і не дивлячись на політику відкритості, декларовану міжнародними організаціями та урядами самих країн, змінювався характер самої конкуренції на міжнародних ринках і намітилися перші риси макрорегіональної замкнутості.

У 1980-1990 рр. світове господарство вступило в нову фазу так званого «глобального капіталізму», трансформаційні зміни в якому ініціювали розвиток третьої хвилі глобалізації. Якщо в 1950-х рр. світова економіка представлялася як сукупність окремих національних господарств, де основна частина виробництв локалізувалася в рамках однієї держави, то починаючи з 1970-х рр. 20 в., спостерігалися зрушення в напрямку формування глобального поділу праці у виробничій та торговельній сферах.

Європейський Союз (ЄС) є одним з провідних міжнародних регіональних економічних об'єднань. У своїй еволюції ЄС пройшов всі основні форми макроінтеграції («сходи інтеграції»): зона преференційної торгівлі; зона вільної торгівлі; митний союз; валютний союз (становлення останньої ще не завершено для всіх членів ЄС). При цьому неодноразово змінювалася назва даного інтеграційного угруповання, яка відображає його еволюцію.

Дані форми інтеграції є основними, проте серед вчених ширяться дискусії щодо їх змісту. Зокрема, дослідники обґрунтовують ступінь зрілості і етапи еволюції за допомогою аналізу інститутів інтеграції, що сформувалися в тому чи іншому РЕІС:

- початковий етап, для якого характерно вибудовування більш тісних всередині регіональних економічних відносин;
- другий етап - етап гармонізації національних інститутів і інститутів інтеграції;
- третій етап - це розвиток інститутів інтеграції в рамках РМЕІС на своїй «власній основі»;

- четвертий етап - його теоретичні риси можна сформулювати на основі аналізу економіки США, якщо під кожним штатом на увазі раніше суверенна держава [61].

Виявлення впливу факторів глобалізації та регіоналізації на розвиток РЕІС вимагає звернення до аналізу інтеграційних процесів на інших континентах, зокрема, в Північній і Південній Америці, які почали активно розвиватися в 50-60-х рр. 20 в. За допомогою формування і розвитку РМЕІС країни намагалися витягти певні вигоди: скоротити залежність від промислово розвинених країн; подолати вузькість національних ринків і розширити ринковий простір; забезпечити переваги кількісного протекціонізму; збільшити інвестиційні можливості індустрії; сприяти напруженості платіжного балансу та ін.

Країни на даних континентах не відступали Європі в прагненні до утворення єдиного регіонального ринку, створюючи РМЕІС, які в даний час знаходяться на різних етапах інтеграції. До них слід віднести: Угода про північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА), створене в 1994 році Канадою, США, Мексикою (переглянута в 2018 р); Загальний ринок країн Південного конусу (МЕРКОСУР), створений в 1991 році Аргентиною, Бразилією, Парагваєм і Уругваєм; Загальний ринок країн Карибського басейну (КАРИКОМ), утворений в 1973 році на основі Організації Східнокарибських держав; Андське співтовариство, засноване в 1969 р Болівії, Колумбії, Еквадор, Перу і Венесуели.

З точки зору перспективи подальших сценаріїв розвитку інтеграційних процесів, то вони вбачаються в об'єднанні всіх регіональних угруповань спочатку в Південній Америці, а потім всіх «трьох» Америк (Південної, Північної і США). Вплив факторів глобалізації та регіоналізації призведе до того, що даний процес поглине більш дрібні об'єднання з трансформацією в один інтеграційний союз з великим ринком і великими можливостями (відсутність митних бар'єрів, вільне пересування факторів виробництва,

підвищення рівня економічного розвитку країн-учасниць, ліквідація проблеми обмеженості ресурсів і т.п.).

Під впливом глобалізації та регіоналізації процес розвитку РМЕІС охопив Африканський континент, де в основному функціонують два провідні економічні угруповання західноафриканських країн - ЕКСКЗА (Економічне співтовариство країн Західної Африки) і ЕСЗА (Економічне співтовариство Західної Африки). Однак значно впливовішим проінтеграційним угрупованням є – міждержавне об'єднання Організація африканської єдності, до якої входять більшість незалежних держав Африки (48 країн).

Аналогічна ситуація склалася в країнах Близького Сходу. Ці країни створюють Велику арабську зону вільної торгівлі (GAFTA), що може прискорити регіональні інтеграційні процеси в цих країнах. Отже, країни Північної Африки і Близького Сходу не залишаються осторонь від сучасних інтеграційних процесів, і під впливом глобалізації та регіоналізації відбувається формування РМЕІС. Разом з тим, підписана Рада арабської економічної єдності між провідними в економічному відношенні країнами (Єгипет, Йорданія, Марокко, Туніс) і країнами ЄС виступає прообразом міжконтинентальної інтеграції.

На Євразійському континенті на економічному просторі колишнього СРСР поступово сформувався впливовий РМЕІС - Євразійський економічний союз, об'єднавши ринки Вірменії, Білорусії, Казахстану, Киргизії і Росії. Поетапний розвиток цього утворення в теоретичному плані обумовлено положеннями концепції «сходи інтеграції», але охоплює на мезорівні всі «ланки» національних господарських систем:

- ринковий обіг (завдяки лібералізації торгівлі та зростання потоків факторів виробництва), - це так звана «поверхнева» (або «м'яка») інтеграція (shallow integration);

- власне виробництво (глибока інтеграція - deep integration);

- сферу прийняття рішень (інвестиційні корпоративні стратегії - рівень фірм, підприємницьких спілок, національних урядів, міжнародних міжурядових і національних організацій).

В умовах перерозподілу сфер глобального впливу основні опоненти США - Китай і Росія - вже створили нові інституціональні структури за межами американської досяжності. Перш за все, це Шанхайська організація співробітництва (ШОС). В даний час до складу країн «сім'ї ШОС» йдуть: країни-члени (Китай, Росія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан, Індія, Пакистан); країни-спостерігачі (Іран, Білорусь, Монголія, Афганістан) та країни-партнери по діалогу (Вірменія, Азербайджан, Камбоджа, Непал, Туреччина, Шрі-Ланка) [62].

ШОС є протоінтеграційним об'єднанням, в якому на сучасному етапі поєднуються риси РМЕІС і міжнародної міжурядової організації. Разом з тим, ШОС активно сприяє не тільки економічному, енергетичному і військово-політичній співпраці в регіоні Центральної Азії, але і переростання економічного співробітництва в більш інтенсивні інтеграційні процеси з перспективою створення спільного ринку, як основи економічного інтеграційного союзу.

Під впливом глобалізації та регіоналізації активно йдуть важкі і суперечливі інтеграційні процеси в зонах Азіатсько-Тихоокеанського регіону і Південно-Східної Азії, які інституалізуються в створенні регіональних інтеграційних угруповань різного рівня зрілості і цільової спрямованості (АТЕС, АСЕАН +3; АСЕАН + 6 і ін.). У 2005 році найбільший резонанс мала ініціатива Малайзії створити Східно-азіатське співтовариство (САС) або Східно-азіатську економічну групу. Крім створення САС в регіоні, під впливом факторів глобалізації та регіоналізації сформувався концепція створення зони економічного співробітництва Японського моря. Це так звана «зона загального економічного розвитку», яка повинна охопити міста Китаю, КНДР, Далекого Сходу Росії. Мета створення цієї економічної зони - розширення міжнародних економічних відносин в сфері торгівлі, перш за все,

готовою продукцією, в тому числі з високою доданою вартістю. В основі створення даної зони лежить схема вертикального поділу праці, що передбачає поєднання капіталів і технологій Японії і Південної Кореї, природних ресурсів Далекого Сходу Росії і КНДР, трудових і сільськогосподарських ресурсів Китаю. Однак існує чимало перешкод для успішної реалізації цього проекту: неврегульованість територіального питання між Росією і Японією; небажання Японії брати участь в інтеграційному процесі без США; нерозвиненість інфраструктури на Далекому Сході Росії. В останні роки однією з перешкод стала діюча система необґрунтованих санкцій США відносно Росії.

Освіта потужного азіатського РМЕІС на протигагу континентальним американському і європейському можливо за умови об'єднання інтеграційних зусиль всіх країн АТЕС і АСЕАН. У зв'язку з цим цікавий окремий план по формуванню і розвитку Східноазіатської зони вільної торгівлі. Учасники цього угруповання повинні забезпечити її достатню відкритість і гарантування виконання ряду основних принципів створення РМЕІС (добровільність, економічна вигідність, невтручання у внутрішні справи і ін.). Крім того, ідеї розвитку зон вільної торгівлі поділяються Австралією, Новою Зеландією, Великобританією, що свідчить про перехід процесів регіоналізації на якісно новий рівень.

Аналіз показує, що вплив факторів глобалізації та регіоналізації не призвів до одного можливого варіанту міждержавного економічного об'єднання в усіх регіонах світу. Однак в останнє десятиліття відбувається активний пошук різноманітних структур співробітництва на субрегіональному рівні.

Континентальний зріз РМЕІС дозволяє стверджувати, що взаємопов'язані процеси глобалізації та регіоналізації, перебуваючи в суперечливій взаємодії, формують поліцентризм в економічному просторі або дихотомію світового процесу. Виділимо два основних типи регіоналізації з утворенням РМЕІС: перший тип характеризується відкритістю, активізацією регіональних держав, з їх прагненням до організації відкритого регіонального

середовища в своїх інтересах на основі укладання договорів або неформальної практики таких відносин з меншими (або менш впливовими) регіональними державами; другий тип («закритий») - це виникнення регіональних об'єднань, які при успішному розвитку створюють певний відокремлений регіональний економічний простір в рамках світової економіки. Разом з тим, регіональна економічна інтеграція в умовах глобалізації є одним з ефективних інструментів протидії її ризикам і захисту національних інтересів. Певною мірою ця тенденція стала відповіддю на зниження ролі національно-державних економічних систем. В результаті національно-державні інтереси відсуваються як би на другий план, «вливаючись» в регіональні економічні інтереси на рівні РМІЕС.

Входження країни в РМІЕС веде до трансформації її ролі і зовнішньоекономічній політиці, певним обмеженням суверенних і національних можливостей, реформування всіх сторін суспільного життя. Зовнішньоекономічна національна політика стає елементом зовнішньоекономічної політики всього регіонального РМІЕС. Дана обставина особливо виділяється в зв'язку з неоднозначним ставленням країн ЄС до перспектив економічного співробітництва з Росією, на тлі введених в 2014 році взаємних економічних санкцій. Незважаючи на позицію Угорщини, Італії, Австрії, які несуть значні економічні втрати від розриву відносин з російським ринком, їх міжнародні економічні зв'язки знаходяться під контролем ЄС як цілісної РМІЕС.

Під впливом факторів глобалізації та регіоналізації регіональна міждержавна економічна інтеграція призводить до значної кількості економічних, соціальних і політичних наслідків як для самого об'єднання, так і для окремих країн. Так, можна виділити дві групи наслідків (ефектів) міжнародної інтеграції:

- динамічні (збільшення обсягів інвестицій, посилення конкуренції, розвиток відповідної інфраструктури, розширення ринку збуту і т.п.);

- статичні (ефект розширення торгівлі між учасниками інтеграційного об'єднання і ефект згортання торгівлі з третіми країнами). Основні причини та мотиви формування і розвитку регіональних економічних об'єднань можна охарактеризувати, виділяючи наступні моменти:

- По-перше, в РМЕІС, незважаючи на витрати втрати частини економічного суверенітету, виступає як ефективний інструмент світової торгівлі;

- По-друге, РМЕІС більш конкурентоспроможна на світових ринках;

- По-третє, наявність РМЕІС призводить до зміцнення таких необхідних для світової економіки в умовах її турбулентності інститутів як неформальні інститути міжособистісної комунікації, відповідальності, довіри, взаєморозуміння, справедливості, чесності [63].

Крім того, для країн, що розвиваються є специфічні мотиви, відмінні від мотивації формування РМЕІС розвинених країн: об'єднання ринків, ресурсів і виробничих потенціалів для економічного зростання; подолання низького рівня соціально-економічного розвитку; ослаблення економічної залежності від західних держав; створення кращих умов для індустріалізації і становлення національної економіки.

З аналізу випливає, що під впливом факторів глобалізації та регіоналізації країни прагнуть до розвитку РМЕІС з метою реалізації своїх національних економічних інтересів через входження в РМЕІС і забезпечення, перш за все, сприятливих умов в регіональному масштабі - на мезо- і мікрорівнях, а потім - у міру розвитку інтеграційних процесів - на мегарівні (глобальної економіки).

Зміцнення позицій РМЕІС на світовій арені, поглиблення міждержавного регіонального співробітництва і нерівномірності регіонального привели до того, що при розгляді питання про розширення меж глобального економічного простору слід по суті підсумувати кордону всіх РМЕІС. Однак складність полягає в тому, що кожне РМЕІС істотно

відрізняються від одного як за характером відносин, які виникають між країнами-учасницями, так і за результатами соціально-економічної діяльності.

Поява впливових угруповань в різних формах на світовій арені визначає необхідність посилення економічної незалежності та політичної відкритості країн, забезпечення соціальної захищеності, що зумовлює спрямованість на об'єднання країн за певними загальними ознаками. Одним з фактів, що підтверджують це, є приєднання в 2011 році до партнерства БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) Південної Африки, після чого група держав отримала назву БРІКС - об'єднання країн, що розвиваються, кожна з яких бачить в угрупованні ефективний розвиток власної економіки і можливість впливати на рішення з глобальних питань.

Слід враховувати не тільки позитивні сторони партнерства БРІКС, а й її організаційну «рихлість» і залежність від позицій перших керівників цих країн, що виступає проблемою для функціонування стійкого стратегічного економічного партнерства. Разом з тим, зараз посилюється значення концепції БРІКС як специфічного «локомотива», здатного долати відцентрові сили в світовій економіці і суттєво вплинути на процес глобального управління. В цьому відношенні справедлива теза про те, що регіональна інтеграція, яка охоплює географічно близькі країни, може трансформуватися як міжконтинентальна, або трансконтинентальна інтеграція. Разом з тим, досвід БРІКС, можливо, надихнув авторів амбітного проекту «Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство» (ТТІП), яке активно обговорювалося в «дотрамлівські» часи - в 2013-2016 рр. Але нова «стара» тенденція США на протекціонізм поки не дозволила відбутися цьому амбітному плану. Ця ж тенденція розчарувала прихильників ідеї про виникнення нової «регіональної» трансатлантичної економіки. Ступінь торгово-економічної взаємозалежності між двома економічними центрами - США і ЄС, практично рівними за розмірами і рівнем розвитку, в теорії дозволяє ставити питання про виникнення в майбутньому такого типу інтегрованої економіки. Разом з тим, перспектива розвитку РМЕІС під

впливом глобалізації та регіоналізації, на наш погляд, пов'язана з таким рівнем розвитку інтеграційних процесів, які в майбутньому можуть перейти на рівень міжконтинентальних регіональних інтеграційних об'єднань.

Сучасні РМЕІС дають основу для утворення нового виду міждержавних інтеграційних об'єднань й - на основі міжконтинентальної інтеграції (МКІ). На нашу думку, цей процес буде відбуватися під впливом розвитку континентальної інтеграції та подальших угод про міжконтинентальну співпрацю. Це, в свою чергу, призведе до формування глобалізованого регіонально-економічного простору. Елементами зароджуються РЕО є регіональні економічні об'єднання (союзи) у вигляді територіальних осередків економічного розвитку, які називають також центрами світової сили або суперрегіону, з одного боку, і периферією - з іншого. Для збереження регулюючого статусу економічні центри розширюють і підсилюють сферу впливу шляхом залучення нових країн в свої системи на вигідних для них умовах. Зміни в центрах економічного розвитку породжують відповідні явища в країнах периферії, зокрема, в структурі і тенденціях розвитку їх продуктивних сил. Ці зміни свідчать про наявність значної диференціації країн за рівнем економічного розвитку і життя населення. Зростають регіональні диспропорції у виробництві і рівні життя людей, слабшають механізми самозахисту окремих найбільш бідних країн і регіонів. З позиції оцінки впливу активізації регіоналізаційних тенденцій на соціокультурну сферу можна констатувати, що вони призводять до автономізації і субсидіарності соціумів, які породжують парадержавні і регіональні утворення. При цьому може здійснюватися руйнування різноманітних соціальних, в тому числі державних утворень, які не змогли реалізуватися в умовах взаємодії глобального і локального. Така тенденція зумовлена, в першу чергу, розширенням впливу регіоналізації як реакції окремих локальностей на глобальні виклики в специфічних формах.

Таким чином, в даний час світова економіка та міжнародні торговельні відносини розвиваються під впливом факторів глобалізації та регіоналізації,

які обумовлюють не тільки розвиток регіональних економічних інтеграційних союзів, але і міжконтинентальної інтеграції. Разом з тим, зміцнюється і протилежна тенденція - «деглобалізація» («трампетізм»). У зв'язку з цим можна констатувати, що формування міжконтинентальної інтеграції - це неблизька перспектива розвитку світової економіки.

Висновки до третього розділу

Останні сорок років виробничі процеси в усьому світі організовані в так звані глобальні ланцюжки створення вартості (ГЛСВ), що передбачають наявність великої кількості країн-постачальників, що представляють собою безліч складових ланок, з яких сировина і проміжна продукція надходять в місця збірки і виробництва товарів, після чого готова продукція відправляється на адресу кінцевих споживачів, також знаходяться в різних країнах. На сьогоднішній день Китай поряд з Японією, США і Європейським союзом утворює ядро глобальної виробничої мережі, будучи перш за все найбільшими виробниками частин і комплектуючих для відомих світових брендів.

Спалах коронавірусної інфекції в провінції Хубей в грудні 2019 року змусив владу Китаю ввести жорсткі заходи щодо стримування поширення вірусу, що виражаються в обмеженні пересування і взаємодії людей, що в свою чергу призвело до закриття виробничих майданчиків.

Падіння виробничої активності Китаю неминуче позначасться на поставках сировини і компонентів, що грають важливу роль у функціонуванні ГЛСВ.

Безпрецедентне падіння обсягів виробництва в Китаї викликало також значне скорочення потоків міжнародної торгівлі. Так, за даними Головного митного управління Китаю, скорочення імпорту та експорту Китаю в січні - лютому 2020 року порівняно з аналогічним періодом минулого року склало 4% і 17% відповідно. Разом з тим, поточні торговельні відносини деяких великих учасників глобального виробничого процесу, які характеризуються певним ступенем напруженості, з урахуванням поширення пандемії та її економічних наслідків продовжують погіршуватися, що не може не позначатися на ГЛСВ в цілому.

Націоналізація або регіоналізація світових виробничих процесів як один із способів усунення наслідків економічної кризи може привести до зниження

ступеня диверсифікації постачальників і обмеження можливостей для країн з економікою, що розвивається.

Щоб протистояти цим викликам і скористатися можливістю, необхідно змінити траєкторію розвитку інвестицій. Центр ваги повинен зміститися з орієнтованих на експорт і поліпшення ефективності інвестицій в вузькоспеціалізовані ділянки ГЛСВ на ширшу стратегію, орієнтовану на експорт, яка охопить регіональні ринки і регіональні промислові кластери.

Сьогодні світова економіка та міжнародні торговельні відносини розвиваються під впливом факторів глобалізації та регіоналізації, які обумовлюють не тільки розвиток регіональних економічних інтеграційних союзів, але і міжконтинентальної інтеграції. Разом з тим, зміцнюється і протилежна тенденція - «деглобалізація» («трампетізм»). У зв'язку з цим можна констатувати, що формування міжконтинентальної інтеграції - це неблизька перспектива розвитку світової економіки.

Висновки.

Міжнародні економічні відносини – це сукупність відносин, що виникають між суб'єктами з різних країн з приводу виробництва матеріальних і духовних благ та їх привласнення в усіх сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні).

Система міжнародних економічних відносин формується внаслідок взаємодії трьох відносно самостійних підсистем: техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин.

В умовах глобалізації світового господарства, зростання взаємозв'язку і взаємозалежності держав, тенденція до посилення відкритості національних економік викликає загострення проблем ефективного поєднання вільної торгівлі і протекціонізму. В умовах гострої конкурентної боротьби в глобалізованому світі, при дисбалансі інтересів країн та регіонів, які сьогодні є дуже важливими елементами світового господарства, раціональне поєднання протекціоністських і фритредерських елементів у зовнішньоторговельній політиці постійно порушується, виникають торгові протиріччя. Ці протиріччя є одними з найбільш напружених в світовій економіці.

Аналіз сучасного стану міжнародних торговельних відносин показав потужне зростання обсягів торгівлі в період між 2012 та 2014 роками, спад у 2015 та 2016 роках і, нарешті, потужний підйом у 2017 та 2018 роках. Після початку періоду нестабільності обсяги світової торгівлі зросли приблизно на 10% у 2017 та 2018 роках та досягли 25 трлн дол. США.

Недавнє постійне зростання міжнародної торгівлі було результатом у першу чергу тенденцією підвищення цін на сировинні товари (відновлення цін на нафту) та незначного зниження курсу долара США у 2017 році. Крім того, відзначався стійкий зріст обсягу міжнародної торгівлі, головний фактором якого слугувало динамічне зростання світового виробництва яке спостерігається в більшості країн, що допомагало стимулювати значні інвестиції в економічне зростання. Безумовно на обсяги здійснення міжнародних торговельних операцій впливає збереження напруженості у

торговельних відносинах між деякими країнами та регіонами світу, зокрема, тривала ескалація напруженості між Сполученими Штатами Америки та Китаєм. У першому кварталі 2019 року обсяг торгівлі між Сполученими Штатами і Китаєм скоротився більш ніж на 15% у порівнянні з тим же періодом попереднього року. Прямим наслідком застосування тарифів у відносинах між цими двома країнами є перенаправлення деякої частини двосторонньої торгівлі в інші країни, де діють фірми, які є близькими конкурентами компаній в Китаї або Сполучених Штатах. Згідно з оцінками ЮНКТАД, в найбільш сприятливому становищі опиниться ЄС, на частку якого в кінцевому підсумку доведеться близько 70 млрд. дол. США з двосторонньої торгівлі між Сполученими Штатами і Китаєм, а Японії, Мексиці, Канаді та іншим основним бенефіціарам дістанеться більш ніж по 20 млрд. дол. США кожному.

У першій половині 2020 року міжнародна торгівля зазнала спад, обумовлений введенням режиму карантину, скороченням обсягів виробництва, обмеженнями перевезень і падінням попиту на через пандемію COVID-19. По суті, світ знову крок за кроком ділиться на регіональні і місцеві ринки, що прискорюється COVID-19 і тепер загрожує ефектом доміно в усьому світі. За даними Світової організації торгівлі (СОТ), 80 країн світу ввели експортні заборони чи обмеження в результаті пандемії COVID-19, що охоплюють все, починаючи від предметів медичного призначення, фармацевтичних препаратів і медичного обладнання до продуктів харчування.

Світове постачання товарів на світовий ринок має помітну регіональну структуру. Економіки Північної та Центральної Америки; Європа; і Південна, Східна і Південно-Східна Азія експортують переважно промислові товари. Економіки в інших регіонах в основному спеціалізуються на сировинних товарах, за винятком Бразилії, Південно-Африканської Республіки, Нігерії та кількох країн Північної Африки. Основні експортери палива були розташовані вздовж північного узбережжя Південної Америки, в Середній та Північній Африці, а також Західній та Середній Азії.

На основі проведених розрахунків порівняння товарних структур експорту регіонів світу у 2009 та 2019 рр. можна зробити висновки, що за 10 років відбулися певні зміни: якщо у 2009 р. найбільш схожими за товарними групами в структурі експорту були Європейський та Американський регіони, що відрізняються один від одного на 12%. (також дуже схожим до них був Азіатсько-тихоокеанський регіон), а найбільш відрізнявся від них Африканський регіон; у 2019 р., найбільш схожими за товарними групами в структурі міжнародної торгівлі стали Європейський регіон та Азіатсько-тихоокеанський регіон, що відрізняються один від одного на 14%, залишається дуже схожим до них є Американський регіон. Найбільш відрізняється від них все також товарна структура експорту Африканського регіону, але відставання скоротилося.

За прогнозом, обсяги світової торгівлі впадуть в 2020 році через епідемію коронавірусу на 13-32%. З прогнозу видно, що навіть оптимістичний варіант відхиляється від тренду, що отримано за динамічним рядом показників міжнародної торгівлі за 2011-2018 роки, у першій половині 2020 р. приблизно на 14 % в сторону падіння обсягів торгівлі, незважаючи на песимістичний варіант за яким прогнозується падіння до 35%. За оптимістичним сценарієм, відновлення почнеться в другій половині 2020 року і буде йти високими темпами, так що міжнародна торгівля повернеться на рівень, близький до докоронавірусного. У разі реалізації песимістичного сценарію відновлення буде частковим.

Напруженість в торгових відносинах між країнами та регіонами тягне за собою наслідки як для безпосередніх країн-учасниць, так і для глобальних і регіональних виробничо-збутових ланцюжків. Тарифи ставлять у невідгідне становище не тільки збиральників продукції, але і постачальників в виробничо-збутової ланцюги, причому незалежно від того, де вони знаходяться. Дослідженнями впливу пандемії на глобальні ланцюжки створення вартості займається також ЮНКТАД, за аналітичними прогнозами якої глобальні ланцюжки доданої вартості (ГЛСВ) також сильно постраждали

в результаті кризи COVID-19. Але COVID-19 - це не єдиний фактор цих радикальних змін. Криза, викликана пандемією, накладається на попередні серйозні виклики, з якими зіткнулася транснаціональна виробнича система в зв'язку з новою промисловою революцією, розширенням економічного націоналізму і необхідністю збалансування розвитку. Регіоналізація обмежить фізичну довжину, але не фрагментацію ланцюжків поставок. Збільшиться географічний розкид доданої вартості. З цієї траєкторії будуть слідувати регіональні переробні галузі, деякі галузі з високою часткою ГЦДС і навіть перший сектор.

Ефектом реплікації буде скорочення ланцюжка вартості і зміна конфігурації етапів виробництва. Це призведе до збільшення географічного розкиду видів діяльності, та й до більшої концентрації доданої вартості.

Таким чином, в даний час світова економіка та міжнародні торговельні відносини розвиваються під впливом факторів глобалізації та регіоналізації, які обумовлюють не тільки розвиток регіональних економічних інтеграційних союзів, але і міжконтинентальної інтеграції. Разом з тим, зміцнюється і протилежна тенденція - «деглобалізація». У зв'язку з цим можна констатувати, що формування міжконтинентальної інтеграції - це неблизька, але цілком перспектива розвитку світової економіки.

Список використаних джерел:

1. Мировое хозяйство и международные экономические отношения: Учебное пособие // Под ред. А. П. Голикова и др.. Симферополь, СОНАТ. 2003. 432 с.
2. Беззубченко О. А. Особливості включення України до світового ринку товарів та послуг // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. 2011, № 2. С. 145–154.
3. Кривенко К. Т. Політична економія: Навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2001. С. 501.
4. Козик В. В., Панкова Л. А., Даниленко Н. Б. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. 5-те вид., // К. : Знання. 2004. 406 с.
5. Киреев А. П. Международная экономика. В 2-х ч. // Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов. М. 2007. Ч. I. 416 с.
6. Смит А. Исследования о природе и причинах богатств народов // М., 1973.
7. Рікардо Д. Принципи політичної економії та оподаткування // 1817.
8. Передрій О. С. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. К.:2008. 264 с.
9. Щербанин Ю. А. Мировая экономика: Учебник для вузов. // М.:ЮНИТИ-ДАНА. 2004. 318 с.
10. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: теорія: підруч. Для студ. Екон. Спец. Вищ. Навч. закл. // К. : Либідь. 2008. 408 с.
11. Posner M. International Trade and Technical Change, // Oxford Economic Papers, Jahrgang 13, Nr. 3, 1961, P. 323–341.
12. Філіпенко А. С. Світова економіка: Підручник / К. : Либідь. 2007. 640 с.
13. Jeffrey H. Bergstrand. The Heckscher-Ohlin-Samuelson Model, The Linder Hypothesis and the Determinants of Bilateral Intra-Industry Trade // The Economic Journal Vol. 100, No. 403 (Dec., 1990), P. 1216–1229
14. Циганкова Т.М. Міжнародна торгівля [Навчальний посібник] / Т.М. Циганкова, Л.П. Петрашко, Т.В. Кальченко — К.: КНЕУ, 2001. — 488 с.

15. Kimberly Amadeo, What Are Bilateral Trade Agreements? Pros, Cons and List // US Economy July 26, 2017, [Електронний ресурс]. URL: 222 <https://www.thebalance.com/what-are-bilateral-trade-agreements-pros-cons-and-list3305911> (дата звернення: 13.03.2018).
16. Мальський М. З., Мацяк М. М. Теорія міжнародних відносин: // 4-те вид., переробл. і доповн. К. : Знання; Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. 406 с.
17. Попок С. В. Теоретичні аспекти дослідження міжнародної торгівельно-економічної діяльності на регіональному рівні // Проблемы материальной культуры, М : 2017. № 12 с 50–53.
18. Беззубченко О.А Аналіз сучасного стану розвитку основних інтеграційних угруповань/ О.А Беззубченко // Вісник Донецького національного університету, сер. В: Економіка і Право, Вип.2, 2013. С 25-28.
19. Китинг М. Европа регионов? После эпохи национальных государств / М. Китинг // Перекрестки. 2011. № 3-4. С. 9-13.
20. Калитчак Р. Регіоналізм у європейських інтеграційних процесах. – К.: Знання, 2007. С 15-16.
21. Амоша О.І. Регулювання регіонального розвитку в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2764/st_32_7.pdf?sequence=1
22. Аніщенко В.О. Моніторинг і охорона земель: Навч. посібник. – К.: КНУБА, 2003.
23. Грандберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для вузов. – Изд. 2-е. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – С. 97.
24. Ватченко О.Б. Теоретичне обґрунтування сутності терміна «Регіон». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/1654/1/2.%20Vatchenko.pdf>
25. Кузьменко Л.М. Методологічні основи управління розвитком потенціалу регіону // Регіональна економіка. – 2006. - № 4. – С.139-146.

26. Ардженовський І. Регіональний ринок: воспроизводственный процесс / І. Ардженовський. – Н. Новгород, 1997. – 321 с
27. Джеймс П., Мартин Дж. Д 40 Все возможные миры: Пер. с англ./Под ред. и с послесл. А. Г. Исаченко. М.: Прогресс, 1988.— 672 с.: ил.
28. Мочерний С.В. Енциклопедичний економічний словник: у 2-х т. / Мочерний С.В. , Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрит С.І. - за ред. С.В. Мочерний. - Львів : Світ, 2006. -Т.2. - 568 с.
29. Регіональне управління: Навч. посіб. / Л.М. Зайцева, С.М. Серьогін, Н.Й. Коніщева, В.Є. Зайцев, Т.О. Савостенко, І.Е. Польська, А.В. Чуйко; За наук. та заг. ред. док. економ. наук Л.М. Зайцевої. – Дніпропетровськ: ДФ УАДУ, 2000. – С. 25.
30. Алаєв А.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 214 с.
31. Єпіфанов А.О. Регіональна економіка / А.О. Єпіфанов, І.В. Сало. – 2-ге видання. – К.: «Наукова думка», 2000. – 344 с.
32. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: монографія / З.В. Герасимчук, І.В. Вахович. – Луцьк: ЛДТУ, 2002. – 248 с.
33. Симоненко В.К. Регионы Украины: проблемы развития / В.К. Симоненко. – К.: Наукова думка, 1997. – 264 с.
34. Макогон Ю.В. Нова регіональна економічна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку / Ю.В. Макогон // Схід. – 2005. –№ 3(69). – С. 14 – 27.
35. Коваленко Е.Г. Региональная экономика и управление: учебное пособие \ Е.Г. Коваленко. – СПб.: Питер, 2005. – 288 с.
36. Добрынин А.И. Региональные пропорции производства / А.И. Добрынин. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – 127 с.
37. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: Навчальний посібник.- Київ, МП»Леся», 2008.-595с.
38. Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. Чижиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272с.

39. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій / П.В. Гудзь – Донецьк: ІЕПД НАН України, ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2001. – 270 с.
40. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: монографія / Олена Валеріївна Булатова. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 386 с.
41. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях [текст] підруч. / Ю. Г. Козак. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 228 с.
42. Дахно І. І. Міжнародна торгівля: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003. — 296 с. — Бібліогр.: с. 287–289.
43. Тинберген Я. О методе статистического исследования делового цикла. Ответ Дж. М. Кейнсу // Вопросы экономики. — 2007. — № 4. (англ. On a Method of Statistical Business-Cycle Research: A Reply, 1940)
44. Міжнародна економіка : підручник / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. — К. : КНЕУ, 2014. — 762.
45. Офіційний сайт UNCTAD: [Електронний ресурс]. - Режим доступу до документу: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>
46. Офіційний сайт UNCTAD: [Електронний ресурс]. - Режим доступу до документу:
https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en.
47. World Investment Report 2018. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до документу: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2018_en.pdf
48. World Investment Report 2017. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до документу: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2017_en.pdf
49. Alessandro Antimiani and Lucian Cernat, “Liberalizing global trade in mode 5 services: how much is it worth?”, Chief Economist Note, Issue 4 (Brussels, Directorate General for Trade of the European Commission, 2017 [Electronic resource] - Mode of access : https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/july/tradoc_155844.pdf

50. The World Bank Group, Migration and remittances: recent developments and outlook”, Migration and Development, Brief 31 (April 2019). [Electronic resource] - Mode of access : <https://www.knomad.org/publication/migration-and-development-brief-31>
51. Directions of trade statistics. [Electronic resource] // International Monetary Fund. - Mode of access: <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>
52. BBC News, “A quick guide to the US-China trade war”, 29 June 2019. China Briefing, “The US-China trade war: a timeline”, 25 July 2019
53. WTO Annual Report 2020. [Electronic resource] //World Trade Organization- Mode of access: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/anrep20_e.htm
54. Trade and development report 2020 [Electronic resource] //World Trade Organization- Mode of access: <https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2020>
55. Эффективные стратегии на потребительском рынке Китая [Electronic resource] – Mode of access: <https://roscongress.org/sessions/spief-2019-effektivnye-strategii-na-potrebitelskom-rynke-kitaya/search/#00:07:31.959>
56. Глобальный экономический порядок. Смена парадигмы? [Electronic resource] – Mode of access: <https://roscongress.org/sessions/spief-2019-globalnyy-ekonomicheskij-poryadok-smena-paradigmy/search/#00:37:04.640>
57. Экспорт продукции АПК. Региональная повестка [Electronic resource] – Mode of access: <https://roscongress.org/sessions/iif-2019-eksport-produktsii-apk-regionalnaya-povestka/search/#00:26:40.000>
58. World Development Report 2020. Trading for Development in the Age of Global Value Chains. [Electronic resource] – Mode of access: <http://pubdocs.worldbank.org/en/124681548175938170/World-Development-Report-2020-Draft-Report.pdf>
59. Глобальные цепочки добавленной стоимости меняются на региональные [Electronic resource] – Mode of access: <https://trans.info/ru/globalnyie-tsepochnki-dobavlennoy-stoimosti-menyayutsya-na-regionalnyie-202549>

60. Спартак А.Н. Современный регионализм // Мировая экономика и международные отношения. 2011. № 1. С. 3-15.
61. Сунь Юймэн, Платонова Е.Д. Этапы эволюции институтов интеграции в экономическом пространстве региональных межгосударственных объединений (теоретический аспект) // Интернет-журнал «Науковедение». 2017. Том 9, №4. Режим доступа: <http://naukovedenie.ru/PDF/96EVN417.pdf> (дата обращения: 25.05.2020)
62. ШОС. Общие сведения. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://rus.sectsco.org/about_sco/20151208/16789.html (дата обращения: 25.05.2020).
63. Платонова Е.Д. Саммит G20-2017: развитие институтов глобальной экономики // Экономические науки. 2017. № 7(157). С. 7-10.
64. Гриффин Р. Пастей М. Международный бизнес/ Пер. с англ. Под ред. А.Г.Медведева. - СПб.: Питер 2005
65. Доклад секретариата Конференции ООН по торговле и развитию 2013 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2013_ru.pdf
66. Майер Дж., Олесневич Д. Міжнародне середовище бізнесу: Конкуренція та регулювання у глобальній економіці/ Пер. з англ., - К.: Либідь, 2002 – 703с.
67. Международная экономика: в вопросах и ответах: Учебник /Под ред. Козака Ю.Г. – К.: ЦУЛ, 2013. -240 с.
68. Міжнародна торгівля: Навч. посіб./За ред. Ю.Г.Козака, Н.С.Логвінової, О.В. Мирошниченка. – К.: ЦУЛ. 2009.- 668с.
69. Міжнародна торгівля :Підручник./ За ред.. Козака Ю.Г., Логвінової Н.С., Барановської М.І. –К.: ЦУЛ,2011.- 512с.
70. Пугель Т.А., Линдер П.Х. Международная экономика: Учебник (Пер. с англ. – М.: Изд-во “Дело и Сервис”, 2003 г. - 800 с.
71. Пуригіна О.Г. Міжнародні економічні конфлікти: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури,2008.- 280 с.

72. Рогач О. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій. Підручник. - К.: Либідь, 2005. – 720 с.
- 73.Рокоча В.В. Міжнародна економіка./ В.В. Рокоча– Київ: Таксон, 2003. – 320 с.
74. .Фомичев В.И. Международная торговля: Учебник М.: ИНФРА – М, 2001.- 445 с.
- 75.Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В., Міжнародна торгівля: Навчальний посібник. - Київ: КНЕУ,2001. – 487 с.
76. An Introduction to International Economic Relations .- Edited by Yuriy Kozak, Temur Shengelia – Tbilisi : Publishing House „ Universal“ , 2014. - 224 p.
77. A.Gribincea, Iu.Kozak ECONOMIA MONDIALĂ. Suport de cursChisinau :CEP-USM, 2012, 503 p.
78. A.Gribincea, Iu.Kozak RELATII ECONOMICE INTERNATIONAL - Chisinau :CEP-USM, 2012, 338 p
79. Essentials of International Economics: Questions & Answers.- Edited by Yuriy Kozak,Tadeusz Sporek - Kiev-Katowice: CUL ,2014.-223 p
- 80.Introduction to International Economic Relations. Edited by Y. Kozak, A Gribincea-Chisinau :CEP-USM,2014, 185 p.
- 81.Sporek T. Influence of A Financial Crisis on Globalization of the World Economy.- Academy of Economics Katowice, 2010.
82. The World Bank database. Commercial service exports and imports. [Electronic resource]. Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/>
83. Сальваторе Д. Международная экономика / Пер. с англ. – М.: Ин-т внеш. экон. связей и управления, 1998. – 714 с.

Додаток А

Таблиця А.1

Теорії та школи економічної інтеграції

Теорія (школа) та основні автори	Основні постулати	Апробація
Ринкова		
Густав Кассель, Жак Рюефф, Раймон Арон, Вільгельм Репке, Андреас Предоль	Ринок - кращий регулятор економіки. Ідеал інтеграції - це повна свобода конкуренції, свобода ринкових сил без втручання держави.	У сучасних умовах ця позиція неприйнятна, оскільки процес інтеграції управляється не так ринковими регуляторами, скільки національними урядами держав, що об'єднуються, і наднаціональними інститутами регіональних інтеграційних угруповань
Ринково-інституціональна (неоліберальна)		
Джейкоб Вайнер, Бела Баласса, Морріс Алле	Компромiс між ринковим і державним / наднаціональним регулюванням інтеграції. Інтеграція - втілення певної єдності економічних і політико-правових елементів; розглядається як процес і як стан економіки. У процесі інтеграції необхідно державне втручання, а при об'єднанні національних господарств в інтегрованій комплекс таке втручання зводиться лише до усунення дискримінації в угрупованні.	При згортанні багатьох аспектів державного регулювання в інтеграційному об'єднанні виникає дилема: або в умовах інтеграції повинна істотно змінитися природа сучасного господарства, щоб відпала необхідність у державному регулюванні процесу суспільного відтворення, або це регулювання і в масштабі всього інтегровального регіону має здійснюватися в повному своєму обсязі.
Структурна		
Гуннар Мюрдаль, Альфред Маршалл, Франсуа Перру, Чарльз Кіндлебергер, Пітер Майлз	Комплексне використання всіх важелів: ринкових, монополістичних, інституціональних. Інтеграція - глибокий процес структурних перетворень в економіці країн, що інтегруються, завдяки яким повинно виникнути максимально збалансоване в територіальному, економічному і соціальному сенсі господарство. Інтеграційний простір має складатися не з суми господарств, що інтегруються, а представляти якісно новий господарський механізм взаємодії регіонів.	Структурна школа, намагаючись знайти шляхи до справжньої інтеграції, що забезпечує економічну єдність всього інтегровального регіону, потрапила в глухий кут. Цілі, які вона ставить перед регіональною інтеграцією, і засоби, запропоновані нею для досягнення цих цілей, виявилися несумісними
Неокейнсіанство (дирижизм)		
Річард Купер, Джон Пайндер, Ян Тінберген, Іоган Штоллер	Інтеграція - це формування оптимальної міжнародної економічної структури з упором на інституційно-політичний механізм. Важливо регулює втручання з боку держави. Сутність інтеграції - координація господарської політики відповідних держав для досягнення оптимальної економічної структури даного регіону	Неможливість досягнення домінування інтересів оптимізації регіонального господарства над інтересами оптимізації національних господарств. Недосяжність основного принципу повної інтеграції - цілеспрямованого забезпечення оптимальної економічної структури
Функціональна		
Девід Мітрані, Ернст Хаас, Філіп Шміттер, Леон Ліндберг, Джозеф Най, Жан Монне, Робер Шуман	Інтеграція - динамічне, комплексне і багатогранне явище. Кінцевий продукт інтеграційного процесу - це глобальне соціально- економічне співтовариство, покликане забезпечити загальне співробітництво народів з метою найкращого задоволення реальних потреб людини. Міжнародне співробітництво має здійснюватися за посередництва функціональних міжнародних організацій.	Визнання однакової важливості економічних і політичних чинників, характеристика інтеграції як внутрішньо суперечливого процесу, складного ланцюга конфліктів і компромiсів, які впливають одне з одного.

